ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR

BÜTÜN ESERLERİ 1

Fahim Bey ve Biz

ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR

BAĞLAM

Fahim Bey ve Biz

Abdülhak Şinasi Hisar

Bağlam

Bağlam Yayınları/102
Anlatı/4
Abdülhak Şinasi Hisar Bütün Eserleri/1
Birinci Basım: Kasım 1996

ISBN - 975-7696-91-9

Kapak Tasarımı: Canan Suner

Kapak Fotoğrafı: Ara Güler
Fotoğrafını kullanmamıza izin veren Ara Güler'e, fotoğrafa ulaşmamıza yardımcı olan Hami Çağdaş'a teşekkür ederiz.

Baskı: Zafer Matbaası - 512 16 88

BAĞLAM YAYINCILIK
Ankara Caddesi, 13/1
34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 513 59 68

İÇİNDEKİLER

Fahim Bey ve Biz

I Bir Ölüm Haberi 7
II Babamın Anlattıkları 10
III Esvaplar 19
IV Fahim Beyle Saffet Hanım 25
V Küçük Ev ve Dünya Haberleri 30
VI Saatler 36
VII Ukalânın Dedikleri 41
VIII "Teşebbüsi Şahsi" Âleminde 46
IX Hanımların Söyledikleri 54
X Rûya 59
XI Rüya Tâbiri 64
XII Fahim Bey Hakkında İlk Hislerim 68
XIII Fahim Bey Hakkında Değişen Hislerim 77
XIV Fahim Bey ve İstanbul 83
XV Fahim Beyin Dosyeleri 86
XVI Delilik Rivayetleri 91
XVII İhtiyarlık Duyguları 96
XVIII Yaşlanan, İhtiyarlıyan Adam 102
XIX Fahim Beyin Son Zamanları ve Hakkında Son Hislerim 110
XX Her Şeye Rağmen Gönülleri Şâd Eden Hayat 116
XXI Bir Gün Olur 120
XXII Fahim Beye Hitaplar ve Sualler 123

Sonsöz

Selim İleri – Abdülhak Şinasi Hisar, Bugün 131
Sermet S. Uysal - Abdülhak Şinasi Hisar'ın Hayatı 135

I
Bir Ölüm Haberi

Bir gün, gazetelerde, "Hazin bir vefat" başlığı altında kısa bir fıkra çıktı: "Bursa eşrafından, eski maslâhatgüzarlarımızdan, Tütün İnhisarı Idaresi Mütercimi Ahmet Fahim Bey eceli mev'udiyle vefat etmiştir. Merhum, her cihetle faziletli, hür fikirli, geniş bilgili, çok nezaketli, şahsına hürmet telkin ettirmiş ve dostları tarafından çok sevilmiş bir zattı. Vefatı zayiattandır. Mevlâ rahmet eyliye!"

İşte, ölünün cesedi üstüne atılan birkaç kürek toprak gibi, hâtırası üzerine kapanan birkaç satır yazı! O ölüyü bilmeyenlerden bu fıkrayı okuyanlar sanki ne duyarlar? Bir talihin ademe göçmesinden onunla alâkası olmayan ne anlar? Bir fâninin öldüğüne kimse şaşmaz ve kimse düşünmez ki o da kendisini ölümden bizim kendimizi sandığımız kadar uzak sanırdı. İnsanlar, birbirlerinden uzun mesafelere ayrılmış yıldızlar gibi, kendi hususî boşlukları içinde dönen, hepsi yalnız, hepsi mahrem ve başkalarına kapalı birer dünyadır. Bir yıldız sönünce ondan uzaktakiler birşey duymaz. Hayatın ve ölümün ehemmiyeti hep nisbî ve izafidir. Bizim için ölüm, yani kendi dünyamızın ölümü kâinatın en mühim hâdisesidir. Fakat yakın kapı komşumuz için bizim ölümümüz pek küçük birşeydir. Hele bizi tanımayan, bizim memleketimizde, kıt'amızda oturmayan bir yabancı için nedir? Cidden hiçbir şey! Herkes ancak biraz kendi komşusuyla meşgul olur. Herkes ancak bir iki düşman için kin, ancak üç dört dost veya akraba için hased veya muhabbet ve ancak beş altı vücut ve ruh için bir zaaf, bir temayül veya bir aşk duyar ve beşeriyetin üst tarafı bize tamamen yabancı gibi karanlık kalır. Fakat en keskin dürbünler gibi en meraklı gözler de, o biraz alâka duyarak meşgul oldukları âlemlerden bile sade parça parça manzaralar görerek, hayal meyal seçtiklerini isabetle tesbit edemezler ve o uzak

dünyalar, bizim kendilerine taktığımız isimlerden haberleri bile olmayan yıldızlar gibi, teşhislerimizi bile duymazlar.

Bu ölüm haberine karşı ben, içimde bir ezinti, bir çöküntü duydum. Zira, ölenle, son zamanları gevşeyen, azalan, fakat kökleri mazinin sağlamlığı içinde kalan eski bir âşinalığım vardı. Hem ona acıyor, hem içimden: "Kendi kâinatımızın da söndüğünü yabancılar ancak böyle hissiz ve mânasız birkaç cümleyle duyacaklar!" diyen bir hüzüne dalıyordum. Zira, daima böyle, başkalarına acıdığımızı sanırken bile, içimizden mutlak biraz kendimize ağlarız.

Bütün bir gün, onun hâtırası, arada sırada zonklayan bir sancı gibi, zihnimde parlayıp söndü. Ertesi günü bazı gazeteler bu haberin bir noktasını yarı resmî bir ağızla her nedense tekzip ettiler: "Dün vefatını bildirdiğimiz Tütün Reji İdaresi Mütercimi Ahmet Fahim Beyin eski maslâhatgüzarlarımızdan bulunmadığı tasrih olunur." dediler. Halbuki ben bu tekzibin yanlış ve şimdi herkesin unutmuş bulunduğu bir zamana ait o haberin bilâkis doğru olduğunu biliyordum. Meşrutiyetten bilmem kaç sene evvel, Çetine'de mi nerede, o bilmem kaçıncı kâtipken, oradaki Sefirimizin intihariyle elçilik boş kalınca, kendisi bilmem kaç gün maslâhatgüzarlık etmişti. Henüz pek tecrübesizken koca bir İmparatorluğun mümessili olması da ona öyle şiddetle tesir etmişti ki, o zamanlarda duymuş olduklarını bunca seneler sonra izzetinefsinin şişirdiği bir sesle etrafındakilere: "Ben vaktiyle Çetine'de maslâhatgüzarken...." diye hâlâ anlatırdı. Bu sözlerini kaç kere duymuştum. O, ancak bir gün, bir gece sürmüş bir hastalıktan sonra bir sabah ölüverince, perişan bıraktığı haremiyle kendisine acıyan uzak akraba ve ahbapları, yani senelerce kendisini dinlemiş bulunan ve kendisi gibi herşeyi olduğundan daha iyi ve üstün göstermeyi bir terbiye vazifesi sayanlar, gazete okuyucularına, kıymetini bilmedikleri bu yaşlı adamın hâtırasına ehemmiyet verdirecek birşey söylemek arzusuyla bunu bulmuş ve o birkaç satırlık ölüm haberine dercettirmiş olacaklardı. Bir uzvunu kaybeden bir ailenin bundan cemiyetin de müteessir olacağını zannetmesini mazur görmeli ve ölen hakkında iyi bir fikir vermek için ondan daha evvel ölmüş şeylerin hâtırasından bir yardım beklemesini çok görmemelidir.

Olenin ailesine mensup olanların, gazetelere verdikleri ilânlara, "hazin bir vefat", "müessif bir ölüm", "çok acı bir kayıp" tarzında başlıklar koymalarını, ölenin ilmini, faziletlerini, hizmetlerini, himmetlerini, sonuncu bir defa olsun saymalarını, meselâ, "gençliğinde bir yazdığı şiirlerle edebiyatımıza hizmet etmiştir" gibi bir cümlelerini, ne yazarlarsa hepsini tabiî bulmak ve öyle karşılamak lâzımdır. Zira, bu ölüm haberleri, devam eden ve edecek olan zamanın, ölene, bir gazete sütunundan son olarak gönderdiği bir nevi selâm değil midir? Ve perişan akrabalara, sevgili ölülerini sonuncu yola uğurlarlarken, yaprakları toprağa dökülmeden önce, bir sonuncu çiçek daha uzatmak istemeleri çok görülmemelidir.

Zavallılar! Kimbilir, haklı veya haksız böyle tekzipler karşısında ne kadar müteessir olurlar! Ya biçare Fahim Bey!.. Kendi kendime: "O eğer ölmemiş olsaydı, belki bu tekziple yüreğine iner, bu vak'a karşısında ölürdü!" dedim ve onun bütün ömrünün kendisini böyle mevkiinden daha yüksekte gözü var farzettirecek bir hâdisenin vâki ve şayi olmaması için, yaptığı şeylerin bir insan izzetinefsini kıracak tefsirlere meydan vermeden, hep hüsnüniyetle telâkki olunması için mahviyet içinde gösterilmiş fedakârlıklar silsilesi addedilebileceğini düşündüm. İlk önce onun ömrünü hep bu yolda inat ve ısrarla gösterilmiş bir feragat gibi görmeye ve bütün bu hayattan bildiklerimi, uzun bir maziyi karıştıran yavaş ve müteessir bir zevkle birer birer hatırlamaya koyuldum. Sonra da her hayatın, ona hariçten bakanlara, nasıl esrarlı göründüğünü düşünerek en boş ömürlerin bile zihin karşısında teşkil ettiği muammaya daldım.

II
Babamın Anlattıkları

Babam, kendi mektep ve gençlik arkadaşı olan Fahim Bey için, gerek beni onunla tanıştırdığı gün, gerek daha sonraları, bana bir çok şeyler anlatmıştı.

Her akşamın ruha ürpertiler veren karanlıkları çökmeğe başlayınca, yaşlı adamlar, tiryakiliklerine ufak tefek itiyatlarına uymak isterler. Yanlarında, kendileriyle ahbaplık edecek dostlar, hizmetlerine koşacak kadınlar veya erkekler görmek isterler. Hüzünlü karanlıklar yerine, sevinçli bir lâmbanın yanmasını, akşam haberlerini gazetecilerin bağırmasını, bu saatlerin böylece uğurlanmasını isterler. Nihayet, yemek saatinden evvel, biraz neş'e ve biraz iştiha verecek bir iki kadeh alkol almak isterler. Babam da o zamanlarda Pangaltı'da oturduğu evine dönmeden, bazı akşamlar, Galatasaray'ın karşısındaki bir binanın birinci katında bulunan bir lokantaya bir iki kadeh rakı içmeye giderdi. Bu akşamlar, kalabalık, aydınlık, sokağın karışıklığı içinden geçerken, gözlerimi kaldırsam, bir köşe penceresinin önünde, onun, düşünür gibi duran, saçsız başını görürdüm. O, âdeti veçhile, yani kâh hayret ve kâh hiddetinden gözlerini açа açа gazetesini okurdu. Böyle pestenkeranî yerlerde bulunmak bana her zaman saçma sözler dinlemek kadar azap verir. Fakat benim arada sırada, birikmiş birtakım şeyleri söylemek, yahut biraz para almak için babamla görüşmek istediğim olurdu. Bu akşamlar, onu yerinde görürsem, kapıdan girer girmez başlayan merdivenlerden çıkarak ve âdetimiz veçhile tebessüm ederek yanına giderdim. Zira, birlikte oturmadığımız için her tesadüfümüz bizi güldürecek kadar hoşumuza giderdi. Beni görür görmez o da gülümseyerek ve hazla gözlerini açarak: "Vay, gel!.." diye karşılardı. Ekseriyetle sözlerimi fazla helecanlı, mübalâğalı ve gizli maksatlarla dolu bulur ve bu fikrini bana -nafile!- belli etmemeye çalışarak, kıs kıs gülüşlerini bir tutam enfiye çekişiyle örtmek isterdi.

İşte böyle bir akşam babamın yanına çıkınca orta yapılı, orta yaşlı, teni kehrüba gibi sarımtrak, dudaklarının üstünü kaplayan muntazam kesilmiş, sert ve koyu siyah bıyıklariyle, başı bir kuş kafasını andıran ve insana pek ciddî olmak hissini veren birisinin onun ısrarlarına rağmen oturmayarak gitmeye hazırlandığını gördüm. Babam, nasıl olup da daha evvel görüşmediğimize şaşarak bizi birbirimize tanıştırdı. "Nasıl olur da oğlum en iyi arkadaşımı hâlâ tanımaz, ay nasıl olur da en iyi dostum, oğlumu hâlâ bilmez?" diyordu.

Ekseriyetle, ilk gördüğümüz bir adamın veya bir şehrin, ilk duyduğumuz bir sözün veya bir sesin hayatımızda sonradan alacağı mevkii takdirle bunlara lâyık oldukları ehemmiyeti veremeyiz. Fakat Fahim Beyin gözlerini ilk görüşümde bile dikkate değer bulmuştum. Bana bu sabit bakışlı siyah gözlerin madeni biraz sert, cevheri biraz yabancı, ve bakışlarındaki mânaların tefsiri de biraz güç gözükmüştü. Bilmem nasıl oluyordu, bu nazarlar dışlarından ziyade içlerine bakıyor gibiydi. Bilmem neden bu gözler için için uyuyor mu, yoksa gizli ve inatçı bir sabırla, daimî bir tecessüs halinde midir, pek de belli olmuyordu ve gene bilmem niçin ilk gördüğüm bu adam, ailemin yeni tanıdığım bir ferdiymiş gibi bana büsbütün yabancı gözükmüyordu. İşte, sanki muayyen bir talih üzerine saplanmış da bu değişmeyen mukadderatı sonu gelmeyen uykusu içinde rüya görür gibi seyreden; yahut, bilâkis, aşkıyla teshir ve tağyir etmek isteyen bu sabit bakışlı gözleri artık ömrünün ufuklarında nice seneler görecek, onları nice defalar kendime tefsir edecek ve bu tefsirlerimi de bir türlü bitiremiyecekmişim.

O gider gitmez ve ben daha maksadımı açmadan evvel, babam uzun uzun daha ondan bahsetmeye başlamıştı. Ben, istediğim şeyleri babamı sinirlendirmeden, zamanı gelince, söyleyebilmek için sonraya bırakmaya mecbur olarak içimden: "Ne aksi tesadüf!" diye üzülüyordum. Bu, günün en çok sevdiğim akşam saatiydi. Akşam, şehre ve kalblere helmesini döküyor, sokaktan geçenlerin gözlerine karanlıkların sürmesini çekiyor, yüzlerini sanatın mânalarıyla güzelleştiriyor, hareketlerini kahramanların edalarıyla asaletleştiriyor, herşeyi romantik gölgelerle sararak kıymetleştiriyordu. Bir günün daha, içinde kendi aradıklarını bulmadan, bozulup zail olduğunu duydukları bu anda insanlar

hem daha çok cesaretli, hem daha az müşkülpesent olurlar. Akşamın karartısı ruhlarına sirayet ettiği zaman, batan güneş son aldıkları kararları gözlerinde parlatarak, başlarına ve saçlarına biraz yaldız sürerek onları bir an için güya hep güzelmişler ve hep seviliyorlarmış, aşkın hazları içinde yüzüyorlarmış, birçok tereddütlerden sonra artık evlerine dönmeye karar vermiş olanları bile, aşklarına koşuyorlarmış gibi bir cezbe içinde gösterir.

Gençlerin her mevsim değişen, fakat, gözleri ile, aynı mevsim içinde hep birden sevdikleri, görünce de sevindikleri birçok sevgilileri vardır. Gönüllerin lezzetini çoğaltan bu saatte ben belki onlara ve belki maceraları merakımı, uyandıran arkadaşlarıma tesadüf imkânlarını kaçırdığıma üzülüyordum. Sokaktan belki onlar geçiyor ve içimden şüphesiz onlara ait birtakım hisler geçiyordu. Fakat alâkadar olduğum bütün bu âlemin cazip davetlerini terketmeğe mecbur kalıyordum. Buraya yalnız bunun için çıkmış ve kapanmışız gibi, babam, sâkin, rahat ve yavaş, sevdiği şeyleri söylerken âdeti olduğu veçhile, yani gözlerini aça aça, bana Fahim Beyin hikâyelerini anlatıyordu. Ben, içimde büsbütün başka bir dünyaya ait hesaplar ve temayüller varken, güya sırf bu duyduklarıma ait bir merak ve tecessüs sükûtuyla, onun bana anlattıklarını dinliyordum ve babam sözleri arasında bazan biraz susarak bir yudum rakı içiyor, bir tutam enfiye çekiyordu.

Fahim Beyin, şimdi ismini unutmuş olduğum, babası Bursa eşrafındanmış. O kadar iyi kalpli bir adammış ki, âşar mültezimi olmak isteyen öteki berikine kefil olmayı bir nevi vazife telâkki edermiş ve paranın değerli olduğu o zamanlarda her sene kefâletleri yüzünden bin lira, iki bin lira ödemek mecburiyetinde kalırmış. Bursa'nın o zamanki valisi bir gün kendisini çağırtmış: "Yo! Bak, bu böyle olmaz!" diye nasihat etmiş. "Kefil olmak istediğiniz adamı evvelâ benden soracaksınız, hakkında tahkikat yapacağım, size kime kefil olun dersem ancak ona olursunuz!" Fahim Beyin babası da: "Başüstüne Paşam!" demiş. Fakat sonra kime kefil olmak isterse vali paşanın tahkikatı menfi çıkar, ve paşa ona, hep: "Olmaz!" diye cevap verirmiş. O zaman Fahim Beyin babasının sabrı tükenmiş. Bir gün: "Aman Paşam!" demiş, "ona kefil olma, buna kefil olma! Peki, ben kime kefil olayım?"

İşte babasından intikal eden bu içtimaî tesanüt hissi Fahim Beyde o kadar kuvvetliymiş ki, kendi mektebin sonuncu sınıfın-

dayken bir iki sene evvel birincilikle çıkmış olan bir arkadaşının pek istediği halde Tıbbiyeye giremediğini duyunca beyninden vurulmuşa dönmüş. Bir akşam kısacık bir mektup almış. Bunda o arkadaş : "Daima muhterem diye andığınız dostunuz size hayatta ne kadar muvaffak olamadığını bildirmek istiyor. Tıbbiyeye giremedi. Şimdi hayatını kazanabilmek için Fransızca dersleri vermeye çalışıyor." tarzında birşeyler yazıyormuş. İşte bu basit satırlar Fahim Beyin sanki bir aslan kesilmesine kâfi gelmiş. Derhal bilmem kaç dostunu toplamış, bilmem kaç kişinin delâletini temin etmiş ve arkadaşının mektebe alınması işini o hafta içinde yoluna koymuş.

Fahim Bey mektepten çıkınca Bursa'ya gitmiş. Babası, ona: "Benim akıllı evlâdım! Şimdi ne yapmayı düşünüyorsun bakalım?" diye sorunca, sırf onun gönlünü almak için: "Ben sayenizde Hariciyeye gireceğim, maaşa geçeceğim, kendime bir ev tutarak size hayır dua edeceğim. Paraca hiçbir yardımınıza ihtiyacım olmayacak. Bundan sonra benim için artık hiç üzülmeyin!" diye bir cevap vermiş. Fakat o devirde birdenbire maaşa geçmek kolay mı? Fahim Bey, Bâbıâli'ye fahrî olarak gidip gelmeye başlamış, fakat, sırf babasını tatmin etmek için, İstanbul tarafında büyükçe bir konak kiralamış. Bu konağın birçok odaları, kendisine büsbütün lüzumsuz olduğu için, perdesiz ve eşyasız, boş dururmuş. Bu kocaman evin boş odalarında o, her sabah saatlerle keman meşkederek yanık birtakım havalar çalarmış.

Fahim Beyin hikâyesinin burasına gelince, onun sanki o boş odalar içinden, ve gençliğinin eşiğinden her sabah kemaniyle hayata, saadete, kimbilir hangi muvaffakıyetlere ve hangi vuslâtlara doğru saldığı ısrarlı, uzun davetleri duyar gibi olmuştum. Genç kalbimin bütün kuvvetleriyle ben de onlara hak veriyor değil miydim? Bu davetler acaba hayattan ne cevap aldılar? diye düşünüyordum. Fakat bana bu suali irada imkân bırakmadan babam hikâyesinin alt tarafını anlatıyordu.

Fahim Bey öğle yemeğini de evinde yedikten sonra çıkar, Hariciyeye gidermiş. Oraya tâyin edilmiş memurlar o kadar çokmuş ki, bunların hepsi de gelmiş olsalar, oturacak yer bile bulamazlarmış. Fakat bazıları yalnız öğleden evvelleri gelir, sonra bazı mekteplere giderler ve bazıları da hiç gelmezlermiş!

Babam, ekseri odaları boş kalan bu konakta ekseriya dalgın dalgın keman çalan bu dostunu görmeye gittikçe onun bir bekleyişten ibaret hayatına şaşakalırmış. "Hay Allah, sana akıllar versin!" diye gülmekten katılırmış, ama içinden yine onu takdir etmekden de geri kalmazmış. Zira alaycı arkadaşları onunla eğlenirler: "İlahi Fahim Bey: İlâhilerle güvey giresin!" derlermiş. "Bu koca konağın boş odalarını yalnız keman sesleriyle mi dolduracaksın?" Ve daha ciddî arkadaşları, ona: "A birader!" derlermiş. "Yapyalnızsın! Bir küçük ev sanki senin neyine yetmez? Bu kocaman konaktan ne hayır beklersin?" Fakat o, bütün bu sözlere karşı vakarlı bir ciddiyetle: "Aman, olmaz, birader! Bursa'dan gelen, giden bulunur! Siz bilmezsiniz memlekette bizim mevkiimize pek ehemmiyet verirler. Benim burada nasıl yaşadığımı görenler gidip babama da söylerler. İhtiyarlık vaktinde gönlü hoş olsun! Biraz borçlanırım ama, zarar yok, bir gün olur bütün bu borçları öderim!" dermiş. Fahim Beye, bu bomboş odalar, gelecek günlere olan ümidini sığdırabilmek için, bu geniş sofalar, büyük emellerini ve hülyalarını korumak için, bu kocaman konak da, babasının, kendisine olan itimadını barındırabilmek için lüzumlu görünüyorlarmış.

İşte böylece zaman, bir hayli zaman geçmiş, Babıâli'nin hali malûm. Maaşa geçmek, terfi etmek hep iltimasa bakar. Hiç kimseden hiçbir ricada bulunmak âdeti olmayan Fahim Bey, bayramlarda kendilerini tebrike gittiği büyüklerden ve ailesini tanıyanlardan hep güleryüz, hep iltifat görürmüş ama, bunların hiçbiri kendisini elinden tutup en cüz'î bir maaşa bile geçirtmezmiş. Babam vesair arkadaşları sabırsızlanırlar: "A birader! Senin bu halın ne olacak?" derlermiş. Fahim Bey onlara hep: "Bir gün olur elbette benim de hatırımı sorarlar. Bana da iktidarıma lâyık bir mevki verirler. Benim de halim düzelir. Siz üzülmeyin!" diye cevap verirmiş.

Memuriyetinde biraz terakki etmesi, kendisine biraz maaş bağlanması için bir imkân, bir fırsat başgösterse kendine ait bu işin konuşulmasından âdeta utanır, karşısındakine, söyliyemiyeceği mühim bir yerden yardım beklediği hissini vererek: "Aman beni şimdilik mevzuubahis etmeyin!" dermiş. Arkadaşlarına, kendileri de karışırlarsa işinin belki bu yüzden bozulacağını bile hissettirmeye çalışarak, meselâ: "Kabine değişecekmiş!" der, bir

sır tevdi eder gibi kısık bir ses ve mühim bir edayla: "Hattâ birşey söylememenizi bilhassa rica ederim!" diye ısrar edermiş. Öyle ki, arkadaşını bir hamlede Tıbbiyeye yazdırmaya muvaffak olan bu adam, kendisi için, senelerce hiçbir harekete geçmemiş. Ötekiler maaşlarını arttırırlar, rütbe nişan alırlar, Fahim Beyse, vicdanen müsterih, kendisinden ve âtisinden emin ve mutmain, böyle bir "açıklar livası" oluşundan sanki memnu ve hattâ müftehir, senelerle, odaları boş konağına elleri boş gidip gelmiş!

Evvelce Bursa Valisi bulunduğu sırada babasını iyi tanımış olan bir Paşa günün birinde Sadrıâzam olmuş. Fahim Beyin tebriklerini kabul ederken babasının ve kendisinin ne halde bulunduklarını sormuş ve kendisine yakında rütbe, nişan veya memuriyet ve maaş, herhalde bir lûtfu olacağına dair söz vermiş. Fahim Bey gece gündüz nail olacağı bu lûtfu binbir hayalle düşünerek tam bir sene beklemiş. Bu senenin sonunda da o Sadrıâzam, azlolunmuş. O zaman Fahim Bey bir yanlışlığa kurban olduğuna kanaatle ve belki muamelesi başlamış da bir köşeye ilişmiş bir kâğıt vardır, onu bulup gene yürütmek mümkün olur hülyasıyla Paşayı tekrar ziyarete giderek terleye sıkıla hakkındaki emrinin galiba bir yanlışlık neticesi yerine getirilmemiş ve kendisine ne rütbe, ne nişan, ne memuriyet, ne maaş hülâsa hiçbir şey verilmemiş olduğunu söylemiş, Paşa cevap olarak demiş ki: "Evet evlâdım, doğrusu size hiçbir şey yapamadım. Fakat hiç olmazsa düşündüm ya!"

Fahim Bey bunu arkadaşlarına anlatırken boynunu büker: "Bir yaşıma daha girdim!" dermiş. Bu "birşey yapamadımsa da düşündüm ya"yı bütün arkadaşları uzun müddet dillerinden düşürmemişler. Babam, Fahim Beye: "Sen de Paşaya bir daha gitmelisin! 'Paşa Hazretleri! Evet, pek çoktanberi mazulsünüz. Size mevkiiniz iade edilmiyor, başka bir mevki de verilmiyor ama, sizi hiç olmazsa düşünmüşler ya!' demelisin!" diye takılırmış.

Fakat Fahim Bey ne yapmışsa yapmış, halini babasına duyurmamış. Hattâ dahası var: Kendisine pek cüz'î bir maaş bağlanınca ilk işi, ihtiyar babasını son zamanlarında memnun etmek için, ona dolgun bir maaşa geçtiğini yazmak olmuş. Halbuki bu esnada aldığı para hiç mesabesindeymiş. Bir müddet sonra hastalanan babası doktorlara görünmek üzere İstanbul'a gelmek isteyince Fahim Bey, müthiş bir telâşa düşmüş: "Aman babam bu halimi

görmesin, zavallı adamcağızın yüreğine iner!" diye bütün dostlarına müracaat etmiş. Hem bir iki ahbabından, hem de babamın delâletiyle, ve yüksek bir faizle, sarraf Taşçıyan Serkis'ten epeyce bir para istikraz etmiş.

Nihayet Fahim Beyin kısa boylu tıknaz, ak sakallı ve kendisine pek benzeyen babası gelip oğlunu güzel döşeli bir büyük konakta yerleşmiş görünce, ve iyi bir tesadüfle de tam o gün rifatlû rütbesine nail olduğunu öğrenince göğsü iftiharla kabararak ona: "Berhüdar ol, oğlum! Gel, seni alnından öpeyim!" demiş ve daha: "Bir gün olur, fahametlû olursun, inşallah!" diye dua etmiş. O zaman Fahim Beyin hazzından ve gururundan gözleri yaşarmış. İçinden, babasının kendisine gösterdiği bu itimada ve teveccühe lâyık olmaya ahdetmiş. Bu görüşmelerini arkadaşlarına anlatırken: "İşte size karşı, hattı hareketimdeki hakkımı ispat ettim ve bütün emeklerimin mükâfatına erdim. Bunu artık ne pahasına ödersem ödiyeyim, duymuş olduğum bu ruhânî haz, bana kâfidir!" dermiş.

Fahim Beyin ihtiyar babası kendisine yapılan ameliyattan kurtulamamış, ölmüş. Bereket versin ki, ondan biraz hazır para kalmış da bu sayede en müstacel borçlar ödenmiş. Zira Fahim Bey, Bursa'daki emlâki satmaya bir türlü razı olmadığı için bu sıralarda yaptığı bütün borçlardan kurtulamamış. Herkes onu epey bir mirasa konmuş sandığı ve sonraları maaşı da biraz arttığı halde, o, birçok faizlerle kabaran borcunu ancak senelerden sonra ödeyebilmiş.

Babam, daha, Fahim Beyle eğlenmek için Beyoğlu'na geçtikleri ve hâtıraları ruhuna işlemiş olan gençlik gecelerini de yâdediyordu. O zamanlarda iki felsefeleri varmış. Biri, memnun ve mesut, "optimizm"; diğeri müşteki ve bedbaht "pesimizm" ki, bir gece içinde birkaçar saatlik fâsılayla, lodos ve poyraz gibi estikleri olurmuş. Nikbin, ümitli, neşeli, "Beyoğlu'na çıkış" felsefesi, geceleyin Beyoğlu'nda eğlenmeye gidilirken bir marş, bir raks havasına benzermiş. Gördükleri herşey hoşlarına gider, herkes onlara dost yüzleri gösterirlermiş. O saatlerde, dünyada her iş tıkırında gidermiş. Şairleşen Fahim Beye hayat tozpembe, zahmetler bile eğlence görünürmüş. Öyle tuhaf şeyler anlatırmış ki, arkadaşları gülmekten bayılırlarmış. Bedbin, ümitsiz, neşesiz, "Beyoğlu'ndan dönüş" felsefesiyse, eğlenti dönüşü, bir "marş fünebr"i hatırlatır-

mış. Bakışları nereye değse orayı soldurumuş. Herşey, herkes boş, abes, çirkin, hırçın, kaba, ahmak, mânasız, münasebetsiz, tadsız görünür ve duyulurmuş. Bu dönüşlerde Fahim Bey yorgun, bezgin, nevmit olurmuş. Öyle doğru şeyler söylermiş ki, bir filozof da ancak bu kadarını bulup söyliyebilirmiş!

Hülâsa, Fahim Beyin bu kendine mahsus hallerine doyum olmazmış. Hattâ onun başına gelen şeyler de ekseriya böyle tuhaf olurmuş. Meselâ, bir aralık İstanbul'a büyük bir Fransız tiyatro kumpanyası gelmiş. Oyunlarının hiçbirini kaçırmayan Fahim Bey, oyuncular arasında bulunan meşhur bir aktrisin sanatına hayran olmuş. Bu hayranlığını bütün dostlarına anlatmakla bitiremiyormuş. Nihayet böyle sanat meftunluğuyla geçen iki üç geceden sonra bu aktrise çılgıncasına âşık olmasın mı? Elinden her geleni yaptığı için bir yolunu bulup da en iyi Fransızca bilen genç ve istikbali parlak bir Hariciye memuru diye bu kadına takdim olunduğu gün heyecanından karşısında diz çökmüş, gözleri yaşarmış, ona: "Madam... Madam..." diyormuş. Fakat bildiği Fransızca kelimelerin hiçbiri imdadına yetişmiyor, bir türlü sesi çıkamıyor, ve başka bir tek kelime daha telâffuz edemiyormuş. Kendisini yerden zor kaldırmışlar. Bu garip mülâkattan sonra Fahim Beyin aşkı o kadar çoğalmış ki, artık rahat edemiyor, mutlaka bir fedakârlık yapmak ihtiyacını duyuyor, "Bu ilâhî kadına insan herşeyini feda etmelidir!" diyor, fakat kendisi neyini feda edebileceğini bir türlü bulamıyormuş. Bir kaç gün sonra tiyatro kumpanyası memleketine dönerken: "Böyle artistlere takdim edilebilecek hediyeleri almak bizim haddimiz değildir!" diye olanca parasiyle yalnız bir buket çiçek almaya karar vermiş. Ancak fedakârlık hevesiyle, bütün parasını harcamak azmiyle, yaptırdığı buket o kadar büyük olmuş ki, Fahim Beyin aşkının şöhreti gibi bu buketin şöhreti de arkadaşları arasında derhal yayılmış. Sirkeci'ye getirilmesi için bir arabaya binilmesi lâzım gelmiş, trenden içeri güç halle sığdırılabilmiş, fakat kadının kompartımanında bunu alacak yer bulunmadığı için, derhal lokantalı vagonun bir köşesine gönderilmiş. Orient-Ekspress hareket ederken aktris pencereden hafifçe sarkarak kendisini teşyie gelenlere mendilini sallıyor, Fahim Beyin gözlerinden de yaşlar boşanıyormuş. Arkadaşları artık o meşhur kadının ismini zikrederlerken, hep: "Hani şu bizim Fahim Beyin âşık olduğu..." derlermiş. Hülâsa o da ismini

bir müddet, aşkın meşhur çiftlerinde olduğu gibi, sevgilisininkiyle birleştirmeğe muvaffak olmuş.

Yine meselâ onu vaktiyle pek sevdiği küçük, sırtı siyah ve göğsü beyaz, oynak bir köpeği varmış. Bir kırlangıça benzediği için ona "Irondel" ismini takmışlar. Bir gün bu köpek kaybolmuş. Nice zamanlardan sonra Irondel sokakta mahzun mahzun köpeğini düşünerek giden Fahim Beyi bulmasın mı? Fakat hayvancağız birdenbire buna o kadar sevinmiş ki, hazzından ne yapacağını şaşırıp aklını kaybetmiş! Bir türlü usta bir baytar bulup zavallı köpeğin aklını yerine getirememişler. Artık bu biçare mahlûk herkesin önüne dikilir, vaktinde mülâyim ve şimdi çılgın gözlerini haddinden fazla açarak ve yan yan bakarak sanki boğazında yutamadığı birşey kalmış gibi, uzun uzun bir havlama, bir ulumadır tuttururmuş. Ondan kurtulmak için bir tek çare varmış: Onu ismiyle, İrondel diye çağırmalıymış. Zira bu garip hayvan, unuttuğu eski benliğinden korkuyormuş gibi ismini duyar duymaz derhal gülünç bir edayla çabuk çabuk koşmaya başlar, tâ uzaklara kaçar, saklanır, susarmış. Kimsenin dayanamadığı bu yürekler acısı haykırışlarına rağmen Fahim Bey, kendisine muhabbetini aklını kaybetmesi bahasına ispat etmiş olan köpeğini bir türlü terketmeye razı olmamış ve ikide bir boğazında bir kılçık kalmış gibi haykıran bu çılgın hayvanı yanından ayırmayarak onu senelerle dinlemiş durmuş!

Yeni telâkkilerin bu eski kalb saffetini bizim iyice hissetmemize mâni olabileceğine ihtimal veren babam, arkadaşının meziyetlerini bizim neslimizin, lâyıkıyla takdir edemiyeceğinden korkuyormuş gibi, hem onu anlatmakla bitiremiyor, hem naklettiği bu hikâyelerin delâlet ettikleri mânaları iyi anlamış olup olmadığını yüzümden okumak isteyerek, bir vakfe esnasında, bir yudum rakı içer, bir tutam enfiye çekerken, gözlerini aça aça bana dikkatle bakıyordu.

"Öyle bir adamdır ki ömürdür, Fahim Bey!" diyordu. "Emsali dünyada bulunmaz!" Gerçi onu takdir edemiyecekler çoktur ama, kezalik onun kadrini iyi bilenler de vardır! O, dünyanın en iyi kalpli adamlarından biridir; bir büyük adamdır vesselâm!"

III
Esvaplar

Sonraları da kaç kere görmüş olduğum gibi, Fahim Beyden bahsederken babam hep bir haz ve huzur duyardı. Onu hem medheder, hem için için güler, ve böylece, onu medhettiği sıralarda bile, görünüşte biraz eğlenir gibi olurdu. Fakat hakikatte bu, bir istihza değildi. Gençliğinde bu arkadaşıyla pek çok gülmeye alışmış olduğu için, onun hâtırası kendisinde tebessümlerin ve kahkahaların hemen hemen şuursuzca nüksetmesine sebep oluyordu. Onunla eğlenmek şöyle dursun bilâkis, gülünç bulduğu hikâyelerini anlatırken bile hep kibar ve yüksek taraflarını duyuramamak, yahut yanlış duyurmak endişesiyle üzüldüğü anlaşılıyordu.

Yine Fahim Beye ait, babamın böyle anlatırken pek çok gülduğü, fakat neticede onun ahlâkının üstünlüğüne bağladığı garip bir terzi ve esvap hikâyesi vardı.

Fahim Bey, daha sonraları sefarethanenin üçüncü kâtibi olarak gittiği Londra'da yeni girdiği hayat için hangi esvapları yaptırmak lâzım geleceğini tahkike başlamış. Kendisine: "Üzülme, iyi bir terziye gidersin: 'Habillez - moi!' dersin. Sana lâzım gelecek bütün esvapları yaparlar!" demişler. O da, sefirin tavsiyesiyle Londra'nın en büyük terzilerinden olan Pool'e gitmiş, kendisine, bir sefaret kâtibine iyi giyimli olmak için ne lâzımsa yapılmasını söylemiş. Uzun süren birçok provalardan sonra, nihayet bir gün sefarethaneye, kapılardan içeri sığmayan bir ambar gelmiş. İşte bu ambarın Fahim Beyin hayatında senelerce süren bir tesiri olacakmış. İçinden kocaman bir dolaba sığmayacak bir sürü esvaplar çıkmış:

İnce ve kalın, açık ve koyu, her türlü ve her renk kumaştan ayrı ayrı her mevsime göre mevsimlik ve her mevsim arası yarı mevsimlik çeşit çeşit kompleler, düz siyah ve tüylü şoviyottan ve

gümüşî jaketler ve redingotlar, fraklar, smokinler, esvapların her nevi: beyaz ketenden olanlar, krem sadakurdan olanlar, pantalonu beyaz vestonu lâcivert olanlar, pantalonu çizgili bir kumaştan, vestonu siyah olanlar, çift sıra düğmeli vestonlar, tek sıra düğmeli yuvarlak vestonlar, seyahat esvapları, koşu esvapları, golf esvapları, tenis esvapları, av esvapları, şehir esvapları, ev esvapları, nerede ve ne zaman giyilecekleri pek kestirilemiyen esvaplar, birtakım fantazi kumaşlı, süslü düğmeli çapraz yelekler, muhtelif renkte kadife yelekler, sedef düğmeli beyaz pike yelekler, çizgili kumaşlı müteaddit pantalonlar, beyaz ve siyah küçük kareli pantolanlar, yakaları kadife veya kumaştan pelerinler, kaputlar, pardesüler, makferlanlar, redingot gibi cepleri arkada emperiyal paltolar, kloş paltolar, kadife yakalı koyu resmî paltolar, kadifesiz yakalı açık paltolar, siyah kadife yakalı gece paltoları, aynı kumaştan pelerinli paltolar, kukuletalı seyahat paltoları!

Fahim Bey bütün bu esvapların odadaki tekmil iskemle, koltuk ve kanapeleri kapladığını seyredip bunların tutarını da faturada görünce yeisle karışık bir hayret içinde kalmış: "Aman Yarabbi! Bu ne çok esvap! Aman Yarabbi! Bu ne müthiş borç!" diyormuş. Sonra: "Ben bu borcumu ömrümde ödeyemem!" diye ümitsizliğe kapılmış. Bu hâdiseye kahkahalarla gülen arkadaşları, ona: "İlâhi Fahim Bey!" demişler, "Ödeyemiyecek olduktan sonra neye kahırlanıyorsun a birader? Verebileceğin borçları düşün; yoksa, veremiyeceklerini ne merak ediyorsun?"

Fahim Bey bütün bu elbiseleri tevekkülle kabul etmiş ve böylece, bir taraftan, aylık taksiti bütçesinde büyük bir rahne açan bu borcu senelerce ödeye ödeye bitirememiş, diğer taraftan da bunları senelerle giye giye eskitememiş. Öyle ki hep bir sandıktan çıkan bu esvaplar onu yıllarca yeni bir esvap yaptırıp giymek zevkinden mahrum ettiği gibi, nihayet modası çoktan geçmiş şeyler giymeye de mahkûm etmiş. Çünkü bütçesinde, terzinin borcunu ödemekten, yeni yapılacak esvap için para bulmak imkânı kalmamış.

Babamı her nedense her zaman kahkahalarla güldüren bu maceraya ben o kadar gülemiyordum. Zaten, sonraları ben Fahim Beyle biraz daha tanışarak, yavaş yavaş, bu hâdiseyi başka türlü tefsire koyulmuştum. Onun arkadaşları gülmekten katılırlarken dikkat edememiş olacaklardı. Ciddî bir terzi bu kadar büyük öl-

çüde bir yanlışlık yapamazdı. Fahim Bey bütün bunları ısmarlamayı kendine bir vazife saymış olmalıydı. Terzihane belki biraz mübalâğa ederek bu ısmarlama emrini üç beş takım ilâvesiyle tefsir etmiş olabilir ve onun da sesini çıkarmıyarak kabul ettiği ancak bunlar olacaktı. Fakat bütün bu esvaplar yapılıp kocaman bir sandık içinde hep beraber gelince o kadar yer tutmuş ve başkaları bu hale o kadar gülmüş olacaklardı ki, Fahim Bey de, fazla gösteriş meraklısı görünmemek lüzumunu kabulle, içinden tabiî ve haklı bulduğu bu israfı onlarla birlikte tenkid etmeye koyularak, terzinin kendi sözünü yanlış anlamış olduğu hikâyesini uydurmuş ve bu halin bir kurbanı diye gözükmeyi tercih etmiş olmalıydı. Yoksa, Londra Sefareti kâtibi tâyin olunmasının hayalinde açtığı ufuk o kadar geniş ve ruhunda hâsıl ettiği tesir de o kadar şiddetli olacaktı ki, talihin bu cilvesine karşı o, elbette ancak böyle kocaman bir esvap sandığını doldurmakla mukabele edebilirdi. Ruhu hülyalarla şişkin olan Fahim Bey, vücudu üstünde böyle büyük bir terzinin esvaplarını duymaya muhtaç olmalıydı. Bundan sonra mesleğinde muvaffak olacağını daha ziyade ummuştur.

Buna hakkı da yok değildi. İyi bir terzinin bize giydirdiği esvaplar yalnız vücudumuza geçmiş ve onun şeklini tâdil etmiş sayılamaz. Onlar elbette maneviyatımıza da geçer ve tabiatımıza, ahlâkımıza da tesirleri olması tabiîdir. Onlar, görünüşe bakan insanların gözleri karşısında şeklimizi değiştirmekle talihimizi de değiştirir. Bizden ziyade hisli olan kadınlar bunu pek iyi bilirler. Bir kadına ihtimal ki yeni, taze bir kan aşılansa bu, onun bedbinlikten nikbinliğe doğru bir felsefe değiştirmesini bir büyük terzinin esvapları kadar temin edemez, ona kuvvet, neş'e ve hayat veremez. Kadınlar en büyük saadetlerini Allaha olduğu kadar terzilerine de borçlu olduklarını duyarlar. Başkalarınca belki bir ihtiyaç telâkki olunmayacak bu süs, kadınların en muhtaç oldukları şeydir: Kendi kendilerine emniyetlerini, hayata muhabbetlerini arttırır. Onun için Fahim Beye gülen arkadaşlarının yerinde kadınlar olsalardı, onu anlıyacaklardı.

O zaman hıristiyan bir Paşa olan Londra Sefirimizden kâtipler, kendi aralarında hep "Son Excellence" diye bahsederlermiş. Fahim Beyin yeni şıkhğını gören Sefaret Başkâtibi Rafael Beyin bir gün ondan "Son Elegance" diye bahsetmesi bir iki cinaslı ve güzel sözün insana zeki ve nükteşinas olmak şöhretini kazandır-

dığı o devirde, sefarethane muhitinde zerafetin nadir erişilir bir muvaffakiyeti diye telâkki olunmuş. Bu kelime Rafael Beyin "spirituel" olmak şöhretini arttırmış ve bu da onun Fahim Bey hakkındaki dostluğunu çoğaltmış. İyi giyimli olmak bir memurda bulunması lâzım olan dikkat ve nezaketin icaplarından görünmekle Fahim Beyin esvapları iyi bir memur tanınmasına yaramış. O, adamakıllı Türkçe bilmeyen Sefir Paşanın bu yüzden gözüne girmiş ve sonraları, Rafael Beyin delâletiyle, Sefir, onu arkadaşlarından ziyade himaye eder olmuş.

Fakat bundan sonraki zamanlara ait, başka bakımdan anlatılan hikâyelerden anlaşılıyordu ki, iş esvaplarının bu ilk iyi tesirlerinden ibaret kalmamış ve bunları makûs birtakım tesirler daha takip etmişti.

Fahim Bey; giydiği bu İngiliz kumaşları yüzünden, kimbilir, belki de kendisinde bir Anglo-Saxson hüviyeti duymuş, ve kimbilir, belki sonraları eline bir fırsat geçer geçmez, bunun için memuriyetinden ayrılarak "teşebbüsü şahsî" hayatına atılmak istemiştir?

Yine kimbilir, belki bu İngiliz kumaşlarının cinsleri ve renkleri ve bu esvaplarının biçimleri onun ahlâkını ve zihniyetini başkalarına olduğundan başka türlü göstererek kendini tanımayanlara, hakkında yanlış fikirler vermeye sebep olmuştur. Belki bunlar Fahim Beyi öyle bir zırh içinde gösteriyordu ki, birçokları onu memleketin mukadderatına yabancı bulmuşlar ve bu esvaplarının açık renklerini, serbest şekillerini görerek kendisine yabancı bir kan aşılandığını sanmışlar ve hele Fahim Bey müteredditve uysalken onu, bu kalın ve kabarık kumaşları yüzünden, atılgan ve şımarık bulmuşlar; o; belki darlık ve yoksulluk içindeyken, bu geniş esvapları yüzünden, onun bolluk ve israf içinde olduğuna kanmışlardır. Kimbilir, belki de içine atıldığı iş hayatında o, en önce bu esvapları yüzünden muvaffak olacağını sanmış ve yine kimbilir, belki de asıl bunların yüzünden muvaffak olamamıştır.

Başkalarının gözlerini terbiye ve dillerini idare etmek o kadar mümkün değildir ki, bu ümit ve teşebbüs zamanlarında onu görmüş ve böyle tenkid etmiş olanların birinden nice yıllar sonra şöyle bir cümle işitmiştim: "Fahim Bey, sırtında açık renk pardesüsü, koltuğunda bir tomar frenk gazetesi, Babıâli yokuşunda bir

aşağı, bir yukarı iner, çıkardı. Yine de birşeyler olamadı gitti!" Şüphesiz bu adama, o iniş çıkışları gördükçe Fahim Beyin birtakım memuriyetlere doğru yürüdüğüne, birtakım işlere doğru koştuğuna ve bu faaliyetiyle kendisine birtakım muvaffakiyetler dokuduğuna, gizli bir kıskançlık hissiyle, kani olmuştu ve bu fiilin bir neticesini göremeyince sebeplerini yalnız kendinin tahmin etmiş olduğu bütün bu emeklerin boşa gittiğini söylüyordu. Halbuki, acaba Fahim Beyin yaptığı tesirden, kendisine atfolunan maksat ve gayelerden haberi var mıydı? Başkaları daima ancak, kendi hesaplarına uygun görüşlerine inanarak bizi kendimize göre değil, kendilerine göre muhakeme ederler ve çok kere hakkımızda erdikleri kanaatlerin bizim hakikatlerimizle hiçbir münasebeti kalmaz. Fahim Bey sanki ne olmayı istemişti de muvaffak olamamıştı? Fakat şurası da var ki, işlerinin hiç yolunda gitmemiş olması ayrı bir hakikatti.

Nihayet bütün bu esvapların eskimeğe başlaması Fahim Beyin bu parasızlık zamanlarının nüksetmesine tesadüf ettiğinden, evvelce uzun müddet eskitemediği, istemiyerek giydiği bu esvapları, uzun bir müddet de, hemen eskimiş olarak, ve büsbütün istemeye istemeye taşımış. Öyle ki, hep senenin muayyen bir mevsiminde ve günlerin, yahut gecelerin muayyen birer saatlerinde giyilmek için yapılmış bu esvapları o, artık senenin bütün mevsimlerinde ve günlerin, yahut gecelerin de bütün saatlerinde giydikçe, bütün bu elbiseler o mevsimin ve o saatlerin çoktan geçmiş olduklarını daha ziyade hatırlatırmış. Sonbaharda onun arkasında daha yazlık bir esvap, ve odasının içindeyken, onun arkasında, en sona kalmış olan, bir av takımı görülürmüş. Bu hal, arkadaşlarının gözlerine çarparak lâtifelere bürünen istihzalarına sebep olurmuş. Onlar: "İlâhi Fahim Bey!" derlermiş, "Bu av esvaplarını böyle odanın içinde sinek avlamak için mi giymişsin?"

En son makfarlanı Fahim Bey giymiş. En son kloş palto onun arkasında eskimiş ve nihayet bütün bu paltoların, pardesülerin, pelerinlerin, ceketlerin, vestonların, pantalonların ve yeleklerin hepsi de tamamen eskiyince Fahim Bey onlardan gene kurtulamamış. Zira o zamanlarda yeni esvap yaptırmak imkânları büsbütün zail olmuş. Abdülhak Hamid'in senelerden sonra kendi esvapları için:

"Hep tersine dönmüştür onun giydiği şeyler.
Hem biddefeat!
Vaktiyle bütün Pool'da yapılmışsa da heyhat!.."

dediği gibi, Fahim Bey bütün bunları lekeciye temizletip boyacıya renklerini değiştirterek, mahalle terzisine tamir ettirip terslerini çevirterek bu defa da böylece başka renklere boyanmış ve terslerine dönmüş olarak, ~~yine~~ giyer, ~~yine~~ giyermiş!

IV
Fahim Beyle Saffet Hanım

Bu, daima güneşe uyan bir saatin kullanıldığı, onun battığı anın tam on iki sayıldığı ve akşam ezanı başladı mı saatlerin on ikiye ayar edildiği zamanlardı.

O zamanlarda evlerimizde namaz vakitlerini bildiren saatlerin mevkii pek büyüktü. Ekser evlerin sofasında içi beyaz alaturka kadranlı, siyah yelkovanlı, cevizden dolabını yer yer kurtlar yemiş ihtiyar bir kuyruklu saat sallanarak, tıpkı bir gönlün yorgunluklarından gelen hırıltılı seslerle işlerdi ve güya doğrudan doğruya zamanın geçmesinden çıkan bu hüzünlü ses, eski neşelerin terketmiş bulunduğu ıssız sofaları bir muvakkithane, bir cami uğultusuyla doldururdu. Bu saatlerin bazıları guguklu olur, saat başı geldi mi, lâtifeye benzeyen, bir öten kuş sadası çıkarırlardı. Fakat bu da çok eski bir vakit içinden geldiği belli olduğundan, o geçmiş zamanın şimdikiyle barışmak ister gibi yaptığı bir bunak şakasına benzer, bir hıçkırık kadar gamlı duyulurdu. Ekser evlerin başka odalarında duvara asılmış rakkaslı ve rakamları alaturka bir çalar saat işler ve o gûya tedavi etmek istediği zamanın içinde saatleri birer birer damlatılan sayılı ilâç damlaları gibi dökerdi. Ekser evlerin başka odalarında duvara asılmış rakkaslı ve rakamları alafranga bir çalar saat işler ve o geçen bütün saatleri daha asrî, daha madenî bir sesle, birer altın gibi sayardı. Ekser evlerin daha başka odalarında, aynalar önünde, konsollar üstünde, irili ufaklı daha başka birtakım saatler bulunurdu. Bunların bazısı cam kılıflar içinde işler; bunlardan bazısı gûya çıktığımız bir merdivenin basamakları olmuş gibi on ikiyi vurunca bizi yükselttiği üst kattan hâkim bir sükûta eriştirmiş olurdu. Bunların bazısı daha ucuz cinsten, daha basit saatlerdi, ve sanki yumurtlayacak tavukların gıtgıdak diye haykıran telâşlı ve gürültülü seslerini duyurarak gûya daha hamaratmışlar gibi âdeta koşarak işlerlerdi. Yine bunların içinde bazısı da ayrıca kurulan bir düğmeyle, ayar edilmiş ol-

dukları saniyeye geldiler mi, sanki zamanın altın yumurtasını doğuruyorlarmış gibi, birdenbire bir çığlık koparırlardı. Bunlar da münebbihli saatlerdi. Ekser evlerin diğer odalarında hanımların ötede beride duran küçük cep veya süs saatleri olur, bunların bazısının cevahirle süslenmiş mineli kapakları bulunur, bazısı göğüslere takılan broşlar içinde yer alır, meselâ mineden yeşil yapraklar arasında bir altın gül olur, veya altın bir fiyango ortasında sarkan minicik bir küre olurdu. Beylerin ceplerinde, yahut masaları üstünde duran, iri, çifte altın kapaklı, kimi alaturka, kimi alafranga saati bildiren, ve kimi iki yüzlü olan, bir tarafı ezanî saati, diğer tarafı Avrupaî saati gösteren hususî saatleri olur, ve bütün bu, çoğu küçücük delikleri küçücük altın anahtarla uzun uzun kurulan cep ve süs saatlerinin daha ince, daha mahrem sesleri de sanki üstlerinden sızar, ceplerden taşar, için için akardı. Öyle ki bu evlerde inceden inceye tekmil bu saatlerden zayıf bir su sesi gibi hâsıl olan gizli uğultu, geçen zamanın uğultusu, dikkat olunsa, derinden derine sezilirdi. Bu, gûya eski zaman evlerinin çarpan kalplerinin sesiydi.

O zamanlarda sokağa çıkmış olan hanımlar ezanî saat on bire doğru ve beyler de on iki sularında evlerine dönerlerdi. Bire doğru da akşam yemeğine oturulurdu. Ertesi sabah on iki raddelerinde kalkılır ve beyler iki buçuğa, üçe doğru işlerine giderlerdi. Hanımlar, ekseriyetle, sokağa ancak öğleden sonra çıkarlardı.

Gençliğinde bile usluluğu ve ciddiliğiyle tanınan Fahim Beyi birçok beyler ve paşalar kendilerine damat etmek istemişler ama, o, zengin bir eve içgüveyi olarak girmeye razı olmamış, kimsesiz ve orta halli bir kadınla evlenmeyi tercih etmiş. Kızlarını Fahim Beye vermek istemiş olan o eski babaların ne kadar hakları varmış. O, ekser erkekler gibi geçici ve âdi münasebetlere düşmez ve haremi Saffet Hanıma asla ihanet etmezmiş. Babam: "O, gayet evcümend olduğu gibi, haremine karşı da o kadar düşkündür ki," diyordu, "benim gibi pek sevdiği bir arkadaşının hatırı için de olsa hiç bir günü evine yarım saat bile geç dönmeye razı olmaz. Seni onunla ilk görüştürdüğüm akşam bunu sen de görmüştün. O kadar ısrar ettim de, bak, biraz olsun oturmuş muydu? O, hep böyledir. İnandığı kaideleri hayatında tatbik etmek için her za-

man her türlü fedakârlığı ihtiyar eder, ve akşam oldu mu, kurulmuş bir saat gibi, doktorların tavsiyesini yerine getirmek için de yürüye yürüye evine vaktinde yetişir!"

Hatta haremi Saffet Hanım, saatini onun dönüşüyle ayar edermiş. Saffet Hanım ufak tefek yapılı, küçük ve yumuk gözlü bir kadınmış. Daima üşüyen ayaklarını kısa boyuna rağmen giydiği ökçesiz aba terlikler içinde ısıtarak, bütün İstanbul evlerine benzeyen hasırlı, keçeli, halılı, mangallı, sobalı evinde bir teviye ellerini uğuştura uğuştura, sessiz sessiz bir odadan bir diğerine dolaşırmış. En büyük zevki, avuçlarını mangalının üstüne uzatarak ısıtmak ve mangal kenarında birbiri üstüne sigara ve kahve içmekmiş. Ben onu hiç görmemişken bile bildiğimi sanırdım. Çünkü bizim eve sık sık gelip giden Şahsene Hanıma pek benzediğini duymuştum. Saffet Hanımı ancak bir gün, Fahim Beyle birlikte, Sultan Mahmut Türbesinin önünde gördüm. O zamanlarda kadınlarla görüşmek pek âdet olmadığından, Fahim Bey bana, bizzat biraz ayrılmış duran, Saffet Hanımı göstererek, onunla doktora gittiklerini söylemekle ve o da bulunduğu noktadan bize bakmakla iktifa etmişlerdi. Saffet Hanım tıpkı kendisini görmeden tahmin etmiş olduğum gibiydi. Orta boylu olan kocasının yanında daha kısa ve daha tıknaz gözüküyordu. Bütün hüviyetinde, bakışlarında, çoktanberi hiç bozulmadan devam ettiği belli olan bir sükûn ve sükûtun, üstüste, kat kat yığılmış ve kendisini biraz da ezmiş durgun havası, durgun hali vardı. Devlet hizmetinde ya doğumları iktizasıyla, ya cesaret ve gayretleriyle nice büyük işler görmüş ve nice heyecanlı maceralar geçirmiş eski dirilerin şimdiki mezarlarını kalabalık yoldan ayıran yüksek ve yosunlu bu duvar önünde bu mütevazı hayat arkadaşları, bilmem nedense, silik iki hayalete benziyorlardı.

Bence, Fahim Beyin yüzünün cazibesi, biraz hüzünlü olmakla beraber vicdanlı, îmanlı, tok, rahat ve insanı bıktırmayan, sanki kemallerini bulmuş geniş bakışlı gözlerinden geliyordu. Bunlar belki hariçten ziyade kendi içlerine bakan, herşeyin bol ve kibarlığın tabiî olduğu bir devirde yetişmiş ve hâlâ o zamanlardaki şeylere inanır ve kendi kendine: "Hey gidi günler hey!" der gibi bize gûya oradan, karşıki sahilden, o geçmiş zamanın mürüvvetleri içinden sanki biraz merhametle bakan bakışlardı. Ben, hep Saffet Hanım eğer umduğum gibi bir kadınsa kendisini Fahim Beyde

teshir etmiş olan bu kibar bakışlı gözler olmalıdır diye düşünürdüm. Fakat bu, şüphesiz çocukça bir düşünceydi ve pek muhtemeldir ki, aldanıyordum. Zira bir karı-koca arasındaki sırlar nasıl tahmin edilebilir ve bu kadar karışık ve karanlık bir mevzuda neye istinaden hangi isabet ümidiyle bir teşhis konulabilir? Karı-koca değil, herhangi insanlar arasında muhabbet veya nefretin sebeplerini tahmine, tahlile sanki imkân var mıdır?

Nasıl ki ben de Fahim Beye ilk tanıştığımızdan beri duyduğum gayrî şuurî muhabbetin sebebini nice zamanlar sonra keşfedebilmiştim. Bu, onun biraz ablak yanaklarının düşüşünde müphem bir noktaydı ki, pek sevdiğim halamınkilerine benzemekle, bana, haberim olmıyarak, halamı hatırlatmış oluyormuş. (Bir gün Fahim Beyin yüzünde ayrıca tesbit edemiyeceğim bu müphem şekli teşhis ederek, ona dair hislerimi bir nevi tatlılığa, muhabbete tahvil eden menbaı bulduğumu anlamıştım.)

O Saffet Hanıma tesadüf ettiğim gün gördüm ki, onun siyah çarşafı, hanımefendilerinki gibi parlak veya mat ipekten olacağına, nev'ini bilmediğim kabaca, donuk bir kumaştandı. Saffet Hanım hep evinin işleri, kocasının rahatıyla meşgul olurmuş. Onlar karı-koca sadakatinin kadın-erkek en mükemmel nümunesiymişler.

Saffet Hanım, elbette, kocasının fikrî üstünlüğünü tamamen takdir edebilecek bir seviyede değilmiş. Bazan Fahim Bey ona, dünyayı sarsan büyük hamlelerden, toprakta saklanan servetlerden, altından ve sair madenlerden ve suda gizlenen elektrikten ve sair kuvvetlerden bahsedermiş de Saffet Hanım esneyip uyuklarmış. Bazan da Saffet Hanım, kocasından yeni cins bir kahve, yeni bir fincan veya bir cezve beklermiş. Fahim Beyse bunları almayı unuturmuş da kapıdan girerken getirdiği mühim haberi seslenirmiş: "Duydun mu, hanım?" dermiş. "Radyum keşfolunmuş!"

Fakat bu bir çift ruhun birbirine yıllardır devam eden bağlılıkları, kendilerini bilenler için rikkat verici bir manzaraymış. Onlar gece yatısına misafirliğe bile gitmezlermiş. Yemeklerine de pek düşkün değillermiş. Ancak Fahim Bey yerli olsun, ecnebi olsun, iyi cins peynirleri pek sever, ve bunu bilen bazı eşi, dostu veya eskidenberi alış-veriş ettiği bakkallar da arada bir, kendisine bir parça, bir baş, bir kelle, bir tulum, bir torba, bir kutu, bir se-

pet veya bir teneke peynir gönderirlermiş ve bu evde, her zaman mevsimlere göre, yerli veya alafranga, en iyi cinslerden birkaç türlü peynir bulunurmuş. Rahatına düşkünce bir kadın olan Saffet Hanım kahvesiyle sigarasını içe çeke, bazı günler kocasının, torbası içinde sıkılan bir meme gibi damlayan tulum veya torba peynirleri gibi, hazırlanması güç olmayan, hazır alınan bir yemeği sevdiğine şükredermiş.

Gece, yemekten sonraları, Fahim Bey gazetelerini okuya okuya gündüzki yorgunluklarına zam olan hazım yorgunluğuyla bir rehavete düşer, Saffet Hanımla bir müddet mangal başında tatlı tatlı görüşürler, ve bu suretle üstüste birkaç kahve içmiş olan ve uykusunu da pek seven Saffet Hanımın beklediği an nihayet gelmiş olur; uyuşmuş, gözleri süzülmüş bu karı-koca kalkarlar, ve memnun, sâkin, yatmaya hazırlanırlarmış. Fahim Bey günün zahmetlerinin üniforması olan esvaplarını çıkararak rahat, beyaz, gecelik entarisini giyer ve başına da küçücük beyaz gecelik takyesini geçirirmiş.

Onların İstanbul'un o kadar iyi bildiğim o iç mahallerinden birindeki gecelerini tahayyül ediyorum: Muhakkak, yatsıdan sonra, sokakta kahvelerden evlerine son dönenlerin ayak sesleri işitilir; bekçi, kaldırımlar üstüne demir uclu sopasının tam vuruşlarıyla saatleri ve onu taşlar üstünde kaydırarak arka arkaya hafif iki vuruşuyla yarım saatleri haber verir; karşıda gazı bitmiş bir fener söner ve yumuşak İstanbul gecesi ortalığı bir yorgan gibi örterdi. Karanlıkta bir saat rüya içinde gibi uykulu bir sesle çalar ve Fahim Beyle Saffet Hanım da, yüksek şilteli ve lâvanta çiçeği kokulu yataklarında, müsterih bir uykuya dalarlardı.

V
Küçük Ev Ve Dünya Haberleri

Babamın bana anlattıklarına göre, zavallı Fahim Bey meğer henüz doğarken de, kendisine takılan isimle, bir yanlışlığın kurbanı olmuş. Zira Arapçada "Fahim" kelimesi kullanılmadığından, o zamanlar sık sık duyulan "Devleti fahime" tâbiri gibi bu isim de yanlışmış ve onun gençlik zamanındaki lisan meraklıları, daha o vakitler bile müteassıp, bir taraftan, bisiklete binenlere "derraçe suvaran" denilmesini münasip bulurlarmış, bir taraftan da kendisine itiraz ederler: "İlâhi Fahim Bey!" derlermiş, "bu ismi de nerden buldun, a birader! Arabîde böyle kelime yoktur ki! Durup dururken sen bize isminle yanlış yaptırmış oluyorsun! Oldu mu ya?.."

Fahim Bey Bursa'da bulunduğu sırada bir gün kendisini Süleyman Nazif'le tanıştırmak istemişler, o: "Ben mâzurum, ismi yanlış olan bir adamla doğru dürüst görüşemem!" diye reddetmiş!

Halbuki Fahim Bey gayet okuma meraklısı, allâme değilse bile âlim bir adammış! Tesadüfen herhangi bir bahis açılsa onda "yed-i tûlâ"sı olduğu görülürmüş!

Gazeteleri daima merakla ve zevkle okuyan babam da onun bir âdetinden daha takdirle bahsederdi: Meğer Fahim Bey, her sabah gözlüklerini takarak gazetelerini okumağa başladığı zaman, memleket ve hattâ dünya işlerinin haberleriyle, kendi şahsî işleri gibi alâkadar olur, kendine sorulabilecek ve cevap vermeğe mecbur olabileceği, bir hesabı tutarcasına bir itinayla hergün bir Türkçe İstanbul, bir de Fransızca Paris gazetesini muhtelif renkli kalemlerle işaretlermiş ve itinayla saklarmış. Böylece odasında bütün geçmiş senelerin, aralarında telgraf yazılan dar kâğıtlar gibi birtakım işaret kâğıtlarının sarktığı gazete koleksiyonları yerden itibaren adam boyunca üstüste istif edilmiş olarak dururmuş. Gûya vaktin birinde kendisinin lehine düzeltilecek mühim birtakım

hesapların evrakı müsbitesiymişler gibi, üstlerindeki tozları almak için gezdirilen hafif tüylerden mâada bunlara hiç kimse elini süremezmiş. Şunu da hatırlamalı ki, vâkıa o zamanlarda herkesin gazetelere âdeta îmanı vardı. Onların her dediğine itibar edilirdi. "Gazete yazıyor" demek, "Resmen ilân olunur" demek gibi mühim bir sözdü.

Yaşadığımız zamanlar, tam mânasıyla, bulanık ve karışıktır. Geçmiş zamanlarda insanları saran tehlikeler, başka cinsten olmakla beraber, elbette daha az değildi. Ancak insanların rahatını koruyan bir hal vardı ki, o da malûmat almak zorluğuydu. Biz hergün gazeteler yüzünden hem doğruluğu, hem cinsi meşkûk birçok şeyler duyup öğreniyoruz. Herkes bildiğini sandığı ve düşündüğünü iddia ettiği şeyleri yazmak serbestisine sahiptir. Dünya şuursuzluğu ve kabalığı hergün duyulmak arzusunda ısrar ediyor. Dünya haberleri kanlı bir sel gibi durmadan akıyor. Hergün, sabah akşam birer saatimizi alan gazeteler, dikkat edilse, bir izdivaç veya doğum hâdisesi gibi, o da yarın gene felâket havadisleri sütununa geçecek vak'alar hazırlaması tabiî olan, bir iki iyi habere mukabil hergün nice kaza ve belâ haberleri verir.

Dünyanın bütün dertleri bu yerli ve yabancı gazetelerin dahilî ve haricî sütunlarında gündelik geçit resimleri yaparlarmış. "Beğen, beğendiğini al!" der gibi felâketlerin her nev'i: Tabiî, içtimaî ve siyasî âfetler; kazalar, ölümler muharebeler; karada, suda ve havada (zira, ilk balonlar uçmaya ve düşmeye başlamışlardı) geçen bütün felâketler ve bunların katmerlileri, insanı öldürmeden çıldırtmak ister gibi birbiri üstüne gelenleri, (zira böyle her felâketin hatıra getirebileceği daha müthiş ve daha beter bir belâ vardır) ancak birkaç satırla hülâsa edilmiş, sanki uslanmış ve sükûn bulmuş bir halde, bu gazetelerin dar sütunları içine sıralanmış ve Saffet Hanımın daracık zihnine girecek kadar ufalmış, onun ellerini uzatıp lezzetle ısıtarak sigarasını içtiği bu mangal başına kadar gelirlermiş. Öyle ki, Saffet Hanımın sigarasının incecik dumanları bütün bu uzak ve yakın yangınların küçülmüş ve havalanmış dumanlarını tanzir eder gibi olurmuş. Gazetesini mütevekkil bir ruhla süzen Saffet Hanımsa dünyayı dolduran bunca belâyı lüzumundan cidden fazla bulmuş da "Gazeteciler mübalâğacıdırlar, sözlerine pek inan olmaz!" der gibi, sönen sigarasıyla bir yenisini yakmakta tereddüt ettiği sırada, bütün bu âfet ve felâ-

ketlerin tanıdığı komşu evlerinde hiçbir mevkileri olmadığını düşünür ve onların böyle rüzgârlarını savurarak kendi evinin içini yerinden oynatmalarına razı olamazmış. Böylece bunların hepsini kabul etmek istemez, bir sürüsünü menşe itibariyle pek uzak ve milliyet itibariyle pek yabancı bularak, ya büsbütün bertaraf etmek, yahut, bu umumî felâketten ancak kendine düşeceğini hesap ettiği küçücük bir payı kabul etmek istermiş ve tamamen alâkalanmak ve müteessir olmak içinse vak'anın, hayalle karışık hayatlarını o kadar iyi bildiği İstanbul mahallelerinden birinde geçmiş olmasını; hâdisenin ya hüviyetleri malûm olan küçüklere, yahut da Sait Paşa ve Kâmil Paşa gibi saçları sakalları devlet değirmeninde ağarmış olan büyüklere ait olmasını, fezeyanın ya -Alibeyköyü'ne varmak için nasıl olup da Sarıyer'in arkasından geçtiğine her zaman şaştığı- Kağıthane deresi, yahut Bursa ovasını sulayarak ihya edeceğini hergün duyduğu Nilüfer deresi gibi malûm bir dereninki olmasını; ölenin Üstad Ekrem, yahut Tevfik Fikret gibi şiirleri ve resimleri marûf bir şair olmasını; kazanın da İdare-i Mahsusa, Şirket-i Hayriyye veya Halici Dersaadet vapurları gibi vücutlarını tanıdığı ve filhakika birtakım kazalara gebe olduklarını görür gibi olduğu vapurların başına gelmiş olmasını beklermiş.

Bu da ekseriyetimizin gazeteleri ne kadar sudan okuduğumuza bir delildir ve onlarla hergün kaybettiğimiz zamanlara ne kadar yazık olduğunu ispat eder. Çünkü hakikati anlamanın ve duymanın muhtelif tarzları vardır. Aklımıza varmış bir haber ruhumuza ermiş sayılmaz. Rüyada bazı gördüğümüz nâhoş şeylere inanırız. Fakat daha derinliğimizde hiç çalkalanmamış bir tabakamızda hiç bozulmamış bir emniyet: "Üzülme. Bu sıkıntı daha fazla sürerse sen de uyanıverirsin!" diye bize rüya görmekte olduğumuza temin eder. Saffet Hanım da gazete havadislerini böyle ruhuna değdirmeden, bir rüya görür gibi duyarmış. Çünkü her haberin ya ruhumuza giden gizli yolları kendiliğinden bulması veyahut her habbenin bir kubbe olduğunu gösteren bir sanatkâr tarafından, yirmidört saatlik günlere değil, -haydi asırları dâhilere bırakalım- fakat hiç olmazsa bir küme senelere, bir çeyrek asra olsun, hitabetmesini bilen bir mütefekkir tarafından söylenilmesi lâzım gelir.

Fahim Beyin, o zamanlar yarı memnu olduğu için, gizlice tedarik ettiği, o yatak çarşafı büyüklüğündeki, herkesin "Tan" diye andığı ve kendisininse "Le Temps" dediği kocaman gazeteyi hergün ve her gece okumakla sanki: "Daha yok mu?" der gibi doymayan, ve kendini dünya şehrinin hakikî bir şehirlisi bilen Fahim Beyinse bu cahilâne bulduğu kayıtsızlık âdeta hamiyetine dokunur; o, bu sözler karşısında itiraz eder, coşar, bütün vukuatı teşrih ve tefsir etmeye başlıyarak her vak'anın ehemmiyetini anlatır; işlerin yolunda gitmemesinin sebeplerini söyler; ve, en uzakta geçmiş şeylerin bile, yanan bina ister Paris'teki Bazar de la Charité, yahut Comédie Française olsun; ister yanardağ indifaı ve yer sarsıntısıyla harap olan ada Martinik ve ister bir buz kütlesine çarparak batan vapur Titanik olsun; taşan nehir ister Mississippi ve çekilen nazır ister Sinyor Crispi olsun; bir kamyon altında ezilen baş ister radyum kâşifi Mösyö Curie'nin kıymetli kafası, vaız ve nasihat eden zat ister Canterburry başpiskoposu olsun; bütün hâdiselerin içlerinden nasıl birbirleriyle alâkalı ve derinden nasıl birbirlerine bağlı olduklarını izah edermiş. Böylece bu küçük ev de bütün dünya haberlerine agâh olarak âdeta kâinatın hayatına iştirâk eder gibi olurmuş. Fahim Beyin tekmil bu cihan işleri hakkındaki hülâsalarını dinlemek, anlayanlar için, hakikî bir zevkmiş. Önceden koyduğu nice teşhislerin doğruluğu sonradan kaç defa sabit olmuş. Evvelinden haber verdiği vak'alar, nice defalar, sonradan tahakkuk ederek kendisinin âdeta kehânetine şahadet etmişler. Eski zamanda olsaymış ona: "Keramet sahibi" denilebilecekmiş.

Esasen dünya âfetlerinden böyle daima haber alarak yaşamanın felsefî olan büyük kârı da bütün bu felâketlerle kendi başımıza gelen küçük sıkıntıları mukayese ederek halimizdeki nisbî selâmetle mütesellî olmakmış. Fahim Beye göre insan, kendi talihinden memnun olmak için bu gazetelerde zikredilen vukuatı hergün okumalıymış. Öyle ki, bu karı-koca, mangallarının başında, sayısız faciaları böylece uzaktan tahlil ederlerken, kendilerini bunlardan masun bulmanın saadetine ererlermiş. Filhakika bütün bu haberler ve tefsirlerle dünyanın sallanan ve yanan maddiyat ve maneviyatı karşısında bu yoksul İstanbul evinin sükûnu, bir bakımdan, pek kıymetli gözükürmüş. Dışarıda rüzgârlar eser, fırtınalar hüküm sürerken, duvarları, camları ve kapıları sağlam

ve içindeki insan muhabbeti tamam bir odada ışıldayan ateş ve mışıldayan sükûn kalplere daha çoğalmış bir zevk verirmiş!

Fakat bir yaştan sonra, babalar sustu mu, oğullar onlara cevap vermek ihtiyacını duyarlar. Sadadan sonra aksisada başlar ve çok kere bu, sadanın aksinedir. Ben de o yaşta kâinatın hikmetine kendimi büyüklerden ziyade yakın duyardım. Babamın bu cümlelerini işitince onları tashih etmeye koyulurdum. Onun bu müsait muhakemesine iştirâk etmiyordum. Bence bu, kendini değil de başkalarını düşünmek, halis bir düşünceye benzemiyordu. Başkalarının felâketlerine tahammül kuvvetimiz, maşaallah, harikûlâdedir. Bu başkalarını düşünüş, neticede, bir hodgâmhğa dönmüyor muydu? Belki, hattâ hiç şüphesiz, dünya fırtınalarının rüzgârları ve saikaları bu tahtadan yapılmış küçük evi hiç sarsmıyor, yakmıyordu. Belki, hattâ hiç şüphesiz, kışın dereleri dondurduğu haberleri geldikçe Saffet Hanım ellerini mangalının ateşinde daha zevkle ısıtıyordu. Kuraklık havadislerinden sonra Saffet Hanım, İstanbul'un iyi sularını daha tatlı buluyordu. Hattâ, rivayetler, mûtad olduğu üzre, gittikçe fenalaşa ve Fahim Bey: "Felâket, Hanım, her zamankinden daha büyük felâket!" diye sayıklayadursun, bütün bu kıtlık hikâyelerinden sonra ona da her zaman sevdiği peynirleri belki, hattâ hiç şüphesiz, daha lezzetli geliyordu. Ben böyle başkalarının acılarını bilmekten çıkan hiçbir teselliyi kabul etmiyordum. Hattâ, bence, bilâkis başkalarının memnuniyetleriyle sevinmek biraz safdilâne olacak ama, elbette bundan iyiydi. Başkalarına saadetin manzarasını gösterebilmek belki cemiyete yapılacak bir lûtuf yerine geçebilir. Zira bu bir nevi ders sayılır, mesut olmanın mümkün olduğunu gösterir, ve başkasının bu saadetinden memnun olmak da, evet, belki biraz safdilâne olacak ama, herhalde cemiyetin muhtelif felâketleriyle müteselli olmaktan evlâdır.

Ben emindim ki, Fahim Beyle Saffet Hanım -sevmediklerini, sinirlerine dokunduğunu sonradan duymuş olduğum- biri bir parça marsık ve öteki bir parça peynir kokusu duysalar buna bütün bu haberlerden daha çok müteessir olacaklar ve derhal derin bir ciddiyet ve samimiyetle daha ziyade şikâyete başlıyacaklardı. Çünkü bunların ilki başkalarının hayatı hakkında ancak başlarına değen bir haber, diğeriyse bütün vücutlarını ruhlarına kadar müteessir eden bir hakikat, yaşadıkları hayatın bizzat kendisiydi

ve onlar burada âfakî bir hayat telâkkisinden yaşadıkları hayatın aslına geçmiş oluyorlardı.

İşte böylece, evvel zaman içinde, yani söz söylemeye imkânımız ve söz dinlemeye vaktimiz olan günler ve gecelerde, Fahim Beyin mektep ve gençlik arkadaşı olan babam, gerek beni onunla görüştürmüş olduğu ilk akşam, gerek sonraları daha nice kereler, başka rakı kadehleri içer ve başka enfiye tutamları çekerken, daha başka hikâyeler de anlatarak, yavaş yavaş, bana kendi kanaatinde yaşayan Fahim Beyin resmini çizmişti. Öyle ki, ilk önceleri ben de Fahim Beyi babamın onu süsleyen ve hususileştiren bu sözlerinin perdeleri ve sisleri arkasından görmeye alışmıştım.

VI
Saatler

Çamlıca'daki enişte m, Fahim Beyi, haremi Saffet Hanımı da halam tanıyorlar ve onlar bu ailenin hususiyetleri hakkında daha başka tafsilât veriyorlardı.

Halam, Saffet Hanımı çok saffetli bir kadın diye severdi. Arada bir evine giderek kendisiyle uzun uzun görüşürdü. Ancak bir ev olunca onda serzeniş ve niza da tabiî büsbütün eksik olmazmış. Fahim Bey bazan Saffet Hanımın sevgili mangalına: "Hanım! Yine kömür kokuyor!" diye itiraz edermiş. Saffet Hanım da Fahim Beyin bilhassa sevdiği bazı alafranga peynirlerin kokularından huylanır, onların bulunduğu dolaptan uzaklara kaçarmış. Bu gâvur peyniri kokuları için halama: "Vallahi, hemşire! Bu kokuları alınca bana içim çürümüş, dünya ekşiyerek kokmuş gibi geliyor da tahammül edemiyorum!" dermiş. Mangalına kocasının böyle itiraz ettiğini duyunca Saffet Hanım ateşlenir: "Bey, bey! Bu evde asıl kokan senin peynirlerin! Vallahi, bu kokmuş şeyleri nasıl yiyorsun, şaşıyorum!" diye cevap verirmiş. O zaman Fahim Bey de: "Onları sen yemiyorsun ama, âlem yiyor, Hanım! Sen asıl şu mangalındaki marsıklara bak! Vallahi bir gün zehirleneceksin, bizi de zehirleyeceksin!" dermiş ve gazetelerin eskidenberi yazmış olduğu bütün mangal kömürü yüzünden zehirlenip ölme hâdesilerini tâ senelerdenberi geçmiş olanlarından başlıyarak birer birer sayarmış ve o zaman Saffet Hanım da içini çeker: "Acaba gazetelerindeki işaretler böyle şeyler için midir?" diye düşünmeye dalarmış.

Evet, Saffet Hanımın da, ne yapsın, kadınlık hali, bazı sinirli günleri olur, onun da, elden ne gelir, her zaman günü gününe uymazmış ve böyle vakitlerinde o büyük ve asılı saatlerin işlemesini uzak hülyalarının tath birtakım vaidlerle mırıldanışları gibi duyacağı yerde, beynine vurulan çekiç ve tokmak darbeleri gibi duyarmış. Saffet Hanım, bazı günler ekseriyetle o kadar hoşuna gi-

den bu evinden, yaşıyacağı zamanın en çoğunu içinde geçirdiği bu küçük evde hiç değişmeden geçen saatlerden, hiç değiştirilemeden gittikçe eskiyen eşyalardan, dünyanın hiçbir zaman dinmeyen, hep dinmeden bir sel gibi akan felâketlerinden, onları tesbit eden ve kocasının odasında üstüste insan boyuna yığılan gazete kolleksiyonlarından, bu yoksul hayatı yaldızlayan ve hep yarına kalan biraz zengin olmak hülyasından, bu kokan alafranga peynirlerden, hülâsa hiçbir vakit gönlünün istediği bir zamana vâsıl olmadan hangi mevsimde açılırsa açılsın, ve ha güneş, ha ay ziyasıyla aydınlansın, hep fâni olan saatlerin birer birer ve tatsızca geçtiklerini haber veren saatlerden, evet, bazı günler, Saffet Hanım artık büyük bir yorgunluk ve bıkkınlık duyarmış. O zaman, başka günler ayar edip kurmaya o kadar itina ettiği bütün saatlerini, o sofadaki kuyruklu saati, o duvarda asılı çalar saatleri, o aynanın önündeki münebbihli saati, ve hattâ çok kere hırkasının üst mendil cebinde duran mineli, kıymetli, hususî saatini, güya onlara bir ceza vermek ve onlardan intikam almak ister gibi kurmaz, onları durmuş oldukları meyûs bir saniyede bırakırmış ve zamanlar göze görünmez bir süratle gene geçer, fakat nefesleri bu durmuş saatleri işletemezmiş.

Saffet Hanımın neşesinin yerinde olup olmadığı bu kâh sallanarak safalı seslerle işleyen, kâh somurtarak sükûtla duran saatlerden belli olurmuş. Fakat Saffet Hanımın komşuları ve ahbapları olan bütün hanımlar, onun bu saatlere verdiği ehemmiyeti fazla ve gülünç bulurlarmış. Zira bir nevi ebediyet içinde yaşadıklarını duyanlara fâni günün geçici saatleriyle bu kadar meşgul olmak cidden abes görünebilir. Diğer taraftan birbiriyle daima iyi geçinen bu karı-koca, arada bir ancak bu meseleden dolayı hafif tertip bozuşurlar; birbirlerine, bir iki saat kadar, kırgın ve kızgın kalırlarmış. Her işini vaktinde görmeye ve her sabah işine vaktinde yetişmeye pek meraklı olan Fahim Bey, bir gün, meselâ: "Hanım yine saatleri kurmamışsın!" diye şikâyet edermiş, "Bak, bir buçuk olmuş!" Saffet Hanımsa: "Hayır, daha saat bir!" diye iddia edermiş. Kavga bir müddet devam eder, ikisi de kendi saatlerinin doğruluğunda ısrar ederlermiş. Fakat ikisi de birbirlerine o kadar inanırlar, herbiri ötekinin sözünün doğru olacağında o kadar şüphe etmezlermiş ki, sonra ikisi de, birbirinden gizlice; saatlerini biri çeyrek geçeye ayar ederlermiş! İşte bu yüzdendir ki, ha

büsbütün dursunlar, ha işleyedursunlar, bu evdeki saatlerin doğruluğuna pek de inan olmazmış!

Evet, herkesçe "deli" diye anılan Çamlıca'daki enişteme tahammül etmek sabrını gösteren halam, bazan da: "Hiç Fahim Bey gibi delişmen bir adamla beraber yaşamak kolay olur mu?" derdi ve Saffet Hanımda gördüğü bazı garip huyları kocasının tesirine hamlederdi. Onun küçük, süslü, münebbihli bir orta saati varmış. "Lâkırdıya dalıyorum da geç kalıyorum," diye herkes gibi cebindeki sessiz saatiyle iktifa etmiyerek, misafirliğe gidince, onu kurar, beraber götürür ve bu saat çalınca lâkırdısını keser, kalkar, evine dönermiş. Bir gün görüşmeye halama gelmiş. Orta masasının üstüne bir eski gazete parçasına sarılı, ufak, tümsekçe bir paket bırakmış. Buna tabiî kimse ehemmiyet vermemiş. Fakat herkes tatlı tatlı konuşurken odanın içinde birdenbire bir "kızılca kıyamet" kopmasın mı? Zavallı halamın yüreği yerinden oynamış! Meğer bu, Saffet Hanımın kurulu getirdiği münebbihli saatiymiş! Onu duyunca Saffet Hanım birşey olmamış gibi kalkmış, "Vakit gelmiş, hemşire!" diye paketini eline almış, çıkıp gitmiş!

Halamın Saffet Hanım hakkında anlattığı şeyler bütün bir muhabbet cilâsıyla parlardı. Fakat Fahim Beye hiç tahammül edemeyen Çamlıca'daki eniştem, bu ailenin hususiyetleri hakkında en ağır ithamlarda bulunmaktan çekinmezdi. Eniştem, Fahim Beyin bütün âdet ve tabiatlerini tezyif ediyordu. Kendisi deli gibi tanınmışken ona: "Delinin biri!" diyordu. Kendisi etrafına hep bir allâme tesiri yapmak isterken, onun için: "Malûmat paralamadan konuşamaz. Elfünûnu cünûn!" diyordu. Kendisi Arabistan'dan getirdiği şanjan renkli birtakım ipekler, canfesler ve kumaşlarla giyinirken, onun esvaplarını fazla alafranga bularak: "Züppeliği kıyafetinden belli!" diyordu. Kendisi türlü türlü birçok yemeklere pek ziyade düşkünken, onun sadece kokulu birtakım peynirleri sevmesini gizli ve günah bazı temayüllere, maksatlara atfediyordu. Kendisinin en hatır ve hayale gelmez hizmetçilerle birçok münasebetsiz münasebetleri duyulduğu ve bunlar ikide bir zavallı halamı çileden çıkardığı halde, onun her akşam Fransızca gazeteleri okumak bahanesiyle Beyoğlu'ndaki Gambrinüs birahanesine gitmekteki maksadının orada hizmet eden bir kıza "kur yapmak" olduğunu söylüyordu.

Onun bu münafereti, bu iki adamdan birinin Şark kültüründen hiç ayrılmamış, ötekininse Garp kültürüne bağlanmış olmalarına atfedilebilirdi. Filhakika çocukluğumda ve ilk gençliğimde gördüğüm bütün evler, mahalleler, mesireler ve buralarda rastgeldiğim çocuk, kadın ve erkek bütün insanlar benim daima -bir salıncağın verdiği lezzetle- birinden ötekine gidip gelmeye alışık olduğum Şark ve Garp âlemlerinden birinde kendiliklerinden birer yer alırlardı. Medine-i Münevvere ve Mekke-i Mükerreme'ye gitmiş hacı eniştem ve Çamlıca'daki yeşil köşkü şarkın garpten en uzak olan bir köşesinde kalıyorlar; Fahim Beyse, şarklı bir çok âdetlerine rağmen, bu iki dünyayı birbirinden daima ayıran hudutların ötesinde, garplı bir tesir yapacak bir mevkide kalıyordu. Bunun için ben de bu anlaşmamazlıklarını uzun müddet bu sebebe, bu terbiye farklarına hamletmiştim. Ekseriyetle hep şahsî hesaplarda gizlenen bu sebepleri nafile yere böyle yükseklerde ararız. Hayattaki bunca tecrübelerimiz çok kere en doğru teşhis olan en âdi teşhisi koymamıza kâfi gelmiyor ve işte bunun içindir ki hemen daima göstermiş olduğumuz saffete sonradan acımaya mahkûm oluruz. Nasıl ki, -bunu kendisi hiçbir zaman itiraf etmemiş olduğu halde- Çamlıca'daki eniştemin de Fahim Beye karşı münaferetinin mahrem sebebi ve hiç durmadan taşan kininin menbaı büsbütün şahsîydi: Evvelce defterdar, sonra mutasarrıf, nihayet vali olarak hemen her gittiği yerde bazan rüşvet almak, bazan ihtilâs etmekle itham edilen eniştemin bu yüzden bir hayli servet biriktirmiş olduğu rivayet edilirdi. Halbuki bizim yabancıların hiç duymamalarını istediğimiz şeyleri onlar çok kere mübalâğayla bilirler ve onların hakkımızda yanılmaları bizim istediğimiz noksandan değil, ancak bunun aksine bir fazladan ileri gelir. Eniştem kendisine atfedilen bu şeylerin mikyas ve miktarı yanlış, fakat esası doğru olduğunu, ve aleyhinde söyleyenlerin ancak hesaplardaki mübalâğadan dolayı hataya düştüklerini herkesten iyi bilmesi lâzım gelirdi. Fakat Fahim Beyin bir mecliste kendisinden güya muhtelis diye bahsetmemiş olmasını bir türlü hazmedemiyordu ve onun bu günahını artık ömrünün sonuna kadar affetmiyecekti.

Çamlıca'daki eniştem, Fahim Beyin bu hareketini babama karşı da bir ihanet diye telâkki ederdi ve babamla eniştemin aralarında Fahim Bey yüzünden için için münakaşalar hiç eksik ol-

mazdı. Gayet bunaltıcı bir Temmuz günü, babam, ben ve dışı beyaz, içi yeşil ipek şemsiyesiyle enişte m, Köprünün üstünden, sanki kapısı açık bir fırının önünden geçiyor gibi, yana, terliye, geçiyorduk. Yeryüzüne güneşten ışık değil de ateş dökülmüş gibi, güya yalnız insanlar değil, hava ve herşey yanıyor, sanki yalnız insanlar değil, bacalar, dumanlar ve sesler bile terliyor, camilerin kurşunlarını bile eritiyor gibiydi. Uzaktan Fahim Bey görününce enişte m: "Neyse, Fahim Bey sökün etti. Memuldür ki âdeti veçhile gelir, bir soğukluk yapar!" dedi ve bize, sözünün beğenilmesini bekleyen müşfik bir tebessümle baktı. Babamsa: "A birader! Soğukluk istiyorsanız neye başkasından beklersiniz? İnsan kendi işini kendi yapmalı!" diye ters bir cevap vermişti.

Çamlıca'daki enişte min Fahim Beye karşı insafsızlığının derecesini sonraları kaç kere görmüştüm. Öyle ki, o, artık bu kinle bu zavallı evin herşeyine, hattâ Saffet Hanımın elleriyle kurulan bütün saatlerine, işleseler de, işlemeseler de, toptan itiraz ediyor ve: "Esasen içinde namaz kılınmayan bir evin saatlerine itimad etmek caiz değildir!" diyordu. Zira herkes gizlice hiyanet ettiği bir ahlâka hürmetini başkalarına ithamla ispat etmek ister. Belki samimî, belki müraî bir taassupla enişte m, Fahim Beyin bütün hareketlerini kusurlu bulur ve tenkid ederdi, ama velveleli bir öfke içinde ona karşı sert bir yüzle serdettiği en büyük itham, onun bir münkir, bir kâfir olmasıydı!

VII
Ukalânın Dedikleri

Bu, herşeyin ciddîye alındığı, biraz bilgi ve bir hayli malûmatlı geçinildiği ve biraz malûmatfüruşluğun da insana muhitinde bir âlim şöhreti temin ettiği zamanlardı. Bir neslin nasıl konuştuğu tamamiyle tesbit olunabilse kıymet ve ehemmiyet verdiği sözlerin, sevdiği ve beğendiği üslûbun diğer nesillere ne kadar tatsız ve manâsız görünmeye mahkûm olduğuna şaşılır. Fahim Beyin, malümatından memnun ve hakkından emin insanların tok sesiyle söylediği bazı cümlelerini hatırlıyorum. Babamın ona dair sözü kuru iddia değildi. Sonraları buna ben de şahit olmuştum. Fahim Bey, müsahabeleri esnasında ilmî üstünlüğünü yanındakilere her zaman isbat eder, ve malûmatı muasırların gözlerine çarpardı. Söyliyenin lüzumundan fazla bir kıymet verdiği sesinden belli olan bu basit sözlerin o zaman yaptığı tesiri görüyordum. Bu sözler ona âdeta her şeyi bilen bir "hezarfen" şöhreti temin etmişti. Onu dinleyenler: "O her dereden su getirir ama sözleri sudan sayılmaz!" derlerdi.

Fahim Bey her şeyin müşkülâtını gören ve her şeyin kıymetini sezen bir adam tesiri yapardı. Bir insan ömrüne nasip olan zamanın kısalığı, öğrenilecek ilmin güç ve yavaş istihsal olunur bir mahsul olması, kitap okumanın bizde lâyıkiyle takdir edilemiyen değeri, insanlardaki kitabî malûmatın hudut ve eb'adı hakkında derdi ki: "Bir insanın fikrî rüşdüne yirmi yaşında erdiği kabul edilse ve bu adam yirmi yaşından itibaren cehd ve sebat etse de her on beş günde bir kitap okuyup bitirse... Ki bunu hiç azımsamamalıdır, zira, malûm ya, herkesin işi, derdi yahut eğlencesi arasında kitap okumaya tahsis edebileceği zaman bittabi mahduttur. Kitapların hepsi de şiir, hikâye ve roman gibi eserler değildir, hoş, bunların iyileri bile, iyice anlaşılmak için öyle kolay kolay okunup geçilmez ya, neyse! Meselâ büyük bir şairin divânı eş'ârını iyice anlayarak okuyup hatmetmek için bir ömür lâzım

gelebilir, o da başka! Lâkin asıl okunacak olan ilmî, felsefî, tarihî eserlerin çoğu büyük kıt'adadır, on beş günde bile bitirilemez. Ancak bu adam, azmini gevşetmese, yaz kış demese, hele hiç hasta olmasa, hiç seyahat etmese, tatil nedir bilmese, hulâsa hiç bir mânii çıkmasa da nadir görülür bir sadakatle mütalâasına bu minval üzere devam edebilse, irili ufaklı, üstüste on beş günde bir kitap, ayda iki kitap, senede yirmi dört kitap hatmetse, böyle arka arkaya tam kırk sene okumakta devam edip kendisi de altmış yaşını ikmal ettikden sonra, bu kırkıncı mütalâa senesinin sonunda kaç kitap okumuş olur bilir misiniz? Bin tane bile değil, ancak 960 kitap! Hakikaten şaşılacak kadar çok okuyanlar dünyaya okumak ve yazmak için gelmiş olan halis meraklılar, ilim ve yazı adamlarıdır. Yoksa kütüphanelerine yalnız sahifelerini kestikleri kitapları dolduran gösteriş meraklılariyle binlerce kitap okumuş olduklarını söyleyen cahiller bertaraf, mutedil bir okuma tarziyle vasatî bir ömür içinde okunulan kitapların adedi bine varmaz! 960 tanesi okursak yine bize ne mutlu! Bu da herkese nasip olur nimet değildir!" Esasen, çok kere, nice dostlarımızın zengin kütüphanelerindeki, sırayla dizilmiş yaldızlı ciltli kitaplarını görünce: "Sahi, bunların hepsini okudunuz mu?" diyeceğimiz gelir. Ve onlar: "Evet" deseler bile, bizim, yine: "Ne yazık! Zira ne kadar az istifade etmişsiniz!" diyeceğimiz gelir. Victor Hugo, yalnız Paris'teki "Millî Kütüphane'de bulunan ve yalnız tarihe dair olan eserleri, günde on dört saatini okumaya ayırabilen bir adamın okuyabilmesi için dahi sekiz yüz sene lâzım geleceğinin hesap edilmiş olduğunu yazıyor. Victor Hugo'nun bunu yazdığı zamandan bugüne kadarki farkı da hesab ederseniz, en aşağıdan, bin seneden fazla lâzım gelecek demektir."

Oyuncularımız, bezik, poker, briç gibi o zaman alafranga sayılan oyunların bazı kaidelerini Fahim Beyden sorarlar, aralarındaki ihtilâflar için onu hakem addederler; politikacılarımız onun "düveli muazzama" hükümdarlarının, başvekillerinin, hariciye nazırlarının ve Türkiye sefirlerinin isimlerini ezberden bilmesine gıpta ederler, teceddütperverlerimiz Avrupa'yı nasıl taklîd ile mütehassıslardan ne biçim istifade olunması lâzım geldiği hakkında onun fikirlerine iştirak ederlerdi.

Musikişinaslarımız, onun keman çalışını beğenmezlerdi ama musikinin felsefesi hakkında izahatına meftun ve hayran olurlar

ve kendilerinin âdeta tabiî olarak yaptıkları bir şeyin yani çalgı çalmanın onun sayesinde öğrendikleri harikulâde ehemmiyetinden bir iftihar duyarak kendilerine bu hissi telkin etmiş olduğu için ona müteşekkir kalırlardı.

Lisancılarımız sözlerine alâka duyarlardı. O meselâ: "Beni pek kızdıran bir yanlış varsa o da kuduz illeti mukabilinde "daülkelp" demekti, gûya kuduz köpek hastalığı demekmiş, yahut yalnız köpekten geçer bir hastalık demekmiş gibi! Halbuki kediden geçen kuduz, meselâ, daha tehlikelidir. Kelimenin aslı "daülkeleptir!" derdi.

Iştikakçılarımız, kelimenin nasıl mâna doğurduğuna bir misal olmak üzre söylediği fıkrayı dinlerlerdi: "İtalya'da Napoli şehrinin yanında Mori adlı güzel bir köy vardır" derdi, "İtalyanlar Napoli'yi ziyaret edenlerin gidip bu köyü de görmelerini istiyerek 'Napoli ile Mori'yi görmeli!' derlermiş. İşte bu ismi Fransız kulakları bir r harfi ilâvesiyle kendilerinin Mourir kelimesi gibi duyarak 'Voir Naples et mourir' diye bir darbımesel icad etmişlerdir ki 'Napoli'yi görmeli ve ölmeli' mânasına gelen bu darbımeselin tabiî hiç bir mânası olamaz. Zira bütün dünyada ölmeden görülmek için neden Napoli'yi intihab etmeli? Bizim İstanbul, meselâ, bu şehirden elbette kat kat daha güzeldir. Halbuki 'İstanbul'u görmek ve ölmek!' demek kimsenin hatırına gelmemiştir. Görülüyor ki burada mâna kelimenin iltibasından doğuyor. Hatırda kalan ekser cümleler ifade ettikleri mânayı kafiye, seci hatırı için, bazan da sadece âhenk için ifade ederler. Böyle sümmettedarik icad edilmiş, yanlış fakat âhenkli bir cümle insan hâfızasında yer etti mi artık bir hakikatin ifadesi zannolunur. Napoli civarında Mori köyünün bulunması Napoli'nin şöhretine bütün güzelliğinden daha fazla yaramış ve bu yanlış cümle de Napoli'ye beynelmilel bir lisan olan fransızca sayesinde dünya güzeli bir şehir olmak şöhretini kazandırmıştır. Daha garibi zavallı köy bu hızmeti ifa ederken kendisi ortadan silinmiştir. Zira dikkat edin ki fransızca cümlede Mori tamamiyle ihmal ve inkâr edilmiş oluyor!"

Edebiyatçılarımız, zaten onun, meselâ, "Ölüm" yerine "hâb-ı ebedî" gibi bir tâbiriyle edebî zevkinin küşâyişini ve kendileriyle müşâreketini duymuşlarken bir de kendine mahsus edasiyle son bir tesir darbesi yaparak: "Hulâsa, birader! Abdülhak Hâmid'in

daha tabolunmamış bir eserinde söylemiş olduğu gibi: 'Bir büyük hiç! Hiç-i bîpâyân!' dedi mi kendi üzerlerindeki tesirini "dübâlâ" etmiş olurdu.

Fahim Bey, yine, meselâ, "Feylesof Rıza Tevfik" imzası hakkında "Sofos akıllı, hakîm demektir" derdi, "muhtelif mektepler ve mezhepler bu kelimeyi kendilerine göre tefsir etmişlerdi. Fakat bir adamın kendi kendine akıllı demesinden âlâ delilik nişanesi olur mu? İşte bu itibarla Pythagore(?) tevazu için, kendisine sofos dememiş, fakat "muhib" mânasına gelen "filos" kelimesinin ilâvesiyle "muhibb-i hakîm" mânasına olmak üzre filosofos demişti. Bizim filozof da bu iddiada bulunabilirse de bu mâzeret merduttur. Zira artık o kelimede bu mâna kalmamış ve "filosofos" kelimesi sadece "sofos" mânasını vermekte bulunmuştur.

Milâttan beri geçen 1900 sene zarfında daha bir milyar dakika geçmemiş olduğunu söylediği zaman bir taşla bir kaç kuş vurmuş olurdu. Tarihşinaslarımız, bu uzun zamanın bu kadar dakika ihtiva edemeyişine hayret ederler; hesapçılarımız, rakam, adet denilen şeyin ehemmiyet ve azametini ispat eden bu müşahedesinden dolayı onur takdir ederler; maliyecilerimiz de, para denilen ve bizde kıymetinin lâyıkiyle takdir edilemediğini söyledikleri şeyin ehemmiyetini telmih eden bu cümleyi tasvib ederler ve Fahim Bey sözünü: "Halbuki dünyanın yaşına nisbetle 1900 sene nedir? 1900 dakika bile değil!" diye bitirince filozoflarımız da onu "Ne doğru!" diye tahsin ederlerdi.

Yine tarihşinasların alâkadar olacakları bir fıkra diye, Fahim Bey, tarihî bir vâkıanın hayata nasıl girdiğine ve onun uzun müddet nüfuzu altında tuttuğuna bir misal olarak, meselâ: "Avrupa'nın bütün payitahtlarında ve hattâ başlıca şehirlerinde Bristol ismini taşıyan birer otel vardır" derdi, "şehrimizde de Tepebaşı bahçesi karşısında, böyle bir Bristol oteli bulunduğu malûmdur. Bu otel isimleriyle İngilteredeki Bristol şehri arasında bir münasebet bulunduğunu farzetmemeli. Fakat on sekizinci asrın sonunda o kadar debdebe ve dârât ile yaşıyan bir Kont dö Bristol vardı ki İngiltere'den Avrupa'ya geçerek seyahat eden harikulâde yüksek bahşişler dağıtan bu Kontun ismi alâyiş meraklısı, garip tabiatli, müsrif bir İngiliz asılzadesi remzi olarak kalmış ve oteller de gûya onun bile intihabına lâyık bir mertebede bulunduklarını ilân etmek için isimlerini onunkine izafe etmeye başlamışlardır.

Bugün belki artık bu âdetin sebebi unutulduğu halde, beşerî işlerde görülegeldiği üzere, yine ona tebaiyet edilmekde devam olunmuştur. Bugün otel Bristollerin çoklarına bu ismi sanki ne diye taşıdıkları sorulsa belki bir cevap veremezler. Halbuki ehli merak her şeyin ledünniyâtını tahkik ile bir âdete künhünü bilmeden tebaiyet edenlere de onun esbâbı mucibesini öğretmelidirler."

Yine tarihşinaslarımızın alâkalanacakları bir bahis olarak, Fahim Bey, meselâ: Rumeli'ne bizim sal ile geçmiş olduğumuzun bir masaldan ibaret olduğunu söylerdi. Evet, vâkıa, Süleyman Dedenin yahut Mevlid sahibi Süleyman Çelebi'nin büyük babası Şeyh Mahmud Efendinin meşhuz manzumesi vardı: "Velâyet gösterip halka suya seccade salmışsın, - Yakasın Rumeli'nin dest-i takvâ ile almışsın!" "Ama, böyle kerameti ben de gösteririm!" derdi, "çünkü biz denize o tarihten kırk sene evvel varmıştık ve karşı yakaya geçmek için sala ihtiyacımız yoktu, zira kırk yıldan beridir ki kadırgalarımız, kalyonlarımız, kayıklarımız vardı! Bu ancak bir şiirdir!"

Bunları duyan ve yaşadıkları hayatın mâna ve gayesi pek de anlaşılmayan bir şiir olduğunu bilmeyen ilim meraklılarının hepsi de onun ilmini kendilerininkinden üstün buluyorlardı. O böylece hususî edasiyle başını sallayarak, yalnız bir "filosofos" değil, hakikî bir "sofos" gibi konuştukça, ağırbaşlı, mütefennin ve mantıkî olmakla iyi bir tesir icra ettiğini her zaman görüyordum. Malûmatından memnun ve hakkında emin insanların tok sesiyle söylediği bu gibi cümlelerin âhengini de kulaklarımda hâlâ duyuyorum.

VIII
"Teşebbüsi Şahsî" Âleminde

Bu, meşrutiyetin ikinci ilâniyle başlamış bir "teşebbüsi şahsî" modasının devam ettiği, o vakte kadar devlet kapısına bağlanıp bir maaşla geçinmeyi dileyen bir çoklarının bu havaya uydukları ve artık refahlarını devlet kapılarının dışında aramaya heves ettikleri zamanlardı.

Halbuki Fahim Bey, daha ne kadar önce, tâ meşrutiyetin ikinci ilânından evvel, bir nevi kahraman gibi meydana çıkarak, bu "teşebbüsi şahsî" âlemine ilk girmek istiyenlerden biri olmuştu. Onun, hayatının ehemmiyetli bir hadisesini teşkil eden, bu ikinci defa Londra'ya gidişinin hâtırası babamda canlı olarak kalmıştı. Fahim Bey, Londra'da sefaret kâtibi bulunduğu zamanlarda tanıştığı, maliye muhitinde nüfuz sahibi bir zatın kıymetli tavsiyesini teminle bir İngiliz malî müessesesine mühim bir iş teklifinde bulunmuş. Günün birinde de, gelip projesini anlatmak üzere davet edilmiş. Bu daveti alınca Fahim Bey talihinin değiştiğine kanaat getirerek gayet heyecanlı günler geçirmeğe başlamış. Programı şu olmuş: Bütün dostlarının himayeleriyle Londra'ya gidiş iznini koparmak, seyahat masraflarını tedarik etmek, İstanbul'dan seyahat masraflarını tedarik etmek, İstanbul'dan Orient-Express'le Paris'e, tekrar şimendiferle ve sonra vapurla nihayet Londra'ya randevusundan bir gün evvel varmak. Bu yolda her şeyi düşünmüş, her şeyi hesabetmiş! Ancak, işte aksi gibi, hep hatır ve hayale gelmiyen birer kaçar saatlik teehhürlerle tam bir gün kaybolunmuş, Manş denizinin meşhur fırtınalarından birine de tutuldukdan sonra nihayet Londra'ya varınca, randevusuna, bir gün yerine ancak bir saat evvel muvasalat edebildiğini görmüş. Ve Fahim Bey yine de: "Oh, kurtuldum!" demek üzereyken, her işi bir aksi tesadüf olan bu günde hiç akla gelmiyen bir vaziyet hâsıl olmuş: Her zaman hazır odası bulunan Hyde Park Oteli'nde o sabah tek bir boş oda bulunmamasına ne dersiniz?

Kendisine, ancak akşam bir oda verilebileceğini bildirmişler. Fahim Bey aklını kaçıracak gibi olmuş. Bir başka otel arasın ama derhal bulunmazsa? Ve hele, kaybedilecek zaman yüzünden ya tıraş olmağa ve temizlenmeğe vakit kalmazsa? İnsan, tıraş olmadan, Ingilizlerin karşısına çıkamaz. Bu İngilizler, tıraş olmamış bir adamla görüşmektense onunla yapacakları işten vazgeçmeyi tercih ederler. Randevularına geç kalınmasını ise hiç affetmezler. Bu işlerin ehemmiyetini düşünerek Fahim Bey o kadar rica ve ısrar etmiş ki, bu bildik otelde kendisine bir banyo odası vermişler. O da, çabuk çabuk tıraş olmağa, çabucak gömleğini ve yakalığını değiştirmeğe muvaffak olmuş.

Fahim Bey telâşla giyinirken aklına bir takım düşünceler gelirmiş: Kendisi için hayatî olan bu işini, randevusunu kaçırmak ihtimali yüzünden tehlikeye koyduğu bu sırada bir nezafet ve medeniyet vazifesini yapmakta olduğunu bilmekle eğer randevusuna yetişememesi yüzünden işi reddolunursa kendisi yine de bir medeniyet vazifesini kahramancasına yapmış olacağından, takdir edilmelidir. İnsan, hayatta, bazen medenî bir vazifeyi vakti olmadığı halde dahi yapmak zorunda kalabilir. O zaman, görülecek iş değil de, feda edilmiyecek medeniyet icabı yerine getirilmelidir. Ne olsa, insan, hayatında yine başka bir fırsat bulabilir. İşte Fahim Bey böyle düşünür ve işini tehlikeye düşürmek bahasına da olsa vazifesini yapmakla memnun olurmuş.

Nihayet Fahim Bey o gün randevusuna tam vaktinde yetişmiş. Onun çektiği müşkülâttan hiç bir haberi olmayan müessese kâtibi, vaktinde gelmesini pek tabiî bulmuş. Kendisini büyük bir nezaketle kabul ederek, müessese erkânının toplantı halinde bulunduklarını, projesinin ise, daha evvelden görüşülmemesine karar verilmiş bulunduğundan, kendisinin de izahat vermesine lüzum kalmadığım söylemiş. Öyle ki, bütün bu hikâyenin zaten lüzumsuz ve mânasız gözüken, bir randevuya vaktinde yetişebilme halecanı içinde İstanbul'dan Londra'ya nihayet vaktinde varılıp gelir gelmez de bütün seyahatin nafile yapılmış olduğunun aynı zamanda anlaşılmasına ve hep aksi tesadüflerle başlıyarak bu en mühimmi olan sonuncu aksi tesadüfle bitmesine rağmen, asıl şaşılacak ciheti şu oluyordu ki, Fahim Bey böyle birçok halecanlar geçirdiği halde işinin reddolunmasından büyük bir sukutu hayale uğrıyarak ümidini kaybetmiyor ve hep aynı yerde, hep vazi-

fesini yapmış, tecrübesini çoğaltmış, hep aynı vaziyette kendini takdir etmiş kalıyordu.

Babamın Fahim Beyden bahsettiği bu senelerden nice sonra ben de, altın madenleri keşfetmek ister gibi, temsil ettiği sermayeye yüksek kârlı işler arıyan bir Fransız iş adamının yanında çalışıyordum ve şimdi, kimbilir, kaç sene geçtikten sonra Fahim Beyin de takibettiği -o zaman herkesin dilinde dolaşmaya başlıyan- mühim bir iş varmış: Bursa ovasında pamuk zeriyatı işi!

Babam bana bir akşam, itina ettiği şeyleri söylemek için kullandığı, üslûbiyle, gözlerini açа açа, herhangi bir teşebbüsün sağlamlığının iki şarta bağlı olduğunu söylemişti: "Evvelâ iş sahibinin ciddiyetine, sonra da işin ciddiyetine!" ve işte bu itibarla bana başka tekliflere ehemmiyet vermemek lâzım geldiğini, fakat münasebette bulunduğum sermayedara dünyanın en ciddî adamı olan Fahim Beyin bu mühim işini tavsiye etmeyi tenbih etti. Zira bu yalnız kâr bakımından kıymetli değil, fakat memleketin hayrı namına da en evvel ileri sürülecek bir işti!

Fahim Beyi, sermayedar Baron de Lormais ile görüştürmek üzere davet ettik. O, sarı renkte kalın İngiliz kumaşlı bir esvap giymiş, berberden henüz çıkmış, memnun, Perapalas'ın gıcırdayan parkeleri üstünde seke seke yürüyen ümitli bir kuş haliyle geldi. Kırk yıllık bir dost, hele bu işte yıllanmış bir şerik gibi konuşuyordu. Tasavvur ettiği, yalnız müteşebbislerine büyük bir servet kazandıracak bir iş değil, aynı zamanda oranın fakir halkını ihya edecek, içtimaî faydası mühim olan bir iyilikti.

Bu musahabemizden bir kaç gün evvel ben garip bir yat gezintisine davet edilmiştim. Bir çok hevesli dâvetlilerin doldurduğu bu motörlü ve gösterişli yat Tarabya'dan büyük bir neş'eyle açılmış ve doğruca karşı sahile geçerek, bütün maksadı bundan ibaretmiş gibi, büyük bir gürültüyle karaya oturmuştu. Ben, ister istemez, tuhaflığı daha üzerimden geçmemiş olan bu hâdiseyi hatırlıyordum. Zira bu defa da aynen böyle sanki pupa yelken açılan müsahabemiz de çok geçmeden sanki bir kumluğa saplandı: Fahim Beyin elinde bir imtiyazı yoktu. Toprakların sahipleri ayrı ayrı kimseler ve çok yerde köylülerdi. Pamuk ekmek serbest bir teşebbüstü. Bütün o adamlar toplanmış, kendisini vekil tâyin etmiş değillerdi. Onlara bu fikir nasıl kabul ettirilecek, hangi te-

minata mukabil sermaye dağıtılacak ve müşterek pamuk zeriyatı nasıl tanzim ve idare edilebilecekti. Kendisinin bu işte sermayedara ne getirdiği anlaşılamıyordu. Hulâsa bir fikir vermiş oluyordu. Fakat daha kolay ve sağlam görünen işler pek çok değil miydi? O, bu tereddütler, bu sualler karşısında derdini anlatamıyan bîr insan gibi, ilk önce hayli üzüldü, çırpındı. Esmer yüzüne kan sıçradı. Fakat nazik bir adam olan bu Baron, mahza tatlı bir tarzda ayrılmak için, ona yeni bir randevu tâyin edeceğini söyleyince, tasavvurunu o zaman anlatabileceği kanaati yerine geldi. Ümidinden hiçbir şey zail olmamışa döndü ve ayrılırken, halinde muvaffakiyetsizlikten eser kalmadığı gibi, gariptir, onu belki bizim teselli etmemiz lâzım gelirken sanki kendisi bize, "Gönül isterdi ki daha işgüzar ve malûmatlı olasınız da işimi derhal kabul edesiniz. Fakat zarar yok, hiç üzülmeyin, işimi gelecek defa anlar ve kabul edersiniz!" diye ümit vermek istiyen bir tavır almıştı. Sanki o bize teselli veriyor gibiydi. Bu mağlûp, bir muzaffere benziyordu.

Halbuki o gider gitmez Baron bana: "Bu kadar methettiğiniz bu Beyle yapılabilecek hiç bir şey yok! Kendisi nazik bir adam ama, bir iş adamı değil ki, hayalperestin biri!" dedi.

Aradan zaman, bir hayli zaman geçti.

Bir gün, o vakitki Müşterekülmenfaa Tütün Reji idaresinde umumî kâtip olan bir arkadaşımı görmeye gitmiştim. O, bu esnada Tercüme Kaleminden birini çağırtmıştı. Koltuğunda dosyasiyle, mahçup, içeri giren ve âmirinin masasının önünde duran Fahim Bey oldu ve sonra benim onun yanında oturduğumu görünce mahcubiyeti arttı. Arkadaşımın: "Ya? Tanışır mısınız?" demesi üzerine kendisi için gûya daha müsait bir fikir vermek arzusiyle: "Nasıl tanışmayız? Pederi benim aziz dostumdur!" diye başlıyarak öyle muhabbetli ve kısmen de tesahüpkâr olmak istiyen sözlerle devam etmeye koyuldu ki, bir aralık karşımızda hâlâ ayakta duran bu adamın bize iltifat ettiği zâhir oluyordu. Içimden hem ona merbutiyet, hem bu halinden mahcubiyet duyuyor ve onu nasıl tatmin edebileceğimde, nasıl susturabileceğimde tereddüde, acze düşüyordum.

Fahim Bey dışarı çıkınca arkadaşım bana ondan bahsetti:

Meğer, "işime bir sermayedar bulacağım!" diyerek senelerden beri mensup bulunduğu Harıciyeden ayrılmış. Sonra: "Muvakka-

ten, işim düzelinceye kadar" kaydiyle ve cüz'î bir maaşla bu idarede Tercüme Kalemine girmiş. Sayılır meziyetleri varmış: Muhakemesi yerinde, malûmatı geniş, halinde göze çarpan bir kibarlığı var. Nazik ve herkesin hayrını istiyen bir adam. Arkadaşım onu, ciddiyeti, en küçük teferruata kadar inen dikkati için methediyor ve bilhassa tercümelerine itimad olunabileceğini söyliyerek: "Cümleleri o kadar olduğu gibi tercüme eder ki, hattâ kısa veya uzun, boylarını bile değiştirmez, hattâ bir virgül kaçırmaz!" diyordu, "fakat kör değneğini bellemiş gibi hep tercüme eder, durur. Bütün hayatında mütercim kalacak! O Fahim Bey değil, mütercim Bey!" ve ilâve ediyordu: "İnsanda biraz da yüksekten muhakeme etmek kudreti, bir parça da âtisiyle iştigal eden hayal kuvveti olmalı!" İşte Fahim Beyde bu yokmuş! O, bu dairenin içinde, hiç bir yerde, velevki ay sonlarında veznenin önünde bile gözükmezmiş, ve hattâ çokları onun burada bulunduğunu da bilmezlermiş. O iyi, ciddî, sebatlı bakışlariyle buraya kimseye görünmeksizin herkesten evvel gelir, burada kimseye görünmeden çalışır ve yine hiç kimseye gözükmeksizin, herkesten sonra, bir gölge gibi, çıkar, gidermiş. Belli ki Fahim Bey kendisini içlerinde ömrünü çürüttüğü bu idarehanelerin tabiî fertlerinden biri addetmiyordu.

Bu sırada, arkadaşım, Fahim Beyle aralarında geçmiş bir konuşmasını da anlattı. Uzun zamanlardan beri paraca sıkıntıda bulunduğunu pek iyi bildiğinden, bir gün, ona: "Fahim Bey", demiş, "siz vaktiyle Hariciyede bulunmuş olduğunuza göre, keşki orada kalmış olsaydınız. Ne ise, şimdi hayli yaşlandınız. Hariciyeye avdet etseniz de, meselâ bir konsolosluğa tâyin edilseniz daha iyi olmaz mı? Size daha muvafık bir memuriyet olurdu sanırım!" Arkadaşım hiç beklemediği halde, Fahim Bey, konsolosluğa lâyık görülmesinden bir hayli müteessir görünerek ve verdiği: "Ben kimseden memuriyet talebinde bulunmadım!" cevabiyle bu tekliften bir hayli de alınmış olduğunu göstermiş.

Arkadaşımla Fahim Beyden bahsettiğimizi duyan odacı da kendini tutamadı. Ondan halkın velilerden, nebilerden bahsedişi tarzında bahsetmeye ve ona dair bildiklerini söylemeye başladı:

Fahim Bey her gün evinden üstü paket kâğıdiyle sarılı alafranga bir sefertası getirir, öğleyin herkesin çekilmesini bekler ve yemeklerin soğuk yenecekleriyle başlıyarak, ötekilerini de kalorife-

rin üstünde ısıtarak, masasının başında, kendi kendine yemeğini ve sonunda pek sevdiği bir parça peynirini yermiş. Sonra da, başkaları daha dönmeden evvel, bir çeyrek saat kadar uyuklarmış. Odacı: "O, evliya gibidir. Artık bütün gün akşama kadar bir fincan çay, kahve veya bir bardak su bile içmez!" diyordu.

Dahası, hademenin şimdi mektepte bulunan oğlunu, yakında kendi işini yoluna koyar koymaz teşkil edeceği şirkete almayı ve şimdilik çok küçük olan diğer çocuğunu da mektepte okutmayı vâdettiğini de öğrendik. Zaten o esnada Fahim Beyin kendi küçük kardeşlerinin çocuklariyle de alâkadar olduğunu ve onların da tahsillerine yardım ettiğini duyuyordum.

*

Aradan zaman, bir hayli zaman geçti.

Bir gün yolda Fahim Beye rastgeldim. O aralık Rejiden ayrılmış ve bir idarehane tutmuştu. İşine bir sermayedar bulmak için benimle tekrar görüşmek istediğini söyledi ve bir gün ona gittim. Galata'da içerlek bir yerde, ancak dört beş kat, kârgir bir han. Fakat etrafını kaplıyan bir iki katlı boysuz binaların yanında sivrilerek yüksek gözüküyor. Mermer ve nispeten temiz merdivenlerden çıkarak odasına vardım. Ancak kapıcıdan sorup orada bulunduğunu öğrenmiş olduğum halde içerden hiç bir ses çıkmadı. Ben de geriye dönerken kapıcıya: "Neden burada diyorsun? Odada hiç kimse yok!" diye çıkışacak oldum. Meğer kapıcının kendisine pek az bahşiş veren, hiç bir gün misafiri gelmiyen, ve ne çay, ne kahve, ne su ısmarlamıyarak hanın bir odasının getireceği kârdan kendisini büsbütün mahrum bırakan bu kiracıya bir hayli kızgınlığı varmış. Bana: "Beyim, onu bir Allah kulunun gelip aradığı yok ki! Ona mektup bile gelmez! Zaten bir işi de yok; o da, odasında boyuna uyur! Kapısını iyice vurmalı, o zaman uyanır, açar!" diye başlıyarak bir hayli dırlandı. Bir daha yukarı çıkıp kapıyı daha hızlı vurdum. Hakikaten bu defa Fahim Bey uykulu gözlerle gelip kapısını açtı.

İptidaî tarzda döşeli odasında bir kanape, bir koltuk, bir iskemle, bir soba, bir yazı masası, üstünde kopye makinesiyle ve kopye defteriyle diğer bir masa ve bunun yanında büyükçe bir etajer vardı. Bu etajerin alt raflarında sıra ile bir düzine kadar ye-

ni kartonlar ve orta rafında birçok şirketlerin nizamnameleri, bilânçoları, senelik raporları ve üst rafında da boy sırasiyle dizilmiş siyah kaplı, büyük ve küçük kıt'ada, kalın ve ince birçok yeni defterler bulunduğunu gördüm. Bütün bunlar geveze kapıcının sözlerini tekzib ile bu odada bir hayli muhabereler yapıldığını, bir hayli kayıtlar ve hesaplar tutulduğunu düşündürüyordu.

Fahim Beyle görüşülürken, dosyalarını itina ile tanzim etmiş olduğu ve bir tanesi yerinden oynasa onu derhal düzelttiği görülüyor, sözleri arasına katıştırdığı "Sakla samanı, gelir zamanı!" gibi vecizelerle de, gayet ihtiyatlı bir adam hissini veriyordu.

İşine dair uzun uzun görüştük. Hakikaten şaşmaktan kendimi alamıyordum. O, hem bu meşhur işi izah ettiğini sanıyor, hem, bazı sualleri ve tenkitleri önlemek için, bazı noktaları hiç açmamak istiyordu. Ben bu hassas noktalara dokunmaya yaklaştıkça onun kuşkulandığını duyuyordum. Zihninde kendi kendine kolay kolay hallettiği şeyler hep hayal ve muhalden ibaret tasavvurlar olduğu için mi, nedir? O, bunları maddî şekillere sokmak zarureti karşısında şaşırıyor mu ne oluyor? bilmem, fakat sizden yardım beklerken bile yine bu işin bir kısmını sizden de gizlemek, işini, üstüne bir kuluçkaya yatar gibi, örtmek, bir sır gibi saklamak istiyordu. Nihayet, sorduklarıma cevap veremeyince, müphem taraflardan bir haber beklediğini, mühim bir grubun yardımını umduğunu söyliyerek bana yeni teminat verdi ve: "Bir gün olur, bu işi hep birlikte yoluna koyarız, inşallah! Görürsünüz! Gönül isterdi ki herkes akıllı ve râbıtalı olsun, fakat bu kabil olamıyor! Hayatımda bu iş yüzünden benimle bir çok eğlendiler ama, zarar yok, hani Fransızca, 'Sonuncu gülen iyi güler!' gibi bir darbımesel vardır. Bu ne doğrudur!" tarzında bir şeyler söyledi ve hakkından ve zaferinden emin bir adam şivesiyle bu sözü zikretti: "Rira bien qui rira le dernier!"

Bu müsahabemizden birkaç gün evvel ben tuhafça bulduğum bir İspanyol darbımeseli duymuştum: Âdilik öyle sarîdir ve herkes o kadar eski bir alışkanlıkla her duyduğunu tekrar etmeyi ister ki, eskiden Fahim Beye hitaben söylenmiş olduğunu duyduğum nice cümlelere uyarak, ben de ona hitaben böyle bir söz söylemek hevesinin duyuyor, ve İspanyol darbımeselini zikirle: "İlâhi Fahim Bey! demek istiyordum, 'birazdan' geçidi ve 'yarın' caddesi insanı 'hiç bir şey' şatosuna götürür!" Evet, bilmem neye

cevap olarak bu darbımeseli zikretmek arzusunu içimde şiddetle duyuyordum. Fakat kendimi tutabildim. Zaten o zamanlar âtiye benim de itimadım vardı. Bu itimat benden ancak sonraları zail oldu. İşte bunu düşünerek diyorum ki, hislerimizde ve kanaatlerimizde nasıl bir isabet olabilir ki vahdet yoktur. Hayatımız bunları daima yoğurur, değiştirir. Bu itibarla biz hayatta hep aynı adam sayılamadığımız gibi hislerimiz ve fikirlerimiz de yaşadıkları anlarda doğru sayılamaz. Zira, hep değişmeye mahkûm olan bunların ancak geçip değişmeleri doğrudur. Hayat o zaman benden daha, âtiye itimadımı izale etmemişti. Bunun için Fahim Beye de itimadım vardı. Bütün bu derunî sebeplerden dolayı onun söylediklerine hissen inanıyor gibiyim.

O, ayrılacağımız sırada, benim biraz evvel de gelmiş ve dönmüş olduğumu öğrenince, beklemediğim bir telâş ile: "Aman, benim burada uyuduğumu sakın kapıcıya söylemeyiniz!" dedi. Ben: "Ama o biliyor, bana kendisi söyledi!" diye cevap verdim. Bu sözlerim onda gözle görülür bir merak uyandırdı. Onu ilk, ve son defa olarak böyle biraz halecanlı ve şaşkın gördüm. Fakat kendini topladı, tekrar masasının önüne oturarak gûya büyük bir müessesenin başında mes'uliyetli bir iş için mühim bir karar alıyormuş gibi dikkatli dikkatli bana kapıcı ile aramızda geçen muhavereyi sordu. Onun, hangi cümleme cevap olarak neler söylemiş olduğunu, kullandığı kelimeleri ayrı ayrı tekrar ettirerek, bir müstantik gibi uzun uzun tahkik etti. Odasında muttasıl çalışan bir adam olmak şöhretinin bozulmasından mı çekiniyor, uyuduğu öğrenilince kasasının soyulmak istenilerek bir hücuma mâruz kalacağından mı korkuyordu. Yüzüne baktım: Gayet ciddî idi. Sanki âdeta kendi ciddiyeti ile dolmuş, mes'uliyetini idrâk eden ihtiyatlı bir müdüri umumî, bir âmir oluvermişti. Acaba ruhunda hor gördüğü bütün maddiyatın fevkinde nasıl bir kanaat besliyebiliyordu? Ondan ayrılırken içimde belki çocukça bir sual beliriyordu: Acaba niçin bu mağlûp, arada sırada bir muzaffere benziyordu?

IX
Hanımların Söyledikleri

Bu, gece yatısı misafirliklerinin âdet olduğu, akşamları evlerimize dönünce, hiç beklemediğimiz misafirlerin gelmiş olduklarını öğrendiğimiz ve evimizin havasını biraz kendilerine göre tâdil edilmiş bulduğumuz zamanlardı.

Bunun için, o zamanlarda, evlerimize dönünce ilk işimiz kapıyı açanlara bir misafir gelip gelmemiş olduğunu sormak olurdu. Bir akşam böyle bir sualime cevap olarak, Huriye Hanımın bizde bulunduğunu öğrenince sevinmiştim.

Zira bu, yüzü çirkin, fakat zekâsı keskin kadının, biraz kapanık evimize dışarının seslerini, hattâ haykırışlarını duyuracak ve oturduğumuz odanın bir kanapesinde yatan hasta annemin fikirlerini havalandıracak canlı gevezeliğini bilirdim. O, bir zurna gibi duyulan çatlak sesiyle âlemi çekiştirip, öfkesi kendi kendine kızışan hasbıhallerle, sesi gittikçe yüksele yüksele saatlerce söylenirdi. Annemin uzanmış bulunduğu odaya daha girerken Huriye Hanımın bir erkek sesini andıran kalın, yağlı sesiyle, âdeti gibi birini çekiştirdiğini duymaya başladım. Hatırımda aşağı yukarı şöyle kalmış monologlarından birini söylüyordu:

"– Beceriksiz mi beceriksiz, pısırık mı pısırık!.. A, ne yapayım ben böyle erkeği... Onun bilgisi de, iyiliği de kendinin olsun!.. Saffet Hanımın hiç şikâyet ettiği yok ama, zavallı kadının sesi çıkmaz da ondan!.. Lâkin kadıncağızın biraz geçineceği olmasa belki bugüne bugün ikisi de aç kalırlardı!.. Zaten yavaş yavaş, akide şekeri gibi, uçlarını kıra erite biçare kadının nesi var, nesi yoksa hepsini yediler ya!.. Ortada bir oturdukları ev kaldı!.. Güya beyim iş yapacak, bilmem ne koz kıracak da bir gün zengin oluverecekmiş!.. Bursa'daki o meşhur pamuk işi!.. Artık bu masalla Mısır'daki sağır Sultanın kulakları doldu!.. Gene meydanda bir şeyler yok!.. Hani Nasrettin Hoca etrafını saran alacaklıları-

na: 'Yol kenarına çalı dikeceğim, geçen sürülerin yünlerini toplayacağım, satıp da sizin paranızı vereceğim!' demiş. Bu da onun gibi bir şeyler!.. Bu iş için bir de yazıhane tutmuş!.. Her tarafa mektuplar yazmış, fakat hiç bir yerden bir cevap alamamış!.. Evdeki safdiller onu sabahtan akşama kadar işini yoluna koymaya uğraşıyor, gelecek altınlara yer hazırlıyor zannededursunlar, Fahim Bey evden idarehaneye sefertasiyle yemek taşır, bunları âfiyetle yer, sonra herkesin kiralanacak yazıhane arayıp da bulamadığı mermer merdivenli, o canım Aslan Hanında ne yaparmış bilir misin, Hanım?.. Söylesem inanmayacağın gelir!.. Meğer, sefertasında taşıdığı yemekleri yarı soğuk, yarı sıcak yedikten sonra yatar da bol bol uyurmuş!.. Gel de sen buna kızma!.. Dünyada hiç böyle mânasız iş mi olur?.. Ayol, sen böyle her gün istihâreye mi yatıyorsun?.. Hiç insan bunca para vererek yazıhane kiralar da Galata'nın çamuruna bata çıka elâlemin hanında uyku çekmeye gider mi?.. Uyumak istiyorsan sanki evinde yatak, kerevet, kanape mi yok?.. Bak, geçen gün, Saffet Hanımda yoğurtlu bulgur pilâvı yemiştik. Yemekten sonra beni bir âlâ uyku bastırdı. Ben de misafir odasına çekildim. Bir kanapenin üstüne uzandım. Oh, öyle bir rahat uyudum ki, tarif edemem!.. Senin bu kadar da mı aklın yok, a musibet?.. Sen de bari salonda bir yer bulup zıbarsan a!.. Sonra dünyanın öbür ucunda ufak bir patırdı olsa, küçük bir harb ihtimali başgösterse Beyimin ödü kopar!.. Zavallı Saffet Hanımın yufkacık yüreğini de yerinden oynatır!.. Ayol, âlemin gidişatından sana ne?.. Sen sadrazam mısın, yoksam hariciye nâzırı mısın, a mubarek!.. Sana ne oluyor, şunu bir anlat bakayım!.. Dünyanın derdini söyliye söyliye biçare Saffet Hanımı da dertli etti!.. A, vallahi hep kendi zibidiliği meydana çıkmasın diye karısını elâlemin derdiyle oyalamak istiyor!.. Yediği naneye bak!.. Ben ne yapayım öyle erkeği!.. Beceriksiz mi beceriksiz!.. Pısırık mı pısırık!.. Aptalın biri , ahlâksızın biri vesselâm!.."

Ya?.. Fahim Beyden böyle bahsolunabilir miydi? Bunları duymakla gönlüm kırıldı, ve biraz kendime gelmek için düşündüm ki, hayatımızın ve tabiatımızın vak'alarına ve hususiyetlerine hariçten bakanlara bunlar çok kere zoraki ve gülünç gözükebildikleri halde, insanların derin hassasiyet tabakalarına nüfuz edilince bu hareketlerin ve bu hislerin ihtirama lâyık bir şeye delâlet edebilecekleri görülür. Bunların sâiki çok kere kendimiz, yahut baş-

kaları için duyduğumuz bir muhabbet, bir şefkat ve bunların neticesi olan bir aldanma ve aldatma ihtiyacı olabilir. Fahim Beyi bu kadar çekiştirmek sanki reva mıydı? Gençliğinde babası duysun da memnun olsun diye, boş bir konak tuttuğu gibi, yine, içinde hulya kurup uyumaktan başka bir şey yapamadığı Arslan Hanındaki yazıhanesini de hareminin gönlünü hoş etmek için tutmuş olabilecekti. Onun oraya her gün nice zahmetlerle taşınması da acaba Saffet Hanımın ümitlerini beslemek için yaptığı bir fedakârlık değil miydi? Oradaki rahatsız uykuları belki hep Saffet Hanımın güzel bir rûya görebilmesi içindi!

Annemle babam ayrılmışlardı. Babam Fahim Beyi iyi biliyorsa da, annem Saffet Hanımı hiç tanımıyordu. Fakat Huriye Hanım gibi onunla görüşen ve bize gelip giden üç, beş hanımdan hep "melek gibi bir kadın" olduğunu duyardık.

Fahim Beyse bu hanımlardan bir ikisinin kavlince saman altında su yürütenlerdenmiş! Vaniköyünde mi, Çengelköyünde mi, akrabalarından birinin bir eski yalısı ve burada teyzezadesi mi, halazadesi mi, pek genç ve oldukça güzel dört beş kızı varmış. O, arada bir, yazları, bu yalıya "kapağı attı mı" artık burada günlerce kalır, ve: "Yazılacak raporlarım, lâyihalarım var!" gibi bahanelerle, İstanbul'a bile inmezmiş. Burada, yaşına nisbetle daha genç, açık renkli, incecik kumaşlı alafranga esvaplar giyermiş ve uykudan kalkar kalkmaz, tâ yine uykuya yatıncaya kadar, sabahleyin balık tutmak, ikindiyin gezinmek, geceleyin mehtap seyrini kaçırmamak gibi vesilelerle ikide bir sandala binmek, kürek çekmek, yahut evde keman meşkettirmek gibi bahanelerle de bütün vaktini bu genç kızların yanlarından ayrılmıyarak, onlarla neşeli, kahkahalı bir gençlik ve alafranga harem hayatı yaşarmış.

Hanımlar böyle söylüyorlardı ve ben onları dinlerken bu sözlerin içinden, bildiğim bir kokuyu duyar gibi, bir şeyler sezerek düşünüyordum: Bu anlatılan hayatın tekmil unsurları, yani Boğaziçi'nin münzevî bir köyünde bir eski akraba yalısı, içinde dört beş genç ve güzel amca veya hala kızları, yazılacağı söylenen ve muhtemeldir ki yazılamıyan raporlar, lâyihalar, Istanbul'a inmeden geçirilen günler, bu kızlarla müşterek bir hayat, sandala binişler, balığa çıkışlar, gezinmeler, oyunlar, mehtaba çıkışlar, musikî faslı, bütün bunlar Hâlid Ziya'nın -tam Fahim Beyin bu yâdedilen geçmiş zamanlarında intişar etmiş olan- "Bir Yazın Tari-

hi"nde hikâye ettiği hayatın unsurları ve bu hayat o hayatın tâ kendisi değil miydi? Hanımlar bunları birer birer söyledikçe ben onun bu hikâyeyi okuyarak, beğenerek ve onda tasvir edilen hayatı severek ve ona imrenerek kahramanını taklide özenmiş ve Bir Yazın Tarihi'ni yaşamak istemiş olabileceğini sanmıştım. Bilmek isterdim ki, bu kızlar arasında acaba bir çirkini, bir hastası da yok muydu? Zira diğer güzellerin yanında bulunmakla pek çok haz duyan Fahim Bey ihtimal ki hikâyeye tamamen uymak için asıl onu sevmek istemiş, sevmiş, yahut sevdiğini sanmış olacaktı! Ben burada sadece bir "Edebiyatın hayatta tesir ve tahakkümü" vak'ası karşısında olduğumuza ihtimal veriyordum.

Fakat başka iki hanımsa, bu hikâyeyi kısmen tağyir ve bu tabloyu tâdil ile çizgilerini ve renklerini değiştirerek kıs kıs gülüşleri arasında: "İş öyle değil!" diye başka şeyler fısıldıyorlardı: Evet, Fahim Bey daima kızların alâkalarını celbetmek, onlara âlim ve zekî, fedakâr ve -Saffet Hanımı unutarak ve unutturmak istiyerek- vefakâr görünmek, kendisini ciddiye aldırmak ve beğendirmek istermiş. İstermiş ama, onun bu sevdalı ve mânah halleri afacan kızları gülmekten bayıltırmış. Evet, Fahim Bey bu haşarı genç kızlara pek düşkünmüş ama, onlar kendisine yüz vermek şöyle dursun, bilâkis kendisiyle şeytanca eğlenirlermiş. Aralarında tertip ettikleri bir oyunla her biri de ona ayrı ayrı merbut görünür ve kendilerine inandıkça katılasıya gülerlermiş. Bu öyle bir münasebetmiş ki, bunda birtaraf karşıki tarafı alaya alır, ve karşıki tarafsa bu tarafın âzası hakkında ayrı ayrı aldanırmış. İşte bu tehlikeli olmaktan ziyade gülünç münasebetin içyüzü bundan ibaretmiş!

Bize gelen giden bu hammların kimi: "Fahim Beyin talihi varmış ki Saffet Hanım gibi bir kadın bulmuş!", kimi de: "Saffet Hanım ne talihsiz kadınmış ki Fahim Bey gibi bir kocaya düşmüş!" derlerdi. Zira Fahim Bey imtiyaz işinin kendilerine bir servet temin edeceği vâhimesiyle kadını bugüne kadar oyalamış. Meğer vaktiyle onların bir "Kredi Fonsiye" tahviline oldukça ehemmiyetli bir ikramiye isabet etmiş. Fahim Bey: "İşime bir sermayedar bulacağım" diye bu parayı almış da Avrupa'ya gitmiş. Rivayete göre orada birçok kadınlarla düşüp kalkmış ve bir parasız dönmüş. Saffet Hanımın pek sevdiği, kıymetli, kapağı mineli ve mücevherli bir saati varmış. O kim bilir ne diller dökerek bunu da

kadıncağızın elinden almış ve satmış. Tabiat onlara çocukların şirinini ve tesellisini de nasip etmemiş. Saffet Hanımın zaten Allahtan başka kimsesi yokmuş. Fahim Beyin de, sözleri arasında ikide bir: "Düşündük de bütün efrâdı aile buna karar verdik," gibi bir cümle kullanmak âdeti olmasına rağmen, ne kardeşleri, ne de bunların -tahsillerine o kadar yardım etmiş olduğu- çocukları kendisini çokluk aramazlarmış. Hattâ, -sevdiğimiz insanların bize ihanet etmeleri beşer tabiatı iktizasından değil midir?- doğrusu, tamamen ihmal ederlermiş. Öyle ki, hiç bir neş'enin havalandırmadığı ve saatlerinin kâh işleyip kâh durduğu bu küçük evde şimdi yaşlanmış, şimdi ihtiyarlık arifesine gelmiş bu karı koca "arpacı kumruları" gibi ortada kalmışlar!

Annem, uzun rahatsızlık günlerinde, kimbilir böyle kaç defa dinlenmiş olduğu Huriye Hanımın sözlerinin tesiri altında kalıyordu. Saffet Hanımı hiç tanımadığı, Huriye Hanımın her zaman mübalâğalı ve hırslı sözlerine itimat etmek caiz olmadığım iyi bildiği, ve Saffet Hanım, ihtimal ki, rivayet olunduğu gibi, kocasiyle iyi geçindiği halde, annem, Huriye Hanımın getirip götürdüğü haber, selâm ve naklettiği fıkra ve havadis kabilinden şeylerle, Saffet Hanımla kendisinin hissî karabetlerine itikad etmiş, ve onun, babamın arkadaşı bulunan Fahim Beyden senelerden beri kim bilir neler çekmiş olacağına, felâketini gizliyen kibar ve bedbaht bir kadın olduğuna hükmetmişti. Huriye Hanım ve sair bazı hanımlarla aralarında görüşürlerken ondan artık hep: "Zavallı Saffet Hanım!" diye bahsederlerdi. Zira o, Fahim Bey gibi bir adamla evlenmişti!

X
Rûya

Aradan zaman, bir hayli zaman geçti.

Nihayet, bir gece... bunu, hanımların hikâyeleriyle, biz de duyduk ki nihayet, Fahim Bey, bir gece hayırlı bir rûya görmüş. Bu rûyayı o zamanlarda ağızdan ağıza yayılmış, türlü türlü hikâye ve tefsir edilmiş ve mânası karışmış olarak duymuştuk.

Bu rûyayı başkalarına söylediğim zaman, bazıları: "Bir insan için bu, bir hâdise midir ki? Nihayet bir rûya görmüş!" diye bir tenkidde bulundular. Halbuki, hâdisesiz, muvaffakiyetsiz, bomboş, bir nevi mübhem hayal ve intizarla geçen hayatı içinde, zavallı Fahim Beyin kendisi de, kendi kendine inşa ettiği rûyaları tercih eden, gündüzki işlerini, gece rûyalarına hazırlamak içinmiş gibi gören bir insan değil miydi? Bu yüzden, etrafındakilerin hepsi de, nihayet hayırlı bir rûya görmüş olmasını bir hâdise, bir vak'a telâkki etmeğe hazır ve taraftar değiller miydi?

Diyebilirim ki, aslı Fahim Beyde kalan bu rûyadan ilk önce hanımların çıkarmış oldukları acemi, soluk, solgun kopyeleri görmüştüm. Sonra bunu halamın, Saffet Hanımdan duyarak, uzun uzun anneme anlatışını dinledim. En sonra da, suallerime cevaben, biraz isteksiz olarak, bunu bana Fahim Beyin kendisi de anlattı, ve şüphe yok ki bu, rûyanın aslı değilse de, ona daha yakın bir kopyesiydi. Şimdiyse bilemiyorum ki bütün bu rûyayı vaktiyle duymuş olduğum gibi mi, yoksa hayalimle değiştirerek mi hatırlıyorum. Bunlar ilk önce Fahim Beyin, Saffet Hanıma anlattıklarından ve onun bize gelen hanımlara naklettiklerinden ve bunların halamla anneme söylediklerinden ve benim onlardan duyup kendime göre çıkardığım ahkâmla bilhassa Fahim Beye irad ettiğim suallere aldığım cevaplardan şimdi bütün bunları az çok birbirine karıştırarak hatırlayabildiklerimdir.

Bu rûya Fahim Beyin ihtimal ki biraz çorak ruhunda yavaş yavaş birikmiş şiirin taşmasiyle belki artık kurumaya yüz tutan muhayyilesinde sonuncu bir çiçek gibi açılmış. Bu, görülürken son derece tatlı bir his veren, fakat uçuk benizli ve kenarlarını tutuşturan renklerin bir şafaktan mı, bir gurupdan mı geldiği pek de belli olmayan ve her duyana da: "Hayırdır inşaallah!" dedirten bir rûya imiş.

Bu rûya ilk önce hafif bir haşyet hissi vermekle başlamış. Zira ay, yahut güneş tutulmuş gibi havada ve ziyada değişikliğe benzer bir hal olmuş. Lâkin bu his yerleşmeden Fahim Beyin eline pek parlak renkli, âdeta ışıklı bir takım İskambil kâğıtları geçmiş ve o, bu kâğıtların aydınlığında, bunlarla yapabileceği oyunları zihninde tam bir vuzuhla görüyormuş. İçinden memnun olarak bilinmez kimlere: "Siz hayatın zâhirî şekillerini görüyorsunuz; ben bâtınî şekillerini!" diyormuş ve o, havayı demin ürpertmiş olan tereddüt hissi büsbütün geçerek, tâ çocukluk zamanlarında sabahları yatağında lezzetten gönlünü bayıltan bir eski dakikasına kavuşmuş. Kendinin hiç yadırgamadığı bir yerde bulunduğumu büyük bir emniyet hissiyle duymuş.

Uzaktan, heybetli bir çanın sesleri havaya teker teker, birer altın damlası gibi dökülmüş. Sonra, bu uzak ve münferit sesler toplaşmış, birleşmiş. Meğer bunlar altın bir çandan birer birer dökülen sesler değilmiş. Bunlar meğer bir musikî faslına hazırlanan muhtelif âletlerin tellerinden çıkan ilk heceler, onların bir fasıl içinde hep beraber uçarak karışmak üzere şimdiden ayrı ayrı yoklanmaları, kanat çırpmaları imiş. Uzaktan gelen bir yağmur gibi, bir saz faslının derinden belirdiği, yaklaştığı, hızlaştığı duyulmuş ve Fahim Bey, vecd içinde, bir nevi musikî dinler gibi olmuş. Bu sesler coşmuş muhiti doldurmuş ve kendisini her tarafından sarmış ve Fahim Bey, vecd içinde, ruhunun en son hudutlarını aşan bir hazla duyduğu bu sesleri ayrı ayrı tanımış. Meğer bunlar, yabancı bir musikînin alelâde sesleri değilmiş. Bunlar, meğer vaktiyle gençliğinin eşiğinden, her sabah kemaniyle hayata, saadete, kimbilir hangi muvaffakiyetlere ve hangi vuslâtlara doğru saldığı ısrarlı, uzun davetleriymiş! Bu dualar vaktiyle gönlünden uçurduğu bir takım güvercinler şeklinde dönüp şimdi etrafını sarmışlar ve Fahim Bey, vecd içinde, ruhunun en son hudutlarını aşan bir hazla duyduğu bu sesleri birer birer tanımış.

Meğer bunlar çalgı dalgaları gibi mânası hisle duyulan uğultulardan ibaret değilmiş. Bunlar meğer zihinlerde birer kördüğüm halinde kalan bilmecelere verilen felsefî cevaplarmış. Bu rüzgârlar Fahim Beyin geçmiş günlerinin başakları ve gecelerinin sazlıkları içinden geçtikçe onların hepsini dile getirerek sırlarını söyletiyor, onlar, başlarını eğiyorlar, sallıyorlar ve içlerindeki halledilmemiş sırlar, birer ses halinde canlanıyor, havalanıyormuş ve Fahim Bey, vecd içinde, bir nevi felsefî mev'ıza dinler gibi olmuş.

Fahim Beyin zihnindeki nice vesveseler ve endişeler şimdi çözülerek dağılıyor ve o nice şeylerin sebeplerini şimdi anlıyor ve bu akıl ziyafetinde öyle nimetlere konduğunu duyuyor ki, bunların bir zerresini kaçırmaya kıyamıyormuş. Hayaletler ve ruhlar kendisiyle kafa kafaya gelerek samimî bir hasbihale koyulmuşlar ve o, hayatta ne kadar ciddî olmak lâzım geldiğine rûyasında bir daha kanmış. Şimdi etrafında herkes kudsî birtakım düsturlara yükseliyor ve kendisine hak veriyormuş. Hayatımızda bize her adımda refakat eden fuzulî düşmanlar ordusunun artık nâdim ve mahçup olduğunu duyuyormuş. İhtiyar babası İstanbul'a geldiği zamanki dualarının neticesi nasıl tahakkuk etmiş olduğunu görüyor, onu bağrına basıyormuş. Saffet Hanım alışkın oldukları bir mangal başı sohbetiyle: "Hakkın varmış, iyi oldu o geçen zamanlar!" diyormuş. Kendisi: "Ya? İyi mi oldu? İyi oldu, değil mi?" diye soruyor, Saffet Hanım: "Evet, iyi oldu!" diye tekrar ediyor ve Fahim Beyin vicdanının sesi lezzetli bir aksi sadâ gibi: "Öyle değil mi, iyi oldu!" diye tasdik ediyormuş.

O zaman Fahim Bey affedilmiş, yıkanmış ve gözleri yeni açılmış gibi, büyük bir zihin küşâyişiyle etrafına bakınmış: Dünya yeni, sema sâf, hava temiz, hayat ilk defa olarak, asıl gönlünün istediği gibi çiçek açmış, zaman kanat germiş, sanki uçmuyor, bekliyormuş ve o bir mucizeye şahit oluyormuş:

Hayatında, tâ eski zamanlardan beri, ne kadar emeli olduysa, hattâ, en geçmişte kalmış ve kendisinin unutmuş olduğu en küçük isteklerin bile, en eski zamanlarından beri, mektep arkadaşlarından başlıyarak, ne kadar adam tanıdıysa onların şekillerine girerek ve onların hüviyetlerini takınarak, bir düğün evine kafile halinde gelen misafirler gibi, yanyana, sıra sıra, elele bu mübarek gün şerefine kendisini tebrike geldiklerini görüyormuş ve Fahim Bey, evinin içinde bu asîl, iyi kalbli, dost yüzlü ahbaplar ve akra-

balar gibi gelen arzularını istikbal ediyor, ve bazan bu emellerini onların kalıbını almış oldukları insanlarla karıştırıyormuş. Fakat onlar o kadar arkası kesilmez bir sürü halinde geliyorlarmış ki, hepsi bu evin içine sığamıyarak bir kısmı kapının önünde, yolda birikmişler ve o kapsmın eşiğinden bu arzularının âşina yüzlerle sokaktan kendisine selâmlar vererek bekleştiklerine bakıyormuş. Fakat bütün bu ziyaretçilerin kibar ahlâklarından o kadar eminmiş ki: "Bu halimi görüyorlar, beni elbette mâzur sayarlar!" diye onların hepsini evinin içine alamadığına fazla telâş etmiyor, üzülmüyor ve, memnun memnun, içeride, hamarat bir ev sahibi gibi, misafirlerinin arasında dolaşıyormuş!

Fahim Bey böylece o kadar saadetle olgunlaşmış bir ruh ve öyle tekemmül etmiş bir zihinle uyanmış ki, eriştiği yüksek hakikatin onunla aynı ayarda olamamak yüzünden mahvolmasından çekinerek, rûyasına inanılmazsa belki tılsımı bozulur diye endişe ederek, binbir hesap ile Saffet Hanımı da bu seviyeye nasıl yükseltmek kabil olabileceğini düşünmüş. Onun abdest almasını, namaz kılmasını ve kendisini sonra dinlemesini istemiş ve ona bir sır ifşa eder gibi, büyük bir îman ile bakan gözlerle ve tamamiyle mutekid bir sesle bu uzun rûyayı, hususiyet ve ehemmiyetini belirterek, anlatmış ve: "Hanım! Gözlerimiz aydın! Yakında mukadderatımız büsbütün değişecek! Bak, görürsün, inşaallah!" diye müjde vermiş.

Bir mucizeye belki senelerden beri susamış olan Saffet Hanımın da kendisine bu kadar îmanla anlatılan bu rûyaya inanacağı tutmuş ve o da bunu kendi gönlünün süzgecinden geçirerek ve yeni beşaret alâmetleriyle süsleyerek başkalarına anlatmış. Fahim Beyin etrafında ona çok yakın olan bir iki akrabasiyle birkaç ahbabı ve işlerinin düzelmesinde menfaatleri olan üç beş eşi, dostu ve tanıdığı bazı dükkâncılar da bu rûyaya gaipten gelen bir haber ve bir vaid kıymeti vererek sevinmişler. Zira Fahim Bey bu kadar itinalı ve hesaplı olduğu halde, meğer kendisine pek hürmet ettikleri için, uzun müddet veresiye alış-veriş etmesine razı olan esnaftan birkaçının ondan bir hayli alacakları varmış.

Fahim Beyin yakınında bulunanların bu rûyaya böyle bir ehemmiyet vermemelerine imkân yoktu. Biliriz ki, insanların çoğu hâlâ karanlıktan gelecek haberleri dinler ve ömürlerini kurtaracak mucizeyi beklerler. Düşünsek, beşeriyetin tarihi malûm ol-

duğundan, şimdiye kadar böyle kaç rûya, tarihin de seyrini değiştirmiş, nice milyonlarca insanın ömürleri, hattâ kendilerinin bile değil de başkalarının gördükleri bir rûya yüzünden ve onun tâbiriyle kurtulmuş, düzelmiş, yahut bozulmuş ve mahvolmuştur! Esasen nice insanın ömürleri gûya ezelde gördükleri bir rûyanın tesiri altında kalarak, o rûyayı yerine getirmek için gibi geçer ve zaten belki yeryüzünde her tahakkuk eden şey de ancak evvelce görmüş olduğumuz, yahut başkalarının görmüş oldukları rûyaların gerçekleşmesinden ibarettir.

İşte bu küçük evin alâkadarlarının bunca ehemmiyet verdikleri bu rûyanın müsait tefsiri de, heyecanlı ruhları vasıtasiyle, mahalleleri aşarak tâ bize kadar gelmişti. Zira biz, bu küçük evden, bu yaşlı adamla onun solgun hareminden ve üstümüze hiç taallûku olmayan hâdiselerden arada sırada mutlaka böyle haberler alırdık. Birçok kadınlar, ruh tahlillerini seven romancılar gibi, ömürlerin kuruluşunu ve bozuluşunu takip eder ve bunları kendi aralarında binbir gevezelikle hikâye ve tefsir ederler. Esasen yaşayanın görüp duyduğunu söylemesini tabiî bulmalı ve bunu kabul etmeliyiz. Peki, vefa yerine ihanet görmeye, hakikati bulmak yerine iftiraya uğramaya, haksızlığın kurbanı olmaya razıyız. Fakat derdimizi dökecek bir dert ortağı, başımıza gelenlerden şikâyetimizi dinleyecek bir can kulağı bulunsun. Kuruluşlarına göre geçen hâdiselerin bir nevi kefarete benzeyen aleyhimizdeki tecellilerine bu şartla razıyız. Madem ki söyledikçe içimiz açılıyor, biz kendimize hak verelim de ağyar haksızlık ededursun! Saffetimiz o nisbettedir ki, söyledikçe zehrimizi dökmüş oluruz. En büyük teselli dinlenilmek ve anlaşılmış gibi cevap almaktır. Bu hikâyeler, bu hükümler sıcak ömürlerimizin tüten dumanı, dağılan buğusu gibi bir şeydir ve edebiyatın bir kısmı da bu türlü meraklardan hâsıl olur. Fahim Bey suallerime cevaben bana bu rûyasını hikâye ettikten sonra ben onu artık hep "bu rûyayı görmüş olan adam" diye tanımıştım ve onun bu rûyasını işitmekle bazı romantik fikirlerini duymuş, yahut şiirlerini okumuş gibi olmuştum.

XI
Rûya Tâbiri

Ben, o zamanlar, san'atın san'at için olması tarzında, hulyanm da hulya için olduğuna kani değildim. Fikrimi nice yıllardan sonra değiştirdim. O zamanlar, bence, Fahim Beyin bu rûyasında bile, yine zamanı hesaba katmamak gibi, mühim bir yanlışlık vardı. Zira genç Fahim Beyin bütün hulyaları şimdi tahakkuk etse, hepsinin de zamanı geçmiş olması yüzünden, bugünkü Fahim Bey bunların nimetinden yine mahrum kalacak değil miydi? O, ancak hâtırasiyle bağlı bulunduğu bir takım arzularının kâmını aldığını şimdi ancak akliyle anlıyacaktı. Fakat genç kalbinin aşkı hani neredeydi? "Aşkın humması olmayınca da vuslatın mânası nedir?" diyordum. Daha diyordum ki: "Aşkın humması olmayınca bütün vuslatlar ancak birer hayaletden ibaret değil midir?" Ve daha diyordum ki: "Ellerimize geçen nimetler böyle çok kere bizim artık lâyık olmadıklarımızdır!" Fakat bu rûyayı benden başka istihfaf eden kimse olmadı. Bilâkis herkes onun verdiği vaidlere inanıyordu.

Enişte m Hacı Vâmık Beyse, Fahim Beyin rûyasını kendisinin ve hanımların böyle müsait tefsir etmelerine sinirleniyor, itiraz ediyor, onların bu cehaletlerine öfkeleniyordu. Fahim Bey hakkında: "Her şey için bilgiçlik taslar da, bak, asıl lâzım olan şeyi bilmiyor, asıl kendisine yarayacak olan rûya tâbirinden haberi yok!" diyordu. Enişte m zaten bizim terbiye ve tahsilimizi birçok bakımdan noksan bulurdu. Şimdi, babamla anlaşmamasını mucip olmuş bu mevzuu bu münasebetle kurcalamak istemiyordu ama, sözünde ben için için serzenişler, kinayeler sezmiyor değildim. İnsanın rûya tâbirine ehemmiyet vermemesi nasıl olurdu? Halbuki bundan sanki bizim de haberimiz mi vardı? Biz de, frenk kafasına uyarak, bu hakikatleri inkâr ediyor değil miydik? Enişte m bize meçhul kalan âtimizin, tıpkı daha tamamını okumamış olduğumuz bir kitabın buna rağmen mâbâdinin de evvelinden ya-

zılmış bulunması tarzında, önceden mürettep olduğuna kani idi. İş bunu keşfedebilmekti.

Halamdan ayrıldıktan sonra, enişte, son senelerinde, Çamlıca'daki o bir tekye, bir türbe gibi yeşile boyalı köşkünü hemen hemen bir sefahethaneye çevirmişti. Bir takım simsarlar vasıtasiyle bir sürü genç kızları hizmetçi diye evine toplar, yemek pişirmek gibi bahanelerle, bunlarla düşüp kalkar, günlerce sokağa çıkmaz, bir fuhuş hayatı yaşarmış. Komşular bu hali anlarlar, ayıplarlar, huylanırlarmış ve köşkün etrafını bir rezalet havası sararmış.

Bu evde eniştemi görmeye gittiğim son günü hatırlıyorum. O, üst katın arka tarafında, bahçedeki yüksek çam ağaçlarına bakan büyük bir odada yatıyordu. Pencereden bu ağaçlar bana münzevî ve ulvî bir takım şairler, filozoflar gibi, yahut bunların his ve mâna taşan eserleri gibi görünüyordu. Onlar, sükûnuna imrendiğim yüksek ve tabiî bir iklimin asîl ve gamsız mahlûklarıydı. Onlardan ayrılmış olan bizler, bu zavallı odanın sefaleti içindeydik. Gerçi bu pencereleri kapanmış oda, her vakit olduğu gibi, beni hâtıralarımın evvel zamanlarına ait tabakalarına indiriyordu. Zira onun, hayat için tanzim edilmiş olmaktan ziyade, bir göç manzarası gösteren karmakarışık eşyasını, eniştemin muhtelif Arabistan seyahatlerinden gelme birer köle, birer lala, birer ahbap, yahut, birer akraba gibi tanırdım ve gerçi bugün tâ ortasındaki -o, Yılanlı Sütun'un koparılmış bir parçasına benzeyen- burma burma mangalına atılmış öd ağacı kokusiyle birlikte eski âşina kokuları, bu eşyaların hâlâ yaydıkları çöl, kum ve Hac kokularını da duyuyor, yahut hatırlıyordum. Fakat bütün o zamanlarda kendimi yakında ölecek bir hasta sandığım için, genç, fakat yaralı bir hayvan gibi, bunlara karıştığını sezdiğim bir eczahane, ilâç ve ölüm kokusundan huylanarak, bu odanın ağır havasında daha çok durmak istemiyor, kaçmak istiyordum.

Enişte sarı pirinç karyolasında yatıyordu. Çoktandır kestirmediği ve boyamadığı sakalı uzamış ve ağarmış, benzi son derece uçarak teni âdeta şeffaflaşmış, gözbebeklerinin etrafı ihtiyarlıkla hâlelenmiş, fakat siyah nazarları hâlâ parlak; ince, zayıf ve hasta vücudu hâlâ çevik ve tetik; yattığı yerde, ihtiyar bir hastadan beklenmiyecek bir sür'atli hareketle, bir yandan bir yana dönüyordu. Arkasında Arabistan, yahut Hindistan'dan kopup gelmiş

bir parça gibi, Hind renkleri ve çizgileri içinde şal örneği gecelik entarisi; üstünde pamuklu Şam hırkası; daha üstünde yorganlar ve battaniyeler; başında deve tüyü, kocaman, takyeden ziyade bir külâha benzeyen ve başı sarılı ve sarıklı gibi gösteren bir başlık; enişte'min giydiği, taşıdığı bütün bu şeylerle duyduğu ve söylediği bütün hisler ve fikirlerin menşe birlikleri ve aynı cins birer mahsul oldukları görülüyordu ve enişte'm bu ölüm döşeğinde de bütün hayatında yaşamış olduğu gibi yaşıyordu. Sakalı muhterem, gözleri mâsum, yüzünde ve dudaklarında bütün ailesinin maddî ve manevî menfaatlerini sıyanete şâmil bir iyiliğin tebessümü, ağzında -şefkati kendi gönlünü rikkate getirip kendi gözlerini yaşartan- iyiliğinin sözleri ve kalbinde ateşi hiç sönmeyen bir kin, haset, ihtiras ve fesat.

Ya sevdiği yemeklerini hatırladığı, yahut, beni yanında daha fazla tutmak istediği için olacak: "Sana yemek verdiler mi?" diye sordu. "Vermedilerse, haydi biraz birşey ye, karnını doyur!" Ben: "Verdiler!" diyor, bir an evvel gitmek istiyordum ve o, bana Fahim Beyin rûyasından haber soruyor, onun aleyhinde hâlâ galeyana geliyordu. Ruhu gayz içinde çalkanarak ecdadın mağaralarında esmiş kinlerden artakalan bir sesle:

– İş anlaşıldı! dedi, herif nalları dikecek! Herif geberecek de, bak! Hâlâ haberi yok! Böyle akıllının aklına şaşmalı! Ne anlattılar sana, evlâdım, sen çocuk musun? Hiç rûyada çalgı duymak hayra alâmet olur muymuş? Fakat, dur bakalım, daha alt tarafı da var!

Rûyanın diğer kısımlarını da hatırlıyor, tekrar ediyor, yoruluyor ve gûya başkaları kendisini fuzulî bir zahmete sokuyorlarmış gibi: "Oof! Bu da ne karışık bir rûya imiş!" diye söyleniyordu. Ben ikide bir gitmek istiyordum. O ikide bir: "Dur bakalım!" diyerek yatağında, sağında bulmadığı rahatı solunda bulmak ister gibi, bir yandan bir yana dönüyor, ve hep Fahim Beyin rûyasının tefsiriyle meşgul oluyordu. Birdenbire bu rûyanın hatırladığı bazı müphem kısımlariyle tereddüde mi düştü, yoksa beni büsbütün ilzam edecek bir vesikanın eli altında bulunduğunu mu hatırladı, bilmem ne oldu, yatağında biraz doğrularak kendisine bakmak için birkaç zamandır yanında bulunan kızına ve -evin içinde kalın çoraplariyle terliksiz dolaşması ayrıca sinirime dokunan- hizmetçisine istediğini anlattı ve odadaki kitap dolabından ciltli

ve kocaman bir kitap getirtti. Bu, Eşşeyh Abdülgani-i Nablusî'nin Mısır'da basılmış olan "Tâtîr-ül-enâm fî tâbîr-ül-menâm" unvanlı Arapça eseriymiş. Tâbirnamelerin en makbulü, en meşhuru olduğunu söylüyordu. Fakat kalın kitabın iri sayfalarını uzun uzun karıştırdığı halde saz, musikî kelimelerine tekabül edecek tarab, nağme gibi hatırladığı kelimelerin hiçbirinde bir tefsir bulamıyarak bazı bakışlariyle hâlâ çocuğumsu bir mâna taşıyan çehresi istediği oyuncağını bulamıyan bir çocuk yüzünün hüznüne daldı. Gözleri mahçup görünecek kadar mahzun oldu. Ya Fahim Beyin rûyasının umduğu kadar meş'um olmaması endişesi, ya kani bulunduğu bir hakikate beni ikna edememek aczi, yahut geldiğimden beri ve hele bu ağır kitabı tutmak ve okumak için çektiği zahmet yüzünden hastalığının yorgunluğu büsbütün arttı. Kitabın sayfalarını çeviremez oldu. Kocaman kitabı yanından alıp götürdüler. Artık gözleri kapanıyor, dalıyor, uyumak istiyordu. Bana izin vermek lüzumunu duydu ve bu esnada yorgun zihninde bir karışıklık oldu. Beni -o günler sabah akşam gelip gitmekte olan, fakat o esnada odada bulunmayan- doktoruyla karıştırarak bana hitaben: "Peki, doktor, madem ki gitmek istiyorsun hadi sen şimdi git de, hiç üzülme! Bu rûyanın aslını yarın buluruz!" dedi.

Bu, eniştemi sonuncu görüşüm olmuştu. Onu son olarak rûya için kitaptaki tâbiri aramanın abes olduğunu söylediğimi hatırlıyorum. Onun da bana son söylediği cümle, doktoruna hitap ettiğini sandığı bu zavallı sözler oldu. Halbuki rûyamızın aslını, yarın değil, hiçbir gün bulamıyacağız! Bu odadan, ölümün eşiğindeki bu dindar adamın ruhunda hâlâ sönmemiş olan eski kin ateşinin -ışığını bir an kırpmayan bir yıldız gibi- daima sabit parıltısını hayretle görerek ayrılmıştım. Eniştem Fahim Beyden evvel öleceğini rûyasında bile görmemişti. Halbuki bir daha kalkmamak üzere yattığı ölüm döşeğindeymiş ve ondan senelerce evvel ölecekmiş! İşte daima böyle, bize istikbalimizden haber verenlerin kendi âtilerinden habersiz kaldıklarını, herkesin istikbaldeki ikbal ve idbarını bildiren falcıların yarın yiyecek ekmek bulup bulamıyacaklarını bilemediklerini, herkese muvaffakiyet muskaları dağıtan biçarelerin kendi sefaletlerini gidermeye muvaffak olamadıklarını göre göre, istesek de istemesek de, rûyaya ve fala da hiçbir itimadımız kalmıyor!

XII
Fahim Bey Hakkında İlk Hislerim

Ben de, uzun bir zaman içinde, Fahim Beyi arada sırada görerek veya ona dair söylenenleri işiterek hakkında birtakım kanaatler edinmiştim. Ancak bu hislerim geçen günlerle değişmekten hâlî kalmadı. Onu en evvel hemen çocuk, sonra genç, sonra orta yaşlı gözlerimle görmüştüm. Esasen herşeyi muttasıl yoğuran zamanla o da değişiyordu. Gördüğümüz insanların ruhları değişir, şekilleri değişir ve biz değişir, onları değişmiş görürüz.

Fahim Bey bir insan değil de, meselâ Beyazıt Kulesi, Galata Kulesi, veya Kız Kulesi'nden biri olsa, onun hakkındaki fikrim yine değişecekti. Zira fikrimiz şehrimizdeki kuleler hakkında bile sabit değildir ve bu müddet zarfında ben başkalaştığım için, onu elbette başka başka görecektim. O, hayatta değil, tarihte bulunsa, kendisi değil de İkinci Selim olsa, hakkındaki fikrimi ben yine değiştirecektim.

Hâtıralarıma şimdi dikkat edince anlıyorum ki, çocukluğumda ve ilk gençliğimde tanıdığım insanları âdeta uzak akrabalarım gibi telâkki edermişim. Onların tabiatleriyle tabiî bir tarzda alâkalanırmışım. Bu da gençliğin his cömertliğinden gelirmiş. O zamanlarda tercih ettiğim insanlar ya neş'e, gevezelik ve güzelliklerinden dolayı sevdiklerim, yahut bir nevi medeniyet müritliğini beğendiklerim olurmuş. İşte Fahim Beyde bu hasletlerin ikisi de vardı. Fakat sonraları benim bütün insanlar hakkındaki telâkkilerim değişti. Düşüncem hususîleşti ve râbıtalarım gevşedi. O da başkalaşan bu duygularım içinde bir yer alıyordu. Onun hakkında ilk önce, şüphesiz muhabbetli hisler, sonra, galiba, bir meraklı alâka duymuştum. En sonunda da belki, istihfaftan geçerek, bezginliğe, kayıtsızlığa vardım. Fakat bu hislerim birbirlerinden muntazam fâsılalarla ayrılmadı. O kadar çapraz zikzaklarla gelip geçerek birbirlerine öyle karıştı ki, başlı başına yalnız kendimin bütün o Fahim Bey hakkında ittifak edemiyerek hep başka başka

hisler ve fikirler besleyenlerin cümlesi kadar muhtelif kanaat ve duygu beslemiş olduğumu zannediyorum.

Fahim Bey her zaman ciddî olmakla beraber, sevimli ve gösterişsiz olmakla beraber, temiz giyimli idi. Esvapları, yüzünün kehrüba sarısına yaraşan sarımtrak renklerin birindeydi. Üstünde daima saz rengi, hardal rengi, bal rengi, kaz sarısı, deve tüyü, kavun içi, kestane, krem, bej turuncu, samanî, nohudî renklerde veya bunları andıran bir renkte bir esvabı, pelerini, pardösüsü, yahut paltosu vardı. Onu senelerle o kadar hep bu birbirlerine yaklaşan renklere bürünmüş gördüm ki, bunların hulâsasından hâsıl olma bir nevi silik ve sarımtrak renk hatırımda onun âdeta hüviyetinin, vücudunun, teninin sanki mevsimlere göre ancak biraz açıklaşıp koyulaşan tüylerinin rengi gibi kalmış. Uzun zamanlar üstünde önce eskitememiş, sonra, eskitmesine rağmen değiştirememiş olduğu o hep birden gelmiş her renkteki esvaplarını nihayet yeniletince sanırdınız ki ona bu defa da bütün sarımtrak renklerde bir alay esvap daha gelmişti de artık bunlardan birini çıkarıp ötekini giyiyordu. Onun giydiği bu sarı renkli şeylere akraba olan kehrüba gibi sararmış bir benzi, kalbinin iyiliğine şahadet ediyor gibi bir yüzü vardı. Dudaklarını uçlarına kadar kaplayan kesik, sert bıyıkları zaman ile gayet temiz bir beyaza bürünmüştü. Hep iyiye çekerek anlattığı şeylerde sesini hakikatleri örtmek isteyen bir perdeden duyardım. Yaşlılar, tecrübeleri arttıkça, herşeyin abes olduğunu göre anlaya, artık büyük bir lâübaliliğe düştükleri ve sözlerinin arasında en açık saçık kelimeleri bile kullanmaktan çekinmedikleri halde ihtiyarların bu bozgun hali ona sirayet etmemişti. O, hâlâ muntazam, teşrifatlı, nezaketliydi. Sözleriyle herkese iltifat ve âtiye itimad ederdi. Onu, memleketin geçirdiği çeşitli günlerinde hep, akıntıya karşı emniyetle kürek çeker gibi, vekarlı, mütevekkil görürdüm. Onun başkalarının huylarına benzemediğini gördüğümüz hususiyeti dudaklarında ve sözlerinde devam eden bu sükûn ve şefkatti. Ekseriyetle olduğu gibi, yaşlanmak, yüzünün asaletini arttırmıştı.

Vaktiyle nesiller birbiriyle galiba daha çok anlaşırdı. Fahim Beyin babamınkine yakın bir yaşta olması lâzım geldiği halde ona rastgeldikçe görüşmekten memnun olurdum. Mûnis ve hep bir edâdaki sesiyle, hiçbir vakit belâgate ermeden, eski kelimelerini daima arıyarak, bazan da bulamıyarak, bakışlarının ve edâları-

nın yardımiyle konuştuğu zamanlar hep vakitlerin, gönüllerin, keselerin bol olduğu kendi gençlik zamanlarından bahseder ve, böyle konuşurken, o zamanların hâlâ gönlünde kalmış tadına sanki gülümser, o tatlı âlemin yâdı içinde belki de biraz sayıklar gibi bir hal alır ve beni de o sıcak ve samimî muhitin neş'elerine ve lâtifelerine teşrik etmek ister gibi olurdu. O, bu anlattığı şeylerle, gençlik zamanının şiirine dalıyor, bu melâli tadıyordu. Böylece sözleri işine ve istikbaline ait olmadığı zamanlar hep maziye ait olurdu. Üstlerinde eski gevezeliklerin daha büsbütün uçmamış tadı hafif bir güzel koku gibi duyulan bu sözlerinde ekseriyetle: "dün", "evvelki gün", "geçen gün" der gibi: "bundan yirmi beş sene evvel", "bundan otuz sene evvel", "otuz beş sene evvel", "kırk sene evvel" dediği olurdu. Cümleleri zaten hep eski renkleri solmuş, eski tesirleri uçuksamış bir takım kelimelere ve şekillere bürünüyordu. Sözüne çok kere: "bir gün olur...", "gönül isterdi ki...", "Hudâ bilir...", "neyliyeyim" yahut: "inan olsun ki..." diye başlardı. Gûya, annemiz veya büyük annemizin açtığı bir eski zaman sandığı içinden nasıl gönüllerin derinden sezdiği ve hafif hafif bayıltıcı bulduğu bir ıtır duyulursa ekseriyetle bu sözleriyle sanki eski rayihaları biraz saklamış bir takım kurumuş çiçekler, lâvanta çiçeği torbaları, kekik, öd ağacı, buhur, gül suyu, çiçek suyu, anber çiçeği, kil, el sabunları, günlük ve tütsü gibi eski zamanın hemen rahmanî kokularını duyurmuş oluyordu. Bir gülün kokusunda nasıl birçok eski mevsimlerimizin baygın gönüllerini duyarsak öylece o bana eski zamanından bahsederken ben kendi geçmiş zamanlarıma kavuşurdum ve nasıl ki yine bu sandık içinden, unutmuş olduğumuz, fakat görür görmez bizi tâ çocukluk zamanımızın sularına indiren, zira o zamandan âşinası olduğumuz çalgılı bir kırık oyuncak, bir köşk taklidi bir küçük kutu, edâlı bir manşon, alâyişli bir yelpaze çıkar da biz bunları çalmaya, seyretmeye, koklamaya, ve açmaya başlayınca ruhumuzda nasıl bütün bir eski zaman açılmış ve yayılmış olursa işte böylece Fahim Beyi dinlerken bir zaman ve mekân değiştirmiş olur ve bunun hazzına doyamazdım. Onun 1897 Yunan muharebesi sırasında İstanbul hayatına, ahalinin asker sevkine gösterdiği, alâkaya, gönüllü gidenlere mahalle arkadaşlarının tertip ettikleri merasime, Sirkeci lokantalarında ve Şehzadebaşı tiyatrolarındaki

tezahürlere dair canlı bir takım hâtıraları vardı ki, bunları anlatmayı pek severdi.

Bazan bir şeyi evvelce de hikâye etmiş olduğunu unutarak bildiğim o fıkrayı sanki bir daha mahfazasından çıkarır gibi, o kadar aynı edâ, aynı kalıp, aynı ölçü, aynı kelimelerle tekrar ederdi ki, anlattığı vak'aya ne kadar sadık kaldığını lezzetle görürdüm. Ben onu dinleye dinleye artık o hâdisenin bir şahidi olmuş gibi olmaz mıydım? Evvelce duyduklarıma fazla bir şey ilâve etse ona hakikatin hududunu hatırlatamıyacak mıydım? O kadar ki, cümlesinin baş tarafını duyarak sonunda gelecek kelimeleri evvelinden bilirdim. Sanki garip bir hâletle bunları söylenilmesinden daha önce duymuş, yahut, duyduğum bu sözleri ben söylemiş gibi olurdum. Yeni açılmış Bomonti Bahçesi'nde Abdülhak Hâmid ve babamla birlikte bir akşamdan gece yarısına kadar güle eğlene iki küçük bira fıçısını nasıl içerek bitirmiş ve sonra buna nasıl gülmekten katılmış olduklarını hikâye ederdi. Bunu daha evvel de söylemiş olduğunu unutarak iki üç defa tekrar etti.

Bu zamanlarda onu görür görmez yanına gitmeyi ve kendisini dinlemeyi pek severdim. Bu sözlerle ben -o zaman çok kullanılan bir tâbir ve ilâç olan- bir nevi kordiyal içmiş oluyordum. Gençler kendilerini daha yormayan hâfızalarını doldurmaya meraklıdırlar. Sorarlar, dinlerler. Onunla görüştüğümü gören bir arkadaşım, bana gülerek: "Sen Fahim Beyi bir ders alır gibi dinliyorsun!" demişti.

Fakat bazı günler ona tesadüflerimde ruhunu büsbütün durgun ve gözlerinin sabit ve siyah bakışlarını büsbütün koyulaşmış gördüğüm olurdu. Onun bu haline âdeta çarptığım anlarda, Fahim Beyi -duyurmayı bana gûya zımnen vâdetmiş bulunduğumaziyi bile unutmuş, uyuşmuş ve âdeta uyumuş bulurdum ve bu günler ona karşı için için kızardım: "Niçin mazi içinden artık, beni memnun edecek bir şey hatırlayıp söylemiyor?" diyen bir hisse kapılırdım. Zira bize birçok çalgılar duyurmuş olan bir sazendeyi, her zamanki hodgâmlığımızla, hüviyetinin karıştığı bu havaları bize artık daima dinletmek vazifesiyle mükellef sayarız. Şarkısı devam etmeyen şarkıcı itibardan düşer. Bir gün onun yorularak çalmamıya inad ettiğini görsek hem bize karşı vazifesini yapmadığını, hem onun havasından böyle ayrılınca mânasız ve tatsız kaldığını duyarız. Ölüm korkusuyla masalına binbir gece

devam eden Şehrazâd gibi, tutturmuş olduğu hikâyesine herkesin devam etmesi lâzım gelir!

Pek kısa kestirdiği için yan taraflarında hiç görünmeyen beyaz saçlarına ve ak bıyıklarına rağmen Fahim Beyin, ne kadar gariptir, bazı insanlarda görüldüğü gibi, yaşıyor değil de, hâlâ bir yaşamaya hazırlanma devresinde bulunuyor hali vardır. Yahut ben onu eskiden böyle görmeye alışık olduğum için hâlâ öyle görmeye devam ediyordum. Bu, Fahim Beyde optimizm felsefesinin hâkim olduğu ve onun işine bir sermayedar bulmak ümidiyle yine birçok müesseselere başvurduğu zamanlardı.

Duyardım ki, önceleri kendisini nezaketle karşılayanlar bu silik ihtiyarın hep aynı imkânsız işi sayıkladığını görerek, artık kendisini, boş vakitleri olmayınca, kabul etmezler de saatlerce bekletirlermiş. Onun böylece bir bekleme odasının, hattâ bir sofanın tahta kanapesine otururak bir saat, iki saat, üç saat, dört saat beklediği olurmuş. O kadar ki, bu ticarethane sahipleri içinde Yahudinin biri bu garip ihtiyarın yumuşak inadiyle bir iki kere yenildikten ve onu kabul ederek dinledikten sonra: "Yolladığımız yere öyle takılır ki, canı çıkar da parayı almadan çıkmaz!" fikriyle onu yazıhanesinde tahsildar olarak bağlamak sevdasına düşmüş. Ona: "Gel, mânasız işini bırakma bizim paraları tahsil et, bu hesapta sen daha kârlı çıkarsın!" diyormuş. İnadına mağlûp olanlar, Fahim Beyi nihayet kabul ettiler mi, o yanlarına memnun bir yüzle girer, söylenen mübhem ve hattâ menfi sözlerden ümit verici ve hattâ müsbet mânalar çıkarır ve onların yanlarından müteselli ve hattâ beşaretli bir yüzle ayrılırmış.

Yine o sırada yabancı büyük bir ticarethanenin İstanbul'daki mümessili bana, onun hakkında fikrimi sormuştu. "Çünkü, filhakika bana iyi bir tesir yapıyor ama, kendisiyle pek garip bir tarzda tanıştık. Bana evvelce takdim edilmiş olduğunu ve benim bunu unutmuş olacağımı iddia ediyorsa da, bunun doğru olmadığından eminim. Belki kendi hâfızası bozulmuş da yanlışlıkla böyle zannediyor ve yahut bir başkası ile karıştırıyor. Bunun için soruyorum: Ciddî bir adam mıdır?" dedi. Fahim Bey görüşmesinde fayda beklediği bir kimseyle tanışmayı kolaylaştırmak için bu hileyi irtikâp etmiş, bu çocukluğa mı düşmüştü? "Ciddiyetine itimad olunabilir. Takip ettiği işlerdeki kabiliyetini iyice bilemiyorum!" diye cevap verdim. Zira bence, Fahim Beyin birçok işlere

verdiği lâfzî ehemmiyete rağmen, bilmem neden, bu alâkası hep gevşek ve sathî kalıyordu. Onun kendinden emin ve mütevazı bir gurur içinde kuş bakışlı nazarlarının sebatı altında sanki için için olduğundan memnun kalan, başka birşey aramayan ve hep biraz uyuklayan bir hali vardı.

Ben, Fahim Beyle görüşürken ve hattâ bazan onu düşünürken tuhaf bir hisse kapılıyordum: Bana onun hayat ve maneviyatında, belki tembellik, belki muhabbetsizlik, belki beceriksizlik ve belki talihsizlik yüzünden, kiralık konağının vaktiyle boş bırakmış olduğu odaları tarzında büsbütün ihmal edilmiş hücreler var gibi geliyordu. O, gûya bunlarla meşgul olmamış veya buna vakit ve imkân bulamamış ve bunları döşeyememiş, süsleyememişti. O, galiba hayatı pek de ciddiye almıyordu. Yahut da onun kalbinde veya zekâsında durmuş, hani, Saffet Hanımın saatlerinin kurulmamış oldukları vakit artık ileri gitmedikleri gibi işlemiyen, duran bir hal vardı.

Bu hissime kapıldığım zamanlar Fahim Beyin gözlerinin bildiğim o sert ve aşınmamış cevherini görünce gizli bir istiğna ile yer değiştiren şikâyetli bakışlarının bu hali canlı bir mânaya delâlet etmekten ziyade, eskiden beri âşinası bulundukları bir âdete uyduklarını sanırdım. Onun ciddî ve sabit bakışlariyle meymenetsiz şeyleri görmemek hususunda aynı inad ile baktığı zamanlar istediği belki hiçbir hakikati görmek değil, sadece ruhunun sükûnetini muhafaza etmekten ibaret olabilirdi. İhtimal ki Fahim Bey, muhayyelesinde bazı kıymetli emeller beslemekle beraber, hayatta bunları tahakkuk ettirmek için ihtiyar olunacak fedakârlıkları ve gayreti kabul etmiyor, yahut benimsemiyor ve böylece onları sade hayalinde yaşatmayı tercih ediyordu. İhtimal ki, onun hayali pek geniş ve kendi hulyasına inanmak kabiliyeti de pek kuvvetliydi. Lâkin belki hayatın hakikat ve muvaffakiyet çerçevelerine uymayan ve sığmayan bu hulya ve hesap ile o hep hakikatin haricinde, ancak bir efsane âleminde kalmaya mahkûmdu. Gönlümüzde yaşayan hulyalara onların hakikate inkılâp etmesiyle alâkamız kalmıyacak kadar inandığımız zamanlar bizim içinde yaşadığımız hayal âleminin başkalarının gördükleri hakikat dünyasiyle hiçbir münasebeti kalmaz. Bizi bu dünyaya bağlayan her türlü muhakemeden, yani zincirlerimizden kurtuluruz. Hayalimiz bizi başka bir iklime çıkarır. Hayalperestin ayak-

ları yerden kesilmiştir. Artık o, bir hulya âleminde uçar. Bir gün Mevlânâ'nın dönerken yavaş yavaş yerden ayrılarak uçmaya koyulduğunu gören müridlerinin kendisini, başı tavana çarpmadan, uyandırmak için hafif bir gürültü yapmış oldukları rivayeti doğruysa bu hâdisenin an'anevî hâtırasına uyarak, Mevleviler, derviş-lerine, döne döne uçmasınlar diye, yeryüzünden bir ses duyurmak için musikî çalarlarmış. İşte Fahim Beyi evliya telâkki eden eski Reji odacısının belki bu bakımdan hakkı vardı. Zira evliyalar, bizim içinde yaşıyamıyacağımız bir kâinata yükselenlerdir.

Böyle, Fahim Beyin sözlerinden zevk alamadığım ve onu biraz gaiplere karışmış sandığım zamanlarda bile, eski hayatımın menbalarından gelen bir alâka ve gittikçe çoğalan bir taaccüp beni, hayatı, herkesin hayatı gibi, muammaya benzeyen bu adama bağlardı. Bazan da Fahim Beyin, gûya herşeyden uzakta, belki yarı uykuda, yarı sonsuz bir hesap içinde, mülâyim mülâyim geçtiğini görürdüm de, o bundan tamamen habersiz kaldığı halde, ona âdeta isyan ederdim. Içimde birçok suallerin canlandığını duyardım ve, değişen hislerime tâbi olarak, içimden ona uzun uzun söylenir, günlerime göre derdim ki:

"Fahim Bey! Uzun yıllardır sizi sabahları aynı iman ile yürüten ve akşamları aynı itikad ile döndüren, sizi yolunuzun hattâ kaldırımından bile şaşırtmayan maksat ve gayeniz nedir ki bunlar sizin adımlarınızın hiç gevşemiyen sebatını temin ediyor! İşte zaman ile her şeyden önüne geçilmez bir bıkkınlık duyarak hiçbir yol üstünde iki üç seneden fazla ilerliyemiyen, yürümiyen bana asıl bu haliniz hayret veriyor. Size ne kadar şaştığımızı bilemezsiniz!

"Fahim Bey! Siz hiç hastalanmaz mısınız? Yâni, her günkü hayatınızla zehirlenip bazı günler herşeyin rağmına olarak yatağınızda kalmak istemez misiniz? Bazı geceler her günkü yatağınızın hâtıralarına artık tahammül edemediğinizi duyup da başınızı almaz ve içinde bir tek hâtıranız bulunmıyan bir bâkir odaya vararak içinde hiçbir rûya görmemiş olduğumuz bir yatakta uyumak ve yepyeni rûyaların kucağına sığınmak istemez misiniz? Vapurların, trenlerin, otel odalarının verdikleri rûyaların ihtiyacını siz hiç duymaz mısınız? Bu kadar yürüyorsunuz da hâlâ bir inkılâba, bir infilâka varamadınız mı? Yahut, hâlâ kendinizi arıyorsunuz da, kendinizi hâlâ bulamadınız mı?

"Fahim Bey! Bilmez misiniz ki bütün vuslatlar halecansız bir sabır ve itinanın değil, ancak galeyanlı bir iştiyakın mükâfatıdır. Bizim olacak şeyleri ancak kalbimizin aşkı cezbedebilir. Tadacağımız lezzetler kalbimizin yorgunlukları sayesinde elimize geçer. Her vuslat buhranlı bir aşkın mahsulüdür. İnsan talihinin bu kanununu kabul etmez misiniz? Para, mevki, şöhret, elde edilen bütün zevklerin nasıl ödendiğini bilmez misiniz? Bilmez misiniz ki insanlar bunları sıhhatleri, rahatları, huzurları bahasına öderler. Bunları hattâ şerefleri, haysiyetleri ve hayatlariyle ödeyenler vardır. Bütün kuvvetlerini harcıyarak tekmil ruhlariyle oynıyan oyuncular arasında, siz, soğukkanlılığınızla, ve hiç değişmeyen hulyalarınızla, mızıkçılık eden bir oyuncu gibi kalıyorsunuz! Uykuda mısınız? Hâlâ mı uyuyorsunuz? Yoksa, aşklarını ruhlarımıza salan bütün dünya nimetlerine siz lâkayt mı kalıyorsunuz? Bütün bu şeylerden ziyade, siz, yalnızca, hodgâm ruhunuzun râkitliğini mi seviyor ve ancak onu mu arıyorsunuz?

"Fahim Bey! Münzevînin daimî düşüncelerinde her zaman eriştiği yüksek kabiliyetle ve kendi ikliminde geçen şeyleri sezmekte ve her zaman gösterdiği maharetiyle siz bir karar vermiş ve bir hayalden ibaret olan emelinizi intihap etmiş misiniz? Siz, bu hayal ülkesine varırken, bizi hayata bağlayan ve makbulümüz olduğu için kabul ettiğimiz rabıtalardan hiçbiri gönlünüzü geri çekmiyor, topraktan gelen hiçbir musikinin davetini duymak size artık müyesser olmuyor mu? Hülâsa, semanızdan yere inmeniz için lâzım gelen büyük sarsıntılardan hiçbiri sizi hâlâ uyandırmadı mı?

Bütün bunları bilmek isterdim. Fakat insanlar arasında carî olan ve hiç birisinin riayette kusur etmediği anlaşmamak, hiç kimseye kendi mukadderatını alâkadar edebilecek bir sözü söylememek ve bunu nafile yere ancak içimizden düşünmek kaidesine uyarak ne ben size bu vâzıh suallerimi irad etmiştim, ne de siz bu meraklarıma canlı bir cevap vermiştiniz. Bütün bunlar kendi kendimde kalan faraziyeler ve tahminlerimin karanlık sahasını geçmemişti.

Ipinin üstünde yürüyen cambaz düşecek mi, düşmiyecek mi? Bu kadar ince bir yol üstünde nasıl tutunuyor, nasıl yürüyor? Ona muhabbetimiz çok olmasa da bir merak ve alâka ile bağlandığımız muhakkak! Size râbıtamın bir kısmını bendeki bu taac-

cüp ve tecessüs teşkil ediyordu. Siz bunu duymadınız, çünkü ben sizi gördükçe kendi kendime yalnız içimden derdim ki: Fahim Bey kurulmuş bir eski saat gibi, maşallah, tıkır tıkır işliyor, yürüyor. Fakat merak ediyorum: Kuvveti acaba insanlara ve kendi talihine karşı beslediği zavallı, ezelî bir muhabbet ve merhamet midir, yoksa, duyduğu, ezelî ve daimî bir nevi hiddet ve nefret midir?

XIII
Fahim Bey Hakkında Değişen Hislerim

Fahim Beyin, tabiatine göre, cömert bir adam olması, hep muhabbetiyle ve nezaketiyle harekete geçerek vaktini ve parasını hiç esirgememesi, hattâ bunları israf ve heba etmesi lâzım gelirdi. Fakat hayat bizi bazan tabiatimizin aksine tâdil veya sevkediyor. Fahim Bey o kadar muntazam vakitsiz ve parasızdı ki, belki haksız ve yanlış olarak, ömrünün bu mütemadi yoksulluklariyle pek hasis görünüyordu. Daima her türlü masraftan kaçınmaya mahkûmdu. Mevsimin, çalgının, yahut sahnede seyrettiğimiz artistin güzelliği âsabımızı biraz teskin ettiği için hayatı belki daha mûnis bularak biribirimiz hakkında biraz daha müsamahalı, hattâ belki biraz muhabbetli olduğumuz o eğlence yerlerinin, bahçe ve kahvelerin, tiyatro ve sinemaların hiç birinde ona rastgelinmezdi. Böyle yerlerde belki biraz da içkinin yardımiyle biribirimiz hakkında biraz vefakâr, hattâ belki bir parça fedakâr olduğumuz zamanlarda kalblerimizde çoğalan muhabbetimizden, iyiliğimizden onun hiç istifade ettiği yoktu. Ona İstanbul'un o bir şehirden başka bir şehire geçer gibi gittiğimiz uzak ve dağınık seyir ve yazlık mahallelerinde bile tesadüf edilmezdi. Onu hiç bir yaz günü, bir neş'e yükü taşır gibi keyifle Boğaziçi'ne, yahut Adalar'a doğru yollanan bir vapurda, veya çocukluğumuzdan bir hava getirmek için haykırarak koşar gibi giden bir trende görmedim.

O, bilâkis hep kalabalık ve kargaşalık arasında, hep kar, rüzgâr, yağmur ve çamur gibi tabiatın nezaketsizlikleri, kabalıkları, gazapları içinde görünürdü. Hep otomobil, tramvay, otobüs gibi kendinden cüsseli olan ve kendi ehemmiyetsizliğini, cılızlığını daha ziyade meydana koyan rakipler arasında ve hep kendisine ayıracak kadar vaktimiz bulunmadığı bir anda meydana çıkardı.

Fahim Beyin İstanbul'un uzak bir semtindeki evine de gitmiş değildim. Ona hep şehrin sokaklarında; üstlerinde geçirdiğimiz senelere rağmen çok kere bizi hâlâ tanımaz gibi lâkayt kalan ve

gayelerimize lâkaytmışlar gibi bizi hiç bir zaman istediğimiz noktalara çıkarmıyan sokaklarda; o bizi kâh çocuk neş'esiyle, kâh genç adam hevesiyle, kâh aşk hırsiyle, kâh bedbinlik hüzniyle saran; bize kâh bir harem gibi açılan, kâh bir gurbet gibi somurtan sokaklarda; o, kâh neş'emizle bir bayram alayı, kâh matemimizle bir türbe diyarı gibi duyduğumuz; kâh perişan olunca taştan yüzlerine bakarak hayran kaldığımız, kâh mahzun olunca eski ve mütevekkil hallerini his ve seyrederek dinlediğimiz; kâh evimizin bahçesi gibi telâkki ettiğimiz; kâh mâneviyatımıza batan dikenleriyle Kerbelâ yollarına döndüğünü gördüğümüz ve içlerini dışlarını kendimiz kadar bildiğimiz sokaklarda rastgelirdim.

İnsanların hazin ve tahammül edilmez bir huyları ve âdetleri vardır, bilirsiniz: Ne kadar akıllı, ne kadar duygulu olurlarsa olsunlar ve ne kadar mühim mevkilerde bulunurlarsa bulunsunlar, biribirlerine rastgeldiler mi, gûya beşerî görünmemeğe hepsi de ahdetmişler gibi, ve gûya bir türlü aynı lisanı konuşamıyacaklarını hepsi de biliyorlarmış gibi, herşeyin hiç bir ehemmiyeti olmıyan en dış tabakasında kalmakla ve biribirlerine muntazaman yalnız en iptidaî, en sathî, hattâ en mânasız sözleri söylemekle iktifa ederler. İnsanların çoğu daima konuşurlar. Söz fırsatını hiç bir gün kaybetmezler. Fakat asıl sözleri söylemek fırsatını hiç bir gün bulamazlar. Bütün bir ömür içinde, mühim sözleri ya bir iki kere söylemiş olur, yahut hiç bir defa söylememiş olurlar. Mantıkî olmak için, tesadüf ettiğiniz herkes size mahrem, zâtî hususiyetlerinin ve ilminin sözlerini dinletmeli, şair size belki son mısraları okumalı, filozof son kanaatlerini tefsir etmeli, tacir son vaziyetten bahsetmeli, memur son alınan kararları anlatmalı, ve gazeteci son haberleri vermeliydi. Her sahada ancak mütehassıs bulunanların sözlerinde nisbî bir kıymet olabilir. Fakat bu küçük ihtisas sahipleri de yanyana geldiler mi, ayrı ayrı lisanlar konuşuyorlarmış gibi biribirleriyle bir türlü anlaşamıyorlar. Bari sussalar, bari hiç bir şey demeseler de, ahbaplarımızla sadece dost nazarlarla görüşsek, güzel kadınlarla gülümseyerek bakışsak, sevdiklerimizle âşina tebessümler teati etsek, hulâsa, hep mânalı bir sükût içinde kalsak da mânasız sözlere hiç düşmesek! Fakat hayır, kime olursa olsun tesadüfümüzde lüzumsuz sözlerin uzun kafileleri aramızdan mutlaka geçmeye başlıyacaktır. Bize mutlaka

kalp akçeler gibi sözler dinletecekler ve biz de duyduklarımıza aynı suretde mukabele etmeye mecbur olacağız!

Fahim Beyle de böyle buluşuşlarımızda yolun bir kenarında durarak bir müddet ayaküstü görüşürken çok kere en sathî şeylerden ve havadan sudan bahsederdik. Okumağa pek meraklı olduğu gazetelerin verdikleri yeni bir haberden her bahsedişinde, o, hâdiseye ancak bir başvekilin devlet işlerinde duyabileceği bir alâka göstererek, olup bitenlerde kendisinin de bir mes'uliyet payı varmışçasına, işi ciddiye alarak, biraz gülünç göründüğü olurdu. O, bazan da bana: "Parasızlık insanı lüzumsuz her türlü sarfiyattan kurtarıyor ve insana parasını ancak lüzumu olan şeylere sarfetmesini öğretiyor!" diyordu. Ben onda hâlâ bir optimizm mi, yoksa artık bir pesimizm felsefesi mi hâkimdir, anlıyamıyordum. Ben çoktandır bu rahatsız sohbetlerimizi biraz dar bulmaya başlamıştım.

İnsan yaşlandıkça kalbi katılaşıyor, adamları göre tanıya haklarında ilk önce duyduğu muhabbet azalıyor, alâka da gevşiyor. Onların nasıl bir mahsul olduklarını öğrendikten sonra, evvelki zamanımda olduğu gibi, hiçbirisinde hakikatin bir cüz'ü bulunabileceğine inanmıyor, ve hepsinin bir iklim, bir devir, bir muhit yetiştirmesi olduğunu görüyordum. Mücerret bir hakikat olmayıp da hakikatin de nisbî, ve mütehavvil bir şey olmasına göre, hayat içinde tesadüfleri en ziyade hoşa gidebilecek olan insanlar, merakımızı en ziyade tahrik edebilenler, bilâkis ya sarahaten mahallî olanlar, yahut Fahim Bey gibi, bir nevi anormal olarak halleriyle, muammalariyle bize bir merak telkin edenler olması lâzım gelir. Fakat gençken, kalbimin cömertliğinden, ehemmiyet verebildiğim bu nevi ahbaplıkların hepsi de bezgin ruhum için artık eskimiş, tavsamış ve gözümden düşmüştü. Gençlikte içimden duyduğum gibi bu dünyanın bir sahibi değil, fakat bir misafiri olduğumu bir an unutamıyacak kadar anlayınca bunlar gittikçe daha kuvvetle hissettiğim fânîlik azabını artık oyalıyamıyor, bu zehirimi yatıştıramıyordu.

Artık tesadüflerimizin her birinde Fahim Beye ancak kendi ruhî halimin tesiri altında kalan bir mâna veriyor ve mânasını kendinden kabul etmekten ziyade ben ona bahşetmiş oluyordum. Böylece kâh onu eski hislerimle bağlandığım bir dost, kâh geçmişe ait lâkırdıları beni lâkayt bırakan bir geveze telâkki eder-

dim. Biz, saffetimizle sanırız ki bütün tanıdıklarımız her zaman kendimizi olduğumuz gibi görecekler, masûm isek mücrim saymıyacaklardır. Halbuki aleyhimizde verilen hükümlerin sebepleri çok kere bizim kusurlarımız değil, bize bakanların görüşlerini bulandıran kendi hisleri, acizleri ve öfkeleridir. Zalim size zulüm etmekteki sebebi kendi fena kanında bulur. Sizi ısıran köpek siz ısırılmaya müstahak olduğunuz için değil, kendisi kuduz olduğu için ısırır. Onun için ehemmiyetli olan şey sizin ısırılmanız değil, kendisinin ısırmasıdır. Fahim Bey her zamanki değişmez, uslu ve iyi haliyle bazı tesadüflerimizde beni son görüşüşümüzde bıraktığı noktada bulacağını sanırdı. Halbuki ben bazan bu arada inkılâplar geçirmiş olurdum. Meselâ sevdiğim bir mevcudiyeti kaybederek kendimi öksüz duyardım. Bu esnada teselliye, avunmaya ihtiyacım olurdu. Bilhassa çocukça sözler duymak isterdim. Ona rastgelsem kendisini daha fazla dinliyebilmek için elimden geleni yapardım. O memnun olurdu. Yine meselâ bir iş takibederek bütün gayretimi bir tek mevzua hasrederdim. Vaktimin ve dikkatimin en ufak bir kırıntısını israf etmek bana haram görünürdü. Ona rastgelsem nazarlarını söndürürdüm. O, mahzun olurdu. Belki mânasız bulduğu bu değişmelerime şaşarak beni anlamıyordu. Halbuki bunda anlaşılmıyacak sanki ne vardı? Aynı gün içinde saatten saate değişiriz. Kaygısız bir çocuk, hırslı bir genç, uslanmış bir yaşlı adam, ve biçare, bunayan bir ihtiyar olabiliriz. Aynı yirmi dört saat içinde yalnız kalmaya susar, başkalariyle görüşmeye acıkırız. Mevsimlere göre değişen tabiat kadar hislerimize göre de yüzümüz değişir, biz değişiriz. Memur gündüzki çatık kaşlı âmirinin gece yarısı barda vefalı, çoşkun, açılmış yüzünü görse belki onu tanıyamayacağı gelir. Halbuki o aynı adamdır. Biz aynı adamız. Lâkin dakikadan dakikaya başkalaşırız. Hele, bir devlet adamiyle, bir vekille görüşen insanların, bukalemunlar gibi, yüzlerinin, gözlerinin renk değiştirdiklerini farkederiz. Konuştukları adamın kanaatleri, zevkleri, duyguları, kendi hüviyetlerine dolmağa başlar. Fahim Bey görüşse -dosyelerinin kerametine evvelinden kani'imiş gibi- vekille o kadar hemayar, ona karşı o kadar hörmetkâr muhabbetkâr görünecekti ki, yüzünün mânası ve çizgileri yepyeni mânalar ve şekiller alacaktı.

Zamanlar geçtikçe, ben gitgide yorgun uyuyup gittikçe mahzun uyandıkça ona tesadüflerimin memnuniyetsizlik nisbeti, es-

kisinin aksine olarak, memnuniyet nisbetini geçiyordu. Benzini bitmiş bir otomobil gibi, ben bütün tahammül kabiliyetimi tüketmiş olduğum bir anda Fahim Beye rastgelsem o her zamanki halîm ve selim haliyle, benim bu halsizliğimden habersiz, yine eskisi gibi tebessümle bakardı. Bense, şehrin içlerini dışlarını gördüğüm bu anda, Fahim Beyi de, ne yapayım, biraz ahmak ve bunak bulmaktan kendimi alamadığım olurdu.

Bir de, -Fahim Beye açılamamış olan bir mevzu daha- bir de, insan iyi kitaplara kavuştuktan sonra, alelâde kimselerin sözlerine karşı müşkilpesend davranır oluyor. Bir Shakespeare, elbette ki, herkesten daha ziyade alâka çekiyor, o, etrafımızdakilerden pek daha mühim olduğu halde, biz, eserlerini okumayı hâlâ bitiremediğimizi düşünüyor ve hele ecdattan kalma mukaddes mirasın her şubesinden şuuruna payını aldıktan sonra, çok kere kendini bir nevi musikî ile -zengin demek istemiyorum, fakat- tok, olgun dolgun buluyor. Fikrin ve ruhun bu servetini bilhassa duyuran -içinde şiirimizde muhalif hiç bir rüzgârın esmediği- yalnızlık ve sükûn nefîs oluyor. Sükûta erdiğimiz zaman, musikîmizi dinliyoruz. Kitapların iyileri ve ruhumuzda takdis ettiğimiz faziletler, insanları daha zor beğenmeğe bizi mecbur ediyor. İnsan artık vaktini yabancılara karşı müdafaa etmek sevdasına düşüyor. Tecrübenin bize verdiği olgunluk, yemek, yürümek, dinlenmek ve uyumak gibi mühim işlerden arta kalan bütün vaktimizi ancak aşkımız ve vazife arasında taksim etmeyi âmir oluyor. Size kıymet verebileceğiniz bir haberi değil, ancak kendi taşıdığı boşluğu getiren bir insana, yani insanların çoğuna rastgeldiniz mi: "Siz daha ağzınızı açmadan ben ne söyliyebileceğinizi biliyorum!" diyerek kaçmak arzusu duyuyorsunuz.

Dahası var: Gözlerin yavaş yavaş çoğalan ilmî mâneviyata gittikçe daha çok nüfuz etmeye sebep oluyor. Bir yaştan sonra zehirlenmiş gözlerimiz artık zâhiri görmekle kanmıyor, bâtını da görüyor. Hakikatlerin temizlenmiş sathında kalmıyor, içlerine, gizlenen yaralarına da nüfuz ediyor. Mütemadiyen yalanlarını söyliyen şeyler bizi artık aldatmıyor. Söyliyeni dinlerken duyduğumuz sözler bize şeffaf görünüyor. Yalnız işittiğimizin yalan olduğunu değil, aynı zamanda söylenmiyen doğruyu da duyuyoruz. Herkes özünü sakladığını umarken aldanır, acemidir, bunu sakhyamaz; fakat karşısındakinin maksatlarını duyarken herkes

üstaddır, aldanmaz, gözünden hiç birşey kaçırmaz. Karşımızda söyliyen herşeyi tahrif ederken biz ona içimizden: "Sen dilediğini söyle. Ben istediğini biliyorum. Yalanı duyarken doğruyu da anlıyorum!" diyoruz.

Fakat dahası da var: Karşımızdakine kendi sözlerimizin de hiç tesir etmediğini görünce içimizden, -ona duyurmadığımız- ikinci bir nutuk daha başlıyor, ve bunu da deminki derunî sözlerimize katıyoruz: "Kalp akçelerin sürüldüğü piyasada ben size samimiyet cevheri halis sözler söylüyorum. Bu altınlarımın ayarı tam, hattâ, bunların bazısı, rayiçlerinden bile değerli olan güzel basılmış madalyalar, antikalar gibidir. Halbuki siz bunları tedavül eden diğer kalp sözlerden bile ayıramıyorsunuz. O halde benimle niçin, âdet yerini bulsun diye mi görüşüyorsunuz? Duymuyor musunuz ki ben, dünyadaki menfaat hesaplariyle değil, zülfi yâr için değil, fisebilillâh konuşuyorum! Bunu duyarsanız, sözlerimi beğeneceksiniz; fakat bir de sükûtumu duyabilseniz, daha çok sevecektiniz. Madem ki bunu da takdir edemiyorsunuz, sizinle böyle boş yere yorulup nafile vakit geçireceğime, (güzel olmadığınızı bilirsiniz,) güzel bir yüz seyretsem elbette daha haz duyardım; (bir ilminiz olmadığını bilirsiniz,) iyi bir kitap okusam elbette daha çok istifade ederdim; (lüzumu olsa da hiç bir işime yaramıyacağınızı bilirsiniz,) açık havada gezinsem elbette sıhhatim için daha iyi ederdim. Müsaade edin de sizden ayrılayım!"

XIV
Fahim Bey ve İstanbul

İstanbul'da yaşıyanlar, biraz his ve fikir adamı olunca, hayatlarına bir lezzet ve kıymet veren iki duygunun tâ gençliklerinde gönüllerine dolanarak artık ölümlerine kadar kendilerinden ayrılmadığını görürler. Bunların biri tabiat, diğeri tarih duygusudur ve onlar zaman zaman bu duygulardan birinin kanadiyle, mûtad günlerimizin his seviyesini mutlaka aşarak, yüksek bir iklime varırlar. Fahim Beyin de bu saadetten az çok nasibi olmalıydı.

Onun İstanbul'la arası nasıldı? İstanbul o kadar güzel ve öyle müessirdir ki onu, bir ömür boyunca, bir sevgili gibi tatmamağa imkân yoktur. İstanbul'un öyle esrarlı bir nur ile aydınlık günleri olur ki, bunlarda sanki bir güzellik haznesinin bütün gizli mucizeleri mahfazalarından soyunarak, hayran gözlerimiz karşısında gösterişli bir geçit resmi yapıyor sanılır. Her tarafımızı hisli, canlı bir ışık sarar. Mavi gök bu çıplaklığı hususî bir fanus gibi kaplar. Bu tabiî sükûn içinde semavî bir lezzet gibi güzelliklerin menbalarına çıkarmış gibi olur. Bu seyrine doyulmaz manzara, insana bu musikî tesiri yapar. Paganizmden ruhumuza sızmış hislerle hayvanî - ilâhî bir hayat aşkına dalarız. Bu heybetli güzellik kendine çarpmış gibi ruh, gafletinden uyanır. Sanki biraz güneş içmiş gibi sendeleriz ve biraz ilâhlaştığımızı duyarız.

İstanbul'un öyle tılsımlı geceleri olur ki, bunlar bizi sessizce bir şefkat gibi sararak ruhumuzun bütün bağlarını, kör düğümlerini çözer, bütün zehirlerini eritir. Bizi hafifleştirir, mânevîleştirir, yeryüzünden ayırıp bir efsane âlemine götürür. Böyle derin bir yaz gecesi İstanbul'un herhangi bir sahilinden ayrılan sandal, mehtaplı sularda yüze yüze semanın yalnızlıklarına çıkar, geçmiyen bir zaman içinde dolaşır, bir insan talihinin en son hudutlarına varır, rûyalar diyarına ulaşır, ve bize ebedî saatlerimizi sunar. Burada söz söylemek az geleceği için susar, bütün bu mesafelerin ve güzelliklerin bir iz'an ve vicdanı olmuşuz gibi ruhumuzun ta-

lihimiz ve kendimizden büyük ve ilâhî şeylerle temasa geldiğini, varabileceğimiz en yüksek şiirin kadrine ermiş olduğumuzu anlarız. Kâinatın bütün güzelliklerini tarıyarak, mâneviyat âleminin en canlı hislerini avlıyarak ve büyük derinliklerden topladığımız ganimetlerimizi sürükliyerek sandalla döndüğümüz zaman yeryüzündeki ebedî saatlerimizi yaşamış olduğumuzu ve talihimizin artık bu mehtap ile bulanmış olduğunu duyarız.

İstanbul, dünya güzeli bir kadın gibi, dünya güzeli olan bu şehir, her zaman gönül alıcı İstanbul, değişen her mevsiminde bir kere olsun, Fahim Beyi bu ezelî ziyafetlerinin birine çağırmaz, ruhunu güzelliklerinin büyük hamlelerinden biriyle açmaz, âyini cemlerinden biriyle olan bir kâm sunmaz, onu yüksek tepelerinin füsûn ve esatir âlemine çıkarmaz, açan bir güle benziyen baharının ve solan bir güle benziyen sonbaharının kokulariyle sarmaz, ona akşamları ufuklarında tutuşan yangınlarla kanıyan bir gurubun faslını duyurmaz, bülbüllerinin ilâhilerini onun gönlüne salmaz, hulâsa, güzelliğinin ve şiirinin hususî bir dalga ile kabarıp yükseldiği müstesna günlerinin ve gecelerinin birinde, bu emsalsiz tabiat, ilâhî renkler, sular ve seslerle bu ruha dolmaz, ve onu taşırmaz mıydı?

Hiç mümkün müdür? Bütün İstanbullular gibi, Fahim Beyin de, mutlak, bir mahallede, bir bucakta, bildiği rahat bir şilte gibi serilen bir ev, gittiği ve gizli buluşmasında kâm aldığı bir yer, hâtıralarının uzun uzun çektiği tesbihini gizlediği bir köşe olmalıydı. Bunu, vapurda bulunduğunu bilmediğim bir akşam, onun hulyalı bir tavırla Çengelköyü'ne çıktığını görünce düşünmüş ben vapurla giderken onu, bir hayal içinde, uyanmamış, hulyasında yürüyen bir adam gibi görmüştüm. Doğrusu benim bu Çengelköyü'ndeki âşinalarından Fahim Beyin hesabına bir hayli ümidim vardı...

Diğer taraftan, İstanbul, asıl çehresinin hususî hatlarını teşkil eden Sarayburnu ile, eski bir tarih içinden süzülerek, mazinin uğultulu denizi kenarında durmuş gibidir. Yüzü, sulara akseder gibi, tarihe dalar ve onun içinde yüzer. Her tepesinde bir cami yükselen İstanbul, ihtimal ki, Fahim Beye hulya dolu gönlünün rahîm halini yarın ahrette yine nasib edecek bir Cennet vâdetmiyordu. Fakat o, sandığım gibi, bu teselliden mahrum olsa, ve camilerden bir buhar halinde yükselen şiiri ve dinin bütün musikî-

lerini duymasa bile, şüphesiz talihinin bağlandığı ve bütün sevdiği şeylerin kök saldığı bir tarihin şefkatini her gün duyan, o medeniyetin sıcak somununu her gün tadan bir mirasyedi olmalıydı. Bütün bu ihtişamlı mazinin devler gibi şahitleri yanında Fahim Bey de elbette İstanbul'u evliyaya benzer bir akraba gibi seven çocuklarından biri olarak ruhunun sıyaneti ve gönlünün lezzeti bakımından, bu iki duygudan bir çok istifade etmiş olacaktı.

XV
Fahim Beyin Dosyeleri

Bir aralık Fahim Beyin Galata'daki idarehanesinin kirasını birkaç ay ödiyemedikten ve han sahibinin mektuplarına cevap veremedikten sonra, "küçük adamlar" diye andıklarının yanlarında küçük düşmemek için kendi gidemiyerek uzak akrabalarından biri vasıtasiyle nihayet borcunu göndermiş ve eşyasını evine naklettirmiş olduğunu duymuştuk. O sırada daha neler duyduk!

Meğer, Fahim Beyin akrabasından olan bu, ismini unuttuğum adam, getirmeği üstüne aldığı dosyeleri, kartonları, defterleri biraz karıştıracak olmuş ve bunların içinde gördüğü şeyler karşısında gözlerine inanmamış, hayretten şaşa kalmış!

Meğer, Fahim Beyin dosyelerinde, Meşrutiyetin ikinci ilânından seneler evvel ve seneler sonra bütün şehir ve hattâ bütün memlekette bahsi geçmiş, sanayi ve ticarete müteallik, büyük, küçük, koca İmparatorlukta para getirebilecek, kârla satılabilecek, bankalarla müştereken işletilebilecek, ormanlar, limanlar, vapurlar, fabrikalar, yollar, piyangolar, postalar, telli ve telsiz telgraflar, madenler, çiftlikler, şimendiferler, otomobiller, tayyareler, elektrikler, fenerler, devlete ait satılık emlâk ve arazi, velhâsıl, hatır ve hayale gelmiş veya gelmemiş ne kadar iş, ne kadar teşebbüs imkânı varsa, haklarında toplanan malûmat Türkçe ve Fransızca, gazete ve mecmua maktuası, haber ve makale, yazılı ya matbu, rapor ya proje, hep böyle arzular ve imkânlar halinde, başkalarından birer sır olarak saklanan dosyelerde ham altınlar gibi biriktirilmiş ve şimdi gözleri kamaştırıyormuş.

Fahim Beyin akrabası, yılların yanyana getirdiği, üstüste yığdığı bu dosyelere önce üstünkörü bakarken meşhur bazı eski projelere rastlayıp, hâlâ yapılmamış bazı işleri de hatırlayarak, dosye kelimesinin mânasını gittikçe daha iyi kavramağa, gözlerinin önüne serili tasavvurları, hayalleri, ümitleri, temennileri bi-

rer hakikate bağlamağa, önce çocuk oyunları sanılırken, sahifeler kabarınca, ihtimalleri imkânlar halinde duymağa, her bir dosyeyi bir para kazanma çaresi olarak görmeğe başlayınca başında hafif ve tatlı bir sarhoşluk duyar gibi olmuş. Bütün bu dosyelerin, Fahim Bey için de, Saffet Hanım için de, her ikisinin uzak yakın akrabaları için de bu akrabalar arasında kendisi için de bir takım servet imkânları biriktirdiğini düşünmüş. Fahim Bey gibi ihtiyatlı, akıllı, malûmatlı ve meğer ne kapalı kutu bir adamın ancak bir sermayedarla karşılaştırılması lâzım geliyormuş. Birçok mütefekkirler yalnız düşünmekle iktifa ederler. Amele gibi öyle amelî adamlar da vardır ki, düşünemiyecekleri işler ellerine değer değmez, kurulu saatler gibi işlemeğe başlar. Artık bu işleri, istenilse bile, durdurmak mümkün olmaz. Yabancılar gelir, sizin de kâr edeceğiniz yeni bir iş için daha yine size ricalarda bulunurlar. İşleriniz arasına yeni bir iş daha katılır.

Fahim Bey, icraat sahasına geçememiş, fakat, bakın, her şeyi vaktinden evvel düşünüp, hatırlayıp nasıl hazır etmiş! Meselâ, şu bizim şirket işlerinin adamakıllı yola gireceğini, pek uzak olmıyan hayırlı günlerde, Müdürümüze bir otomobil satın alınması pek uygun olmaz mı? Elbette ki pek münasip, pek yerinde olur. Böyle mühim ve ciddî bir şirketin müdürü, sabah akşam, ticarethanesine ancak bir otomobille gidip gelmelidir. Onun vaktinin kıymeti bir otomobil masrafından kat kat üstündür. Peki, otomobil rastgele mi alınsın? Hangisi olursa olur mu?.. Bilâkis, gerekli otomobilin Avrupa veya Amerika malı olması kadar, en meşhur bir fabrikanın en son bir modeli olmasının da doğrudan doğruya şirketin menfaati, kendi kendine yapacağı reklâm bakımından, büyük ehemmiyeti vardır. Binaenaleyh, en meşhur, en ciddî, en ziyade itimad telkin eden otomobil fabrikalarından biriyle, şimdiden muhabereye girişilmesi her cihetten faydalıdır. Ve sipariş mektupları, teklif mektupları, mukabil teklifler, kataloglar, çeşitli otomobil resimleri, bu nakil vasıtası hakkındaki sair malûmat bütün bir dosye teşkil eder. İşte, intihab etmiş göründüğü bir Rolls-Royce marka otomobil iştirasına ait dosye de, Fahim Beyin kıymetli dosyelerinden biri sayılabilirmiş.

Fahim Bey, evinin misafir odasına karmakarışık yığılan dosyelerinin, dağılan paketlerin, masa, kanape, koltuklar, sandalyeler üzerindeki perişan manzaraları karşısında önce o kadar müte-

essir olmuş, saklama gücünü o kadar kaybetmiş ki, bunları, bir müddet, yerleştirip gizliyemeden, oldukları gibi açıkta bırakmış. O, ismini unutmuş olduğum akrabası da, bu işler dolayısiyle gelip gitmekte devam ettiği bu günler zarfında, her defasında odada kaldığı yalnız beş on dakika içinde bu dosyeleri biraz daha karıştırdıkça, aman Yarabbi! bir de ne tuhaf şeyler bulmağa ve okumağa başlamış!

Meğer, Fahim Bey, yazıhanesinde uyumadığı ve kimsenin de gelmiyeceğine emin olduğu uzun saatlerde daha ancak kendi kafasında kurulmuş olan işini gûya hakikaten işliyormuş gibi idare etmek oyununa kapılırmış! Bir sürü defterler tutar ve bunları açtı mı derhal muhakemesinin bağlarından ve yoksul hayatının dertlerinden kurtularak muhayyel, fakat mes'ut bir âlemde yaşarmış. Bursa pamuklarını muhtelif piyasalara muvafık fiyatlarla teklif için ekseriyetle "Sadakütlû Efendim", yahut "Hakikatlû Efendim" diye başlamasını sevdiği bir çok mektuplar yazarak bunları itina ile kopye defterine de geçirirmiş! Bunları şimdilik yazmakla iktifa ederek daha kimseye yollamadığı halde bunlara karşılık olarak kendi kendisine hitaben yine "Hakikatlû, sadakatlû Efendim", diye lelkaplandırdığı cevaplar yazarmış! Bazan yine re'sen kendisine hitap eden bir takım alıcı mektupları yazar, ve bunların da cevaplarını hazırlarmış: "Mektubunuzu alır almaz, gerçi bu yakınlarda müessesemize gelen siparişlerin çokluğu karşısında bir yenisini kabul edemiyecek vaziyette isek de sizin gibi eski bir müşteriyi tatmin etmeye isticalile..." Bütün bu siparişleri bir ayrı deftere kaydetmeyi unutmazmış. Böylece muhtelif defterlerde yürütülecek hesaplar cins itibariyle çoğalır, miktar itibariyle artar, işler ve günler o kadar Fahim Beyin gönlüne göre, öyle kârlı ve tatlı geçer ki, gelen mektuplarla bunlara yazılan cevaplar, gönderilen mektuplarla bunlara alınan cevaplar biribirinden leziz ve nefîs olur, ve nice kartonlar bunlarla dolar, taşarmış.

Fahim Bey, işinin böyle her günde getirdiği kârların hesabını yevmiye defterine geçirir, sonra bunları itina ile bir defteri kebire nakledermiş. Fabrika zaman ile büyüdükçe çoğalan makine ve saire için bir demirbaş defteri bulundurur, gelen hiçbir makineyi bu deftere kaydetmeyi ihmal etmezmiş. Bir ayrı küçük defterde de bir sürü isimler yazılıymış. Bunlar şirket memurlarının ve idare meclisi âzalarının isimleriymiş ve bu defter Fahim Beyin ne

kadar vefalı bir kalbi olduğunu isbat ediyormuş. Zira şirkete almayı vâdetmiş bulunduğu her kim varsa -meselâ tahsillerine yardım etmiş olduğu kardeş çocukları, Reji odacısının oğlu- ve kendilerine daha hiç bir vaitte bulunmamış olduğu tanıdıklarının birçokları -meselâ ben de- bu defterde memurlar listesi arasında imişiz ve meselâ babam gibi bütün eski dostları da idare meclisi âzalarının birkaç kere değişmiş, yenileşmiş olan listesi meyanında kayıtlı bulunuyorlarmış. Bu, o kadar mühim ve dağdağalı bir işe lâzım olan daha nice yedek defterler kullanılır, müşterilerin adresleri için ayrı, banka hesabı için ayrı birer defter tutar, hesaplar muttasıl ve muntazaman çoğalarak bu defterlerin birinden diğerine geçermiş. Fakat böyle bir bereketin ortasında, talih güneşi başının üstünde parlamaktan bir an hâli kalmazken tedbirli Fahim Bey ihtiyatı yine bir an elden bırakmaz, bütün bu kalın ve büyük defterler hep kâr hesaplariyle dolarken, o , ne olur ne olmaz, bir gün başgösterebilecek buhranı karşılamak için varlığını ancâk kendisinin bileceği ve öteki defterlerin hepsi de meydana çıktıktan sonra bile mahrem kalacak, daha küçük kıt'alı, daha mutena kaplı, kâğıtlarının etrafı da yaldızlı bir deftere büsbütün gizli tutulacak bir kâr hissesi kaydederek bu sonuncu ihtiyat akçesi tutarlarının hesabını da bu defterde yürütürmüş!

Bu küçük defterin mevcudiyetini duyunca bildiğim Fahim Beyi kolaylıkla tahayyül etmiştim: Kimbilir o, kaç defa asıl bu defterini en büyük bir haz ve gurur ile okşamıştı! Zira bu kendi ihtiyat duygusunun en ince, en parlak timsali, tecrübe ve rüşdünün en hatıra gelmez, en kâmil neticesi değil miydi? Muhakkak bütün hayali ve ümidi bu küçük gizli defterde sonuncu emniyetlerini buluyordu. Hakikate, ancak kafasında kurduğu ve içinde rahat ettiği hulyasını izaç etmiyecek kadar bir yer ayırıyordu. Onun kendisini hayal adamı telâkki edenlere cevabını teşkil ettiği için asıl bu defterini: "Beni hayalperestlikle itham edenler gelsinler de ihtiyatımın derecesini görsünler!.." diyen bir gururla okşadığına emin oluyordum. Birkaç defa onun bana maliye ve muhasebe işlerinde mütehassıs bir Kalavasi Efendinin meşhur olan ihtiyatından nasıl sitayişle, en büyük bir takdir ve tasvip hissiyle bahsetmiş olduğunu hatırlıyordum.

Dünya halidir. Şirketin beklenmez bir buhrana mâruz kalarak işlerinin kurtulması için mutlaka hazır para bulunmasının el-

zem olacağı bir gün tasavvur edilsin. Rakîpler böyle fırsatları kollarlar. Bankalar şirketleri asıl böyle zamanlarda sıkıştırıp soymak isterler. İdare heyeti âzalarının hepsinin yüzleri kapanık, kaşları çatık. Fahim Bey ise cümlenin hayretini mucib olan mütebessim bir çehre ile söz alıyor. Herkes dikkat kesilmiş. O: "Aziz arkadaşlar," diyor, "size karşı bir kusurumuzu meydana koyacağız. Bizim sizden bile gizli tuttuğumuz ve böyle kara bir gün için gözbebeğimiz gibi sakladığımız bir ihtiyat akçemiz daha vardır. İşte bu hazır para bizi bugünkü sıkıntılı vaziyetimizden tamamen kurtaracaktır!" O zaman herkesin yüzü gülüyor, gönlü ferahlıyor, eller çırpılıyor, bir alkış tufanı kopuyor: "İlâhi varol Fahim Bey!", "Artık bu kadarını Kalavasi Efendi bile düşünemezdi!" âvazeleri duyuluyor. İnsanın gözlerini yaşartacak bir manzara! Fahim Beyin o umumî sevince şimdiden iştirâk ederek ve o gururu şimdiden duyarak bu küçük defter karşısında o müstakbel zafer için şimdiden gözlerinin yaşarmış olacağına hiç şüphe etmiyordum.

Bunlar, şüphe yok ki Fahim Beyin o kurak ve çorak gönlünü dolduran ve korkarak herkesten sakladığı gizli ve mahrem şiirleriydi. Şüphe yok ki, bu defterleri tanzim ettiği, bu mektupları yazdığı ve kopyelerini çıkardığı zamanlar asıl tatmak için yaşadığı şiiri, ömrünün asıl lezzeti ve manâsı olan şiirini duymuş olacak ve demek ki o, bu yoksul günlerinde, o mahrem saadeti bol bol tatmış olacaktı. Yine şüphesiz, asıl evine gitmek için belki tramvay parası bulamadığı akşamlarda ciddiyetine daha hâlâ tamamen inanamadığı ve alışamadığı müziç hakikate dönmek için bu hesaplarını ve kitaplarını istemiye istemiye kapadığı zamanlardır ki, öz hayatından ayrılarak kâbuslu bir rûya gibi karmakarışık ve mânasız bir âleme düştüğünü duymuş olacaktır. Şimdi eski Reji İdaresindeki âmirinin, vaktiyle kendisine, tekrar bir konsolosluğa dönmesini tavsiye ettiği zaman, o kadar alınıp kızmasının sebebi anlaşılıyordu. Bütün bu dosyelerdeki projelerin ihtimalleri, imkânları ağır bastıkça, istikbal karşısında müstağni kalabiliyor ve kendisine konsolosluk gibi nisbeten küçük bir memuriyet ve az sayılabilecek maaşı teklif edilince büyük bir hayrete kapılıyor ve bütün nezaketi dahi hiddetini örtemiyordu.

XVI
Delilik Rivayetleri

Fakat bütün bu muhayyel hesaplar, bu irili ufaklı defterlerde o kadar teferruat ile tesbit edilmiş ki, Fahim Beyin akrabasından olan ve bütün bu işlerin hakikatte daha başlamamış olduğunu bilen o adam: "Demek ki bizim haberimiz yok ama, zavallının aklından zoru varmış!" diye düşünmeye başlamış ve belki bir doktora danışarak, şimdiden alınacak bazı tedbirlerle mûnis ve yavaş başlıyan bu delilik büsbütün azıtmadan önüne geçilmesinin yolu vardır diye, şüphesiz iyi bir niyetle, fakat şüphe yok ki meseleyi lüzumundan fazla izam ederek, bütün öğrendikleriyle düşündüklerini Saffet Hanıma anlatmaya karar vermiş.

Bu adam elbette bilgisi ve tecrübesi kıt, kaba bir adammış. Ona âdeta öfkeleniyorum. Eğer biraz daha ruhtan anlasa, bu hâdiseye bu kadar ehemmiyet vermemesi ve bilmesi lâzım gelirdi ki, ömürlerimiz hep bu nevi delilikler arasında geçer, fakat herkese kendinin değil, diğerlerinin hayatları ve hususiyetleri anormal görünür. Yalnızlığına, evine, yatağına ve hulyasına çekildiği zaman, herkesin gönlünde bir arslan yatar. Yoksa, biz böyle gizli defterler tutmasak bile, sanki hangimizin, sanki hangi hesabımız doğrudur? Herkesin hakikatten bu kadar uzak kalan gizli hulyaları, bu kadar uzun vadeli emelleri, bu kadar çılgıncasına ölçüsüz ümitleri, hulâsa, herkesin de, bu kadar yersiz hesapları delilik denebilecek garabetleri yok mudur? Bütün gönüllerin başkalarına anlatılmaz bir ibham içinde yaşıyan heveslerle, arzularla dolduğunu hep görmez miyiz? Parlamak ve sönmemek için vuzuhtan kaçınan, karanlığı ve ibhamı arıyan emeller ve ümitlerle gönüllerimizin dolu bulunduğunu hep bilmez miyiz? Bilâkis, biliriz ki, bütün kanımızı emdikleri halde, ışıktan korkan yarasalar gibi, mantığın ve zekânın aydınlığından kaçınan birçok hulyalarımız, emellerimiz vardır. Bunlar ibhamın ve hayalin karanlıklarında bütün kanımızı emerler ve biz onların bu huylariyle ünsiyet pey-

da ederiz. Biz, onların ömürlerine dokunacak diye, kendimizi korumak ve kurtarmak isteyen yabancıların diledikleri gibi bir aydınlık ve vuzuh getirmelerine razı olmaz ve onların karanlıklarımızda yine kanımızı emmeğe devam etmelerine rıza gösteririz.

Hakikatin mahbesinde kalmaya sanki kim razı olur? Herkes muhayyilesindeki bir İspanya şatosunda yaşar. Herkes âtinin ziyafetinde mestolur. Herkes ömrünün serabında ezelî bir vuslat sezer. Her muhayyilenin içinde mev'ut bir Cennet vardır. Her ömrün bir kısmı orada geçer. Nice küçücük kızlar, ilk süslü esvaplarını giydikleri aynalarının karşısında, kendilerini dünya güzellik kraliçesi addederler. Nice anneler, çocuklarının oyunlarına dalarken kendilerini meşhur dâhilerle kumandanların tarihî anaları bilirler. Nice çirkin kadınlar, seyrettikleri filmlerden sonra kendilerini sinema yıldızlarının yerlerinde görürler. Nice müflisler, kafalarında devlet bütçelerini tanzim ederler. Nice şairler, daha bir mısra söylememişken zamanlarının en büyük dâhisi olduklarına inanırlar. Nice muharrirler, bütün ömürlerinde yalnız kimsesiz yerlerin karanlıklarında kalırken gûya kendilerine hayran gözler karşısında yaşadıklarını hayal ederler. Nice mühendisler daha bir kulübe inşa etmemişken kıt'aların yüzünü değiştirmeyi kurarlar. Nice açlar, daha dikmedikleri ağaçların meyvelerinden o kadar bol yerler ki, mide fesadına uğrarlar. Nice yaya gördüklerimiz, başlarında taşıdıkları bir otomobil içinde gezerler ve hayretle aldığımız selâmlarını bize oradan verirler. Nice mağlûplar, hayallerinde, düşmanlarından intikam alırken, onu terzil etmekle kanmaz, idam ettirirler. Nice harabeler içinde cihangirlik hulyaları doğar ve yaşar. Nice sümüklü böceklerin gönüllerinde âşık oldukları yıldızlar yanar!

Hele cinsî arzuların çoğu hayalde kalmaya mahkûmdur. Nice erkekler vardır ki, ömürlerinde hiç bir münasebet tesisine imkân bulamıyacakları kadınları özlerler, ve nice kadınlar vardır ki, temaslarına ömürlerinde tenezzül edemiyecekleri erkekleri isterler. Biribirlerine söz söylemelerine imkân olamıyacak nice ağızlar, uzaktan biribirlerine en sevgili buselerini verirler. Nice eller uzak başlardaki saçları okşar. Gönülden gönüle hitabeden nice sözler telâffuz edilmemeye, duyulmamaya mahkûmdur. Bazı vücutların yanlarında duyulan temellük ihtiyaçları öyle ihtiraslıdır ki, bunlar ruhta en devamlı temellüklerden daha çok iz bırakır. Üstü-

müzde bir dakika dinlenmemiş nice bakışları biz senelerle üstümüzde her saniye, her an şahidlerimiz, siyanet meleklerimiz gibi duyarız. Sevgililerimizin gönlümüze en sadık olanları ölmüş olanlardır. Sevgililerimizin en kudsileri kendilerine değmemiş olduklarımızdır. Bazan bir ruhun tek sırrı, bir çocukluk aşkı, bütün ömür boyunca devam eden bir gönül hâtırasıdır.

Başlara hiç dokunmaya gelmez. Zira hepsinin üstünde böyle gözlere görünmez, sırçadan ince ve dokunulunca bin bir parçaya kırılarak gönülleri de beraber kıracak taçlar vardır. Sanki kim biraz deli değildir? Herkes hayalen nice deliliklerden zevk alır. Herkes servetini sevgilisi için hayalinde israf etmiştir. Fakat uslu olmıyanların bu manzarasından usluluk dersi alabiliriz. İnsanlara verilecek en iyi nasihat, ruhlarının bu deliliğinden kurtulmaya çalışmaları değildir. Mademki buna imkân yok, mademki hakikatte böyle bir kurtuluş yoktur, insanlara verilecek en kıymetli nasihat bu delilikleriyle iyi geçinmek san'atı ve ondan istifade etmeyi bilmek hüneri olmalıdır. Nice san'atkârların san'atları böyle ehlîleştirmiş oldukları cinnetlerinden gelir. Nice büyük san'atkârlar da vardır ki, deliliğe bata çıka yaşamış olduklarını biliyoruz. Nice dâhiler doğru yollardan sapıtmış olanlardır. Usluluk kendini kabiliyetlerinde, tabiatinde ve hulâsa mukadderatında olduğu gibi kabul etmeye ve kendi deliliğimizle, yani kendi kendimizle mümkün olduğu kadar iyi geçinmeye inhisar ediyor. Mecburî ve tabiî bir cinnet vardır ki, belki bu da bizim sıyanet meleklerimizden biridir. Başkalarına, gayri tabiî gözükmesi mukadder olan hayatımızı biz tabiî bulmaya ve ona alışmış olarak yaşamaya çalışmalıyız.

Fahim Beyin ihtimal ki bir gün olur da işinin başına geçerse kendisine lâzım olacak tecrübe ve melekeyi şimdiden kazanmaya uğraşmak ve meşketmek kabilinden olarak bu kayıtlara, bu mektuplara, bu kopyelere, bu defterlere başlamıştı ve sonra vaktinin bolluğunda gönlünü oyalıyan bu çocuklukların, bu oyunların tadına dadanarak, artık kendini bundan mahrum etmemeyi tercih etmişti. Bunda izam olunacak bir şey olmayabilirdi. Fakat o iz'ansız, münasebetsiz ve beceriksiz adam, heyecandan uçuk bir beniz ve kısık bir sesle, bir felâket çehresiyle, öğrendiği bu gizli şeyleri ve onlardan edindiği şüpheleri Saffet Hanıma anlatınca biçare kadının zayıf muhakemesi büsbütün altüst olmuş. Hele "def-

teri kebir" tâbiri onu pek ziyade ürkütmüş. O, bu terkibi duyar duymaz, içindeki kebir kelimesinden kocasının büyük bir halt etmiş olduğu mânasını çıkarmış ve zavallı Fahim Beyin yakında aklını kaybetmesinden korkmaya başlamış. Artık onu her zamanki halîm ve selîm haliyle gördükçe içinden eski bir alışkanlığın verdiği bir emniyet hissi duymakla beraber: "Şimdilik daha bir şey yok ama, dur bakalım, sonu ne olacak, kimbilir?" diyen bir vesveseye kapılırmış.

Saffet Hanım, bu korku ile perişan, artık her komşusuna ya şikâyet etme, yahut akıl danışma kabîlinden olarak: "Başımıza gelenleri duydun mu, Hanım? Üstünüze âfiyet, bizim Beyde delilik alâmetleri görülmeye başlamış!" dermiş ve komşuları da, ekseriyet itibariyle, buna hiç şaşmadan: "İlâhi Saffet Hanım! O zaten delişmenin biriydi. Bunun böyle olduğunu da herkes bilirdi. Onun deliliğini anlamakta siz geç kalmışsınız!" yollu bir cevap verirlermiş. Saffet Hanım artık işlemiyen saatlerinin önünde mangalının başına geçer, sönmüş külleri ve geçmiş günleri eşeler, ve o zaman Fahim Beyin cinnet sayılacak birçok huyları, birçok işleri birer birer hatırına gelirmiş. Biraz kömür kokmuş diye zehirleneceğini sanmak nedir? Selâmlık odasında duran o yığınlarla, tozlu, eskimiş gazeteler nedir? O kokmuş peynir yemek merakı nedir? Sanki bunlar delilik değil midir? Ya hele olmıyacak bir iş arkasında bütün ömrünü hebâ etmek deliliğin tâ kendisi değil de nedir? Saffet Hanım, duyduğu baş ağrılarına karşı bir tülbentle sardığı başını önüne eğer ve içini çekerek: "Tevekkeli değil!" diye söylenirmiş. Bütün bu söylenen, duyulan lâkırdılarsa, mûtad olduğu veçhile, zihinlerde olanı aydınlatmak şöyle dursun, bilâkis, herkesin, olanın dışında başka birşey hissetmesine ve düşünmesine sebep oluyordu.

Hulâsa, cemiyet, Fahim Beye yalnız başına bir odaya kapanarak, müteaddid muavin defterlerle bir defteri kebire muhayyel bir takım kâr rakamları sıralamasını bir türlü affetmiyordu. Onun yaptığı ortada daha hiç bir kâr yokken var olduğu iddiası gibi hiylenin aksine bir iş olduğu halde, bu yaptığı şey muhayyilelerde âdeta bir nevi hiyleyi iflâs mânasına geliyordu.

Zavallı Saffet Hanımsa bu kabîlden sözleriyle kocasına nasıl fenalık ettiğini bilemiyordu. Zira Fahim Beyin cinnet getirmekte olduğu rivayetleri çoğaldı, yayıldı. Onun eğer bu zamanlarda cid-

dî bir işi olsaydı bunda asıl menfaati bulunacak hayat arkadaşı yüzünden o işi da tehlikeye girecekti.

Annem bana: "Sana fena bir haber vereceğim. Canın sıkılacak ama, elden ne gelir? Zavallı Fahim Beyde cinnet âsarı görülmeye başlamış. Saffet Hanıma öyle acıyorum ki!.." dedi. Huriye Hanım: "Herif artık resmen çıldırdı!" diye bağırıyordu. Birkaç kişi daha: "Ayol, duydunuz mu? Fahim Bey cinnet getirmiş!" diyorlardı. Bunlar Fahim Beyi son tanıyanlar, yani onunla biraz alâkadar olanların sonuncularıydı. Babam, halam ve eniştem artık birşey söyliyemezlerdi. Onlar ebediyen susmuştular. Fahim Bey bu nâhoş rivayetlerin asıl kendi evinden ve hareminden dağıldığını bilmiyordu. "İlahi, bu şayialar da nereden çıktı? Bunları kim uydurmuş?" diyordu. O, bu haberleri işittikçe, ayıp şeyleri görmemeye itina eden kibar gözlerinin muğber bakışlariyle, bunları sanki görmemekle, duymamış oimakla bertaraf etmeye çabalıyordu.

XVII
İhtiyarlık Duyguları

Aradan zaman, bir hayli zaman geçti.

Eyvah! Zamanlar ne kadar çabuk geçiyor! Sür'atleri gittikçe artıyor. İnsanın yaşı ilerledikçe zamanı darlaşıyor. İşi ve parası çoğaldıkça zamanı azalıyor! Önümüzde kalan günler eksildikçe bunların kıymetini daha çok anlıyor, fakat ne yazık ki artık yaşamaya imkân bulamıyoruz. Hiçbir şey yapmaya vaktimiz kalmıyor. Geçen zamanın geçtiğini duymaya bile vaktimiz olmuyor. İnsan artık dostlarını birer nedamet gibi hatırlıyor. Mektup yazıyorlar, okumaya; nasihat veriyorlar, dinlemeye vakti olmuyor. İhanet görüyor, şikâyete; sadakat görüyor, hayrete vakit bulamıyor. Eskiden hep nazla geçen mevsimler artık birer kasırga hızıyla savruluyor! Artık, seneler aylar gibi, haftalar günler gibi, saatler dakikalar gibi geçiyor! Zaman bir acele hastalığına tutulmuş da bizi iterek kovalar gibi koşuyor! En kısa bir lezzet için fırsat ve imkân kalmıyor. Ömrümüz mahrekinden kopup ve gözlerimiz karşısında gönlümüzü kıran bir sür'atle boşluğa düşüp sönen bir yıldız gibi geçiyor! En eski, en sevgili ölülerimiz dirilseler ve yanımıza gelseler belki onlarla buluşmaya ve uğraşmaya bile vaktimiz olmıyacak!

Ben, Fahim Beyi o toy haliyle, dayanıklı bir eski zaman metaı gibi göre göre yaşını unutmuştum. Babamın mektep arkadaşı olan Fahim Bey, onun ölümünden bunca yıl sonra, elbette, epeyce yaşlı bir adam olmalıydı. İhtiyarlığını pek göstermese bile, altmış beşini aşmış ve çoktan yetmişine yaklaşmış bir adam! Nihayet bana bile biraz da afallamış, şaşalamış gibi geliyordu. Zamanın bu kadar çabuk geçmesinden âdeta bunalmıştı. Mûtad tesadüflerimizde, yol kenarlarında, her zamanki sâkin, salim haliyle, mûnis fakat şikâyetli bir sesle bana:

"– Aman! diyordu, şimdi günler ne kadar çabuk geçiyor! Evvelleri hiç de böyle değildi. Gönül isterdi ki, zaman insana biraz fırsat versin, biraz rahat nefes alalım! Fakat ne mümkün! Bazan pederinizle birlikte mektepte bulunduğumuz o nurlu, o mes'ut zamanları hatırlıyorum da bunlar bana hâlâ daha sanki dünmüş gibi geliyor! Sonra, yaşımı, başımı düşündükçe, hayatımın geçmiş olduğunu anlıyor, kendimin mutlak bir yanlışlığa bir kurban olduğumu sanıyorum! Vaktiyle arada bir gelip eski hesapların hatâlarını düzelten muhasebeci Kalavasi Efendi gibi biri gaibden çıkıp da bu yaşlanma hesabımın yanlışlığını düzeltecek zannediyorum. Bunca seneler nasıl olmuş da bu kadar çabuk gelip geçmiş! Hûdâ bilir bu sür'ate bir türlü akıl erdiremiyorum!"

*

Bilirsiniz, ihtiyarların vücutlarında bir çöküntü peyda olur, içlerine doğru dökülüyorlarmış gibi, boyları kısalır, hacimleri, küçülür, doğru duramazlar, kamburlaşırlar, gözleri ufalır, üstlerinde hergün yeni bir bozgun alâmeti görülür, ve onlar süt dökmüş kediler gibi bir hal alırlar.

Görüyordum ki Fahim Beyde artık yavaş yavaş göçüyor, boyu kısalıyor, hacmi küçülüyor, benzi uçuyor, teni sararıyor, hareketleri ağırlaşıyor, şekli çarpılıyordu. Bu inkıraz içinde en masun kalan enkaz bence gözlerinin siyah, katı sert cevheri, gittikçe sabit gördüğüm bakışları oluyordu. Onu bedenî ve aklî melekelerinde düşmüş, fakirleşmiş buluyordum.

Fahim Beye yine yolda tesadüf etmiş olduğum bir gün, alacağım cevabı, âdet olduğu gibi, hiç düşünmeden, sıhhatinin nasıl olduğunu sormuştum. Meğer bilmeden onun hassas bir damarına basmışım. O: "Vallahi, bu sene havalar pek rutubetli geçti, " diye başladı, "galiba, bundan olacak, üstünüze âfiyet, bütün vücudum sarsıldı. Üstelik, bu sene dimağımda büyük bir yorgunluk duyuyorum. Artık iyi göremiyorum, iyi işitemiyorum zannediyorum. Rastgeldiğim tanıdıkların isimlerini bir türlü hatırlıyamıyorum. Hatırlıyamadığım ismi, biri yanlış söylese, 'hayır, söylediğiniz değil,' diyorum. Ama doğrusunu da bir türlü bulamıyorum. Günlerimi şaşırıyorum. Çarşamba sanıyorum, perşembe çıkıyor." cümlelerinin buraya kadarı, sesinin perdesiyle, bana sıhha-

tinden büyük bir şikâyeti olmadığı hissini vermişti. Ancak sonra iş karıştı. O, hâlâ aynı edâ ile, çok şikâyetli olmayan bir sesle, bana gûya sıhhatinden bahsediyor, fakat vücudunda ne kadar âzası varsa, bunların hemen birer birer hepsini sayıyor ve bunların hepsinin ayrı bir derdi olduğu anlaşılıyordu.

Fahim Bey (sol kolunu göstererek): "Üstünüze âfiyet," diyordu, "kolumda bir romatizma hâsıl oldu. Bursa'ya da bu sene bir türlü gidemedim ki! Zaten yalnız bu sene değil, kaç senedir gidemedim ya!.. Bana bir de nevralji dispeptik ârız oldu ve dişlerime de sirayet etti. Bir iki dişim apse yaptı, onları çektirdim. Fakat ağzımdaki apsenin tedavisi bir türlü bitmiyor. (Başını açıp alnının üstünde saçlarına yakın, büyükçe, yusyuvarlak bir şiş göstererek): Bakın, başıma gelenler yetmiyormuş gibi bir de alnımda ne çıktı! Ancak bunun bir zararı yokmuş. Yalnız yağ birikintisinden ibaret bir bez, bir nevi ur, hayatı tehdit edecek bir şey değil! diyorlar. Ben de, neme lâzım, varsın dursun öyleyse! diye bırakıyorum. Küçüklüğümden beri çekmekte olduğum enterkostal ağrılarım vardır. Bunlar bu sene biraz şiddetlendi. Böbreklerimde de sancılar duydum. Nefrit! Ama izam edilecek kadar değil diyorlar. Doktor Âkil Muhtar Beye müracaat ettim. Sağ olsun, beni sever, bir iyi muayene etti. Vücuduma röntgenle baktı. Meğer biraz karaciğerim, biraz da dalağım büyümüş. Halbuki hiç sıtma çekmemiştim. Fakat bunların çokluk zararı yokmuş. Benim yaşımda bu iklimde benim yaşadığım gibi bir ömür sürenlerde bunları tabiî saymak lâzım gelirmiş. Hulâsa bunlar bir şey değil. Fakat asıl bazılarınca prostata hamledilen bir takım sancılarım var ki, işte bunlar belâlı şey! Bunlardan çekmediğim kalmadı, beni inim inim inlettiler. Prostat diyenler var ama, bilmem, daha pek de belli değilmiş. Kimi de prostat değildir, aman sakın ameliyat yaptırayım deme! Mahvolursun! Bunlar aşağı inmiş grip mikroplarıdır, sonra septisemi olur, maazallah ölürsün!' diyorlar. Ben de ne yapacağımı şaşırdım. Aldığım ilâçlar da midemi bozdu. Zaten eski bir apandisitim vardır. Onun için sade lâpa ve püre gibi yemekler yerim. Kuru olarak bir peynirden başka yediğim yoktur. Öyleyken yediğimi hiçbir zaman iyi hazmedemiyorum. Zaten eskidenberi hep bikarbonat dösut'la hazmederdim ya! (Sağ ayağını kaldırarak): Üstelik bir de, sağ bacağımda vaktiyle, pek eskiden yakalandığım bir siyatik ağrısı, vardır. Hazır bir av takımım

vardı. Eşe dosta, daha doğrusu şeytana uydum. Benim ne üstüme lâzımdı? Böyle şeylerden hiç zevk almazken Ayastefanos'ta oturduğumuz sene Halkalı, Küçükçekmece civarlarında bıldırcın avına gideyim derken bu siyatiğe tutulmayım mı? Aksi gibi bu sene o da nüksetmesin mi? Bütün bunlarla tansiyonum da pek ziyade yükselmiş, yirmiyi geçti diyorlar!" diyor ve bu rahatsızlık listesinin sonu gelmiyordu. Biçare Fahim Bey durmadan devam ediyor, her uzvunu ayrı ayrı saran bir ağrıyı, yakan bir sancıyı haber verdikçe, ben, umumî sıhhati tehdit eden yeni bir tehlike duyar gibi ye'se düşerek: "Acaba bu hastalıkların sonu gelmiyecek mi?" diye düşünüyordum. Hele onun bütün bunları vücudunun inhitatına ve artık ihtiyarladığına hamletmiyerek o seneki rutubetli havalara atf ile saymaya başladığını hatırladıkça hüzünle tebessüm etmekten kendimi alamıyordum. Fahim Beyin artık bozulmayan hiçbir uzvu kalmamış olduğu, her damarı, her adalesi artık istirahat ihtiyacından, yani ölümden bahsettiği halde o, gûya ancak rutubetten nem kapıyor da saymakla bitiremediği bu rahatsızlıklarını hep havaî bir sebebe atfediyordu ve insanların umduklarına uymayan hakikati kabul etmek istemiyerek kendilerini aldatabilmekteki kabiliyetlerinin bu hudutsuzluğunu görmek benim gücüme gidiyor, rikkatime dokunuyordu.

Fahim Beye merhamet ve muhabbetle ve ihtiyarlığa de nefretle bakıyordum. İnsanlarda bu inhitat ne çabuk başlıyor! Yavaş yavaş kazanılmış, birikmiş bunca bilgi, tecrübe, hep bu neticeye mi varmalıydı? Dün bana selâm vermişti. Meğer selâmımı iade ederken beni teşhis etmemiş! Burnunun ucunda toplanmakta olan bir damla var: Duymuyor mu? Hareketlerinde tecrübesizliğe benzer bir ittiratsızlık var. Gelip geçmiş ilim ve tecrübeden mahrum kalan yeni bir devreye giriyor. Belli ki herşey kendisine bir zahmet, bir yorgunluk oluyor. Cebini arıyor ve o gûya tâ uzaklara gitmiş gibi onu yerinde bulamıyor. Bir şey tutuyor ve gûya tutamamış gibi o şey yere düşüyor. Gûya her şey kendisinden kaçıyor. Fakat o, bütün bu hakikatleri göremiyor. Herşeyin değiştiğini, çünkü kendisinin ihtiyarladığını anlıyamıyor.

Dünya böyle kendilerini hâlâ daha ihtiyar saymıyan yaşlanmış çocuklarla, eski zaman gençleriyle doludur. İhtiyarlığımızı kendi vücudumuzda his ve kendi gözlerimizle teşhis ederek, kendi idrakimizle kabul etmemiz pek güçtür. Zaten ihtiyarların en

evvel gözlerinin bozulmasiyle herşey hakkındaki telâkkilerinde bazan mes'ut bir değişiklik olur. Uzaktan şekillerin ve yüzlerin kusurlarını teşhis edemezler ve böylece herşeyi daha az görebildiklerinden daha güzel bulmaya başlarlar. Güzelliği artmış sanırlar. Yine böylece kendi inhitatlarını da iyi seçemez ve kendi aleyhlerinde hemen herkeste teessüs etmekte olan hissi ve kanaati de göremezler. Hastalık gibi ihtiyarlığı da kimse kendine kondurmaz. Herkes kendisini hâlâ annesinin ve babasının sandıkları gibi genç bir yaşta zanneder. Vücudu içinden duyduğu çöküntülere kulaklarını tıkar, gözlerini yumar.

Ancak etrafımızda bu gafletimizin devamına mâni olacak ve bize hakikati duyuracak başka vasıtalar vardır. Bunlar yabancılardır ki, gözleriyle gördükleri hakikati -aldıkları ışığı aksettiren aynalar gibi- bize sözleriyle, oklar gibi saplarlar. Meselâ ben, Fahim Beyi dinleyip hastalıklarının listesini duyarken: "İhtiyarlık!" diye mırıldanmış olsam o, buna şüphesiz şaşacaktı. Fakat o, bütün bu rahatsızlıkları vücudunda hakikaten duyarken ben yalnız isimlerini duymuş olduğum halde benim koyduğum teşhis elbette daha yerinde olacaktı.

Böylece, bir gün olur, etrafımızda herkes yaşımızın kendisine ettiği tesirle konuşmaya başlar. En evvel sokaktakilerin kullandığı lisan değişir. Bazıları size: "Bey baba" diye hitap ederler. Bir dilenciye sadaka verirsiniz, o size: "Allah ömürler versin!" demekle iktifa etmez, "Allah torunlarını bağışlasın!" diye duâ eder. Merdivenleri biraz acele çıktığınız bir gün biraz solumaya başlarsınız hizmetçi: "İhtiyarlık!" deyiverir. Bir başka gün bir misafirliğe gidersiniz. Başka bir hizmetçinin içeriye : "İhtiyar bir bey geldi!" diye haber verdiğini duyarsınız. Bir gün konuştuğunuz yaşlı bir adama aranızdaki yaş farkından bahsedersiniz ve o: "Sizinle aramızda sanki böyle bir yaş farkı mı var?" diye öfkelenir ve siz onunla hakikaten aynı yaşta olduğunuzu öğrenerek şaşarsınız. Bir mektep çocuğu, hocasının ihtiyarlığıyla alay eder. Derken, alaya alınan hocanın, yaşıdınız ve mektep arkadaşınız olduğunu anlarsınız! Yabancılar gözleriyle gördüklerini bize sözleriyle oklar gibi saplarlar. Böylece bir gün olur, onları duya duya biz de, sanki hıristiyanlığın azizesinden Sebastiyen'e saplanmış olan bütün oklarla yaralanır ve artık hakikaten yaşlandığımızı, ihtiyarladığımızı anlarız. Ve nihayet bir gün de, başkaları sizi o kadar alış-

tırmış olurlar ki, bir dostunuza halinizi anlatırken, hiç farkında olmadan, o kadar kendiliğinden bir itirafla, "artık ihtiyarladığımı iyice anladım!" dediğinizi duyar ve başkalarının düşüncelerine uymuş olduğunuza kendiniz de şaşarsınız!

XVIII
Yaşlanan, İhtiyarlayan Adam

Lâkin ihtiyarlığı insanların kendi vücutlarında duyarak tanımamak istedikleri ve başkalarının görerek kendilerine zorla duyurdukları bir şahsî inhitattan ibaret addetmemelidir. İhtiyarlık sadece vücutla birlikte ruhun ihtiyarlamasından ibaret de değildir. Fakat yaşlanan, ihtiyarlayan adam böyle, kendi vücudiyle ve ruhiyle birlikte, içinde yaşadığı bütün âlemin, bildiği tekmil kâinatın da ihtiyarladığını ve göçtüğünü duyar. Vaktiyle sevdiği, inandığı, güzel ve sağlam bulduğu şekillerin, itikadların ve bir kıymet verdiği herşeyin de zevalini görür.

Vaktiyle içinde çocukluğunu, yani cennet zamanını geçirmiş olduğu ve kendisine tarih'i mukaddesten kalma gibi görünen aile evi yavaş yavaş dökülür, yıkılır ve şimdi ya oturulmaz bir harabedir, yahut yanmış veya satılmıştır. Bu evin vaktiyle daracık ve şiir dolu sokağı şimdi genişlemiş, soğumuş ve bütün vitaminlerini kaybetmiştir. Vaktiyle zengin ve zarif bildiği binalar, yollar, mahalleler şimdi şekillerini değiştirmiş, köhneleşmiş, hımbıllaşmış, hastalanmış, çürümüş, tanınmaz olmuştur. Bunların yanında daha süslü, daha büyük binalarla daha kalabalık, daha aydınlık mahalleler türemiştir; fakat kendisi bunlarda o eski halâveti bulamaz.

Vaktiyle kuvvetli ve mes'ut gördüğü insanlar ve talihler de şimdi çökmüş, bozulmuştur. Vaktiyle bir mahalle halkını barındıran hanların, bir çarşı teşkil eden dükkânların sahibi, şimdi yersiz, yurtsuz kalmıştır. Ağarmış saçları sakalı, o kadar uzamış, birbirine karışmıştır ki, sokaklarda yalnızca söylenerek geçtiğini görenler ürkerler: "Bu kimdir? Bir deli midir? Dilenci midir?" derler. Vaktiyle zarafetin bir timsali olan ve zamanını, parasını, iradesini hep güzel giyinmeye, iyi eğlenmeye hasreden bir eski genç, şimdi üstü başı perişan bir ihtiyar olmuştur. Yakası samur kürklü paltosu eskiden bir şıklık nümunesiyken, şimdi bunamış bir

âşinamız gibi rikkatimize dokunur. Evvelce şehrin en mûtena beş on dükkânından maadasına girmeyi kendine yaraştırmazken şimdi mahalle kahvesinde pinekler. Vaktiyle memleketin iktisadiyatında en mühim rolü oynayan bankanın direktörü tekaüde sevkolunduğu gün yüzünü kaplamış olan hayreti şimdi hâlâ yüzünde bir maske gibi taşır. İnkâr edilen ehemmiyetinin ve lüzumunun bir gün kendini arattırmasını gözetleyen bakışlarıysa yavaş yavaş gittikçe unutulduğunu görmenin hüznüne dalar. Vaktiyle büyük bir şöhret sahibi olan şimdi meçhul bir adam olur; kimse onun evvelce bir memur mu, bir asker mi, bir politikacı mı, bir tacir mi olduğunu bilemez. Her neslin yaptığı heykeller yıkılır ve bulundukları caddeler bir mezarlık yoluna döner. İnsanların muhakemeleri zayıf, ahlâkları zayıf, fakat hâfızaları bunlardan daha zayıftır. Kalblerden evvel beyinler işlemez olur. Gönüllerden evvel hâfızalar bozulur. Bunlardan dolayıdır ki, insanlar kısacık ömürlerinde muhabbetlerini de, kinlerini de, nice defalar değiştirirler. Size fenalık etmiş olan bir adam, zaman ile, yapmış olduğu bu fenalığı unutur ve sizi affetmek ister. Siz ona darılmış olduğunuz halde, o gelir size barışıklığını bir lûtuf gibi izhar eder.

Zaman her şeyle aramızı açar. Zamanın mezarına bir zaman daha gömülür. Tarihî vak'alar bile, ilk anlarda ebedî zannolunan kıymetlerini zaman ile büsbütün kaybeder. Ve her şey karışmağa başlar. Birinci Meşrutiyet, Tanzimat devriyle ve İkinci Meşrutiyet birincisiyle karıştırılır. Fahim Beyin kendisi bile, ihtiyar babasının Sultan Aziz'in hal' olunmasına verdiği ehemmiyeti atfedemiyor, bu vak'a karşısında onun duyduğu heyecanı duyamıyordu. Fakat 1897 Yunan muharebesi esnasındaki İstanbul'a dair hâtıralarının, kıymetlerini daima muhafaza edeceğini sanmıştı. Halbuki bunların da, İtalyan ve Balkan harblerinden sonra eski ehemmiyetlerinin azalmış olduğunu ve hele Umumî Harb ve İstikbâl Harbi de olunca artık hiç kimsede hiçbir alâka uyandırmadıklarını görmüştü.

Zaman herşeyi unutturarak her malûmattan yeni cehaletler doğurur. Hemen herkesçe malûm olan bir şey, hemen herkesçe meçhul bir şey olur. Nice adamların gözleri önünde geçen vak'alar, şahitleri kalmayınca bir roman mevzuu olur, "Deli miydi, değil miydi?" derler ve "Öldürüldü mü, intihar mı etti?" diye

sorarlar. Bilen söyler, bilmeyen söyler. Kimin sesi kuvvetliyse onunki duyulur.

Şöhretler dağılarak isimler biribirine karışır. Abdülhak'ı Abdullah sanırlar. Ahmet değil Mehmed diye iddia ederler. Halbuki onun ismi Mahmud'dur. Hasan'ı Hüseyin'le karıştırırlar. Edhem Pertev Paşa'yı Pertev Paşa ile, Mahmud Celâleddin Beyi, Mahmud Celâleddin Paşa ile, Tahsin Nahid Beyi Haşim Nahid Beyle, Hacı Âdil Beyi Abdurrahman Âdil Beyle karıştırırlar. "Baştanbaşa, baştanbaşa hep suitefehhüm" hâkimdir. Ömrümü İttihat ve Terakki Fırkasiyle mücadele etmekle geçirmiş ve bu yüzden hapishanelere girmiş, menfâlara gitmiş bir adamın ismi İttihat ve Terakki'nin şöhretiyle karışır ve şimdi o masumane bir eski gurur ile dolaşırken çokları onu bu fırkanın eski zorbalarından biri zannederler. Ömründe bir kere ata binmemiş bir adamla bu at korkusu yüzünden eğlenmiş olanlardan o adamın atla bir alâkası olduğu hatırlarda kalır ve şimdi çokları onu bir mütekait süvari miralayı zannederler. (Halbuki mütekait süvari feriği olan onun amcazadesidir.)

Yeni yetişen gençlerin yaşlılarla bir seviyede olmaları mümkün değildir. Zira onlar, vak'alara karşı aynı yaşta değillerdir. Bu ehemmiyetsiz bir fark değil, bilâkis her şeydir.

Yeni yetişen gençler, ihtiyarların sözlerini bugünkü hayat ile alâkası olmayan bir tarih kitabını okur gibi, mazi hakkında malûmat edinmek bakımından dinlerler. Yeni nesiller artık başka modalarla giyinirler (ötekiler unutulmuştu), başka gazeteler okurlar (ötekiler kapanmıştır), başka üstâdlar duyarlar (ötekiler ölmüştür), başka kitaplara inanırlar (ötekiler anlaşılmaz olmuştur), başka ışıklarla aydınlanırlar (ötekiler sönmüştür), ve bütün bunlarla, en tabiî bir tarzda, başka türlü hisseder, düşünür ve söylerler. Her yeni nesil maziyi vâki olmamış, hayatı kendisiyle başlamış telâkki eder ve kendisinden evvelki nesilleri ikiye, üçe ayırmış olan kanlı mücadelelerden onun kitaplarında yanlış veya güzel, ancak bir iki cümle kalır. Eski Atina'yı yırtan dahilî mücadelelerden bugün ancak Aristofan'ın kahkahası kalmıştır!

Yaşlanan, ihtiyarlayan adam kalabalık içinde hâsıl olan yalnızlığını, kendi mahallesinde peyda olan yabancılığını duymaya başlar. Artık şehrinde hemen kimseyi tanımaz olur. Daha hazini,

şahsan tanımadıkları hakkında gördükleriyle artık hiçbir fikir edinemez. Evvelce bir kılıktan, bir sesten, bir şiveden, bir telâffuz farkından, bir bakıştan bir adamın mevkiini, vaziyetini, hususiyetini teşhis ettiği halde şimdi gördüğü yüzlerin, kıyafetlerin, edâların, duyduğu seslerin ve sözlerin neye delâlet ettiklerini artık anlıyamaz. Sokakta yeni binalar ona artık eskiler gibi ruhlarını anlatmaz olur. Sokakta eski tanıdığı satıcıları, ve memurları bile göremez. Artık ne işaret memurlarını tanır, ne verdikleri işaretleri anlar; ne taharri memurlarını bilir, ne de neleri taharri ettiklerine akıl erdirebilir. Borsayı anlamak kolay değilken karaborsayı anlamak daha güç olur. Basit cümleleri bile anlamak güç olurken istihza bir bilmeceye döner. İşitilen sözler eski mânalarından boşalır, aykırı mânalar alır. Eskiden, işgüzar diye medhedilen adam, bu kelime ile zemmedilmiş olur. Her şey gülmek yerine ağlamağa lâyık görünür. Sadaka verilen dilenciden "Allah razı olsun" kabîlinden bir duâ beklenilir. Sadaka olan dilenciler bile duâ bilmezler ve etmezler.

Her zamanda ve her yerde sokakları, meydanları, nakil vasıtalarını genç saçlariyle hep ayakta görünen yeni bir nesil kaplar. Yaşlanan, ihtiyarlayan adam uzakta başları açık birkaç gencin aralarında konuştuklarını görür. Onlar iptidaî ve maddî menfaatleri hakkında görüştükleri halde, kendisi gûya fikirlerine muârız bir kafile görmüş gibi huylanır ve hemen kendi sevdiği şeyler aleyhine bir suikast olduğunu sanır. Bundan daha hazini, kendisine selâm verirler ve o, artık bu kendisine selâm verenlerin bile bir kısmının kimler olduklarını hatırlayıp bilemez. Bazan zihni bir simaya takılır ve günlerce: "Bu kimdi? Tanıyorum ama, kimdi?" diyen bir hisle kalır. Nice zaman sonra. "Ha! Bana selâm veren filâncıymış!" der, "nasıl oldu da hatırlayamadım!"

Fakat yaşlanan, ihtiyarlayan adam için bütün bu gördüklerinden daha acı gelen başka dersler de vardır: Gençler ihtiyarlara rastgeldikçe onları evveldenberi ihtiyar sanırlar. Fakat yaşlılar nazarında her ihtiyar eski gençliğinin viranesi ve her kadın eski güzelliğinin harabesidir. Vaktiyle, kendisi de, bütün gençler gibi, kadın güzelliğinin artık son tekâmülüne vardığını, modaların son ve kat'î şekillerini aldığını, medeniyetin bir olgunluğu demek olan bu zerafetlerin artık ebediyen erişilmiş hakikatler gibi bâkî kalacağını ummuştur. Şimdi zamanın herşeyi bozan zehirli nefe-

sine güzelliğin bile mukavemet edemediğini, onun da her şey gibi geçici, fânî olduğunu görür. Vaktiyle kat'î şekillerini aldığını sandığı eski modalar şimdi gülünç birer korkuluk olmuştur. Vaktiyle, kadınların, güzelliklerine ait hususlarda pek zekî oldukları, vücutlarının en güzel kısmı da saçları olduğundan, dünya yerinden oynasa saçlarına dokundurtmıyacakları hakkında nazariyeler serdetmiştir. Şimdi kadınların saçlarını kestirdiklerini hayretle görür. Bütün bu kesilmiş saçların yanyana teşkil edecekleri sarı, kumral ve siyah üç nehri hayattan çıkararak ademe doğru akmış gibi hayal eder. Gözleri yaşarır. "Hiç bunlara kıyılır mıydı?" diye sorar. Fakat kesik saçlı ve sanki kesik bakışlı kıvrak kızlar ve kadınlar onun bu sözlerine gülerler.

Vaktiyle sevilen güzellik şekillerinin şimdi çirkin bulunduğunu görür. Güzellik mefhumu o kadar değişmiştir ki, artık güzelle çirkini ayıramaz, biribirine karıştırır. Lâyığından fazla zayıf, doğru duramıyacak kadar uzun, esmer, teni yanmış, iri kemikli, ağzı çarpık, saçları garip, bir Acem kızına benzettiği bir kız için: "Zavallı! Ne kadar da çirkin!" diye söylenir. "Aman, ne diyorsunuz? Harikulâde güzel!" diye cevap verirler. Vaktiyle, bütün beğendiği, sevdiği kadınların kendisine hep böyle genç ve güzel kalmak hususunda gûya zımnen vermiş bulundukları va'di hiçbiri tutmıyarak hepsinin solduklarını, yıprandıklarını, ihtiyarladıklarını görür. Vaktiyle bir bahar halinde genç ve güzel bir kadından şimdi bir sonbahar halinde bir harabe kaldığını seyreder. Vaktiyle güzelliğine hayran olduğu bir kadını hatırlatan ağır tavırlı, durgun bakışlı, beyaz saçlı bir kadına rastgelir. "Leylâ Hanımın annesi midir?" diye sorar. Ona: "Hayır, annesi değil, kendisi!" derler. Vaktiyle kendine zulmetmiş kadınların bu ihtiyar hallerini görmeyi ba'de harâb-il Basra bir nevi intikama benzetir. Eski kelebekler şimdi birer tırtıl olmuş, eski melekler şimdi birer ifrit kesilmiştir. Onlar kaybettikleri güzelliklerinin tesellisini bir türlü bulamaz, ve eskiden kendi olduklarını andıran kendi kızlarının güzelliklerini kıskanırlar.

Yavaş yavaş, kendi neslinin de bozuluşunun ve azalışının farkına varmağa başlar. Arkadaşlariyle grup halinde çektirdiği bir fotoğrafa bakıp: "Bu ne fena çıkmış resim! Bu ihtiyar adam ben miyim?" diye şaşar. Kırk yıllık bir dostunun yeni kullanmağa başladığı gözlükler ona birden bir ihtiyarlık maskesi gibi görü-

nür. Camlar atında kalan gözler, bir bıçağın madenî şefkatsizliğiyle parıldar, bir kurd kıskançlığiyle yanar olmuşlardır. Devam ettiği kahvehanede her gün aldığı haberlerden çekinmeğe başlar. Hep iyi haberler isterken, ne münasebet! Hep korkunç haberler duyar.

Fakat yaşlanan, ihtiyarlayan adam, bunlardan daha acı dersler de alır: Herkes gökte yıldız arayan müneccimler gibi yaşar. Halbuki herkes yolunda açılan bir çukura düşecektir. Kendi neslinin adamlarının sarsılan bir ağaçtan kopan meyvalar gibi, birer birer yere düştüklerini görür. "Mukbil Bey pek ihtiyarladı. Kaç kere sokaklarda düştü. Ailesi artık evden dışarı bırakmıyor!" derler. Dostlarından birine de nüzul isabet ettiği haberini verirler. Ona "yıldırım isabet etti!" demişler gibi gelir. Yaşlanan, ihtiyarlayan adam, şehrin meşhur bir doktoruna ne zamandır kendini muayene ettirmek istemektedir. Bugün, yarın derken bir sabah bir de gazeteyi açar ki, sıhhati için kendine nasihatler verecek doktor ölmüş! Birkaç arkadaş, mekteplerinin bir toplantısında bir araya gelirler. Ve ne kadar azalmış olduklarının farkına varırlar. İçlerinden, gidecekler gitmiş, biri hastaneye kaldırılmış, öbürü tamamiyle bunamıştır. Kendisi, tanıdıklarının adreslerini ve telefon numaralarını yazdığı bir küçük defteri vardır. Bu defter, şimdiden, adlarına fâtiha okunacakların listesi haline gelmiştir.

Yaşlanan, ihtiyarlayan adamın hâfızasında, böylece, bir mezarlık halkı toplanır. Mektep arkadaşları, gençlik sırdaşları, orta yaş yoldaşları, bizimle yaşlanmış akrabalarımız, hislerimizin ortakları kadınlar, hulâsa, bir ömrün en sağlam, en halis şahitleri, yeryüzünden birer birer çekilirler.

Yaşlanan, ihtiyarlayan adam, böylece, kendi dünyasının da yokluğa karışmakta olduğunu görür ve sıranın kendisine geldiğini düşünmeye başlar. Dahası: Başkalarının ölümünün herkes indinde ne kadar az ehemmiyeti olduğunu da anlar. Ölüm vaktiyle taşıdığı müthiş facia hüviyetini artık kaybetmiştir. Ölümün ilk zamanlarında sanmış olduğu gibi istisnaî değil, tabiî ve harikulâde değil âdî birşey olduğunu öğrenir. Bu ilmi herkeste görmeye de alışır. "Falanca nezle olmuş!" der gibi. "Falanca ölmüş!" derler. Tramvaya binerken kendisine: "Aman, yakında bir gün görüşelim!" demiş olan birisinin çoktandır niçin görünmediğini sorar: "A, haberiniz yok muydu? O, çoktandır sizlere ömür..." derler.

Ve: "Yazık! Son mektubuna daha cevap yazamamıştım!" Yahut: "Onunla görülecek küçük bir işim vardı!" diyecek olurken kendini tutar, artık mektup yazmış, yahut yazmamış, o küçük işi görmüş yahut görmemiş olmasının nasıl tamamen müsavi şeyler olduğunu düşünmeğe koyulur. Bazan bir dostun ölüm haberini veren telgraftan sonra onun evvelce postaya bırakmış olduğu mektubu verirler. Fakat artık onun bütün mânası kaybolmuştur. Biri gelip: "Ayol duydun mu? Bizim zavallı Baki de ölmüş!" der. Bu sözleri söyleyen adamla dinleyen kendisi, ölen zarafet meraklısı Baki'nin son kalmış gençlik arkadaşlarıdır. Kendileri de gidince Baki'nin yeryüzündeki hâtırasından bu kubbede bir hoş sadâ bile kalmıyacaktır.

İşte, yaşlanan, ihtiyarlayan adam bunları göre göre, bunları görerek her gün bir yaşına daha gire gire en sağlam sandığı maddiyatın da, en ebedî sandığı mâneviyatın da hep zaman denilen ve içinde yaşayan -yani, içinden geçen- her şeyin şekillerini değiştiren, vücutlarını eriten, hüviyetlerini başkalaştıran, hâtıralarını unutturan dehşetli bir unsurun mevcudiyetini anlar. Öğrenir ki, bu müthiş madde, bu gözlere görünmez ve ele geçmez zaman içinde yalnız fertler ve onların şahsî talihleri değil, yalnız binalar ve şehirler gibi maddî şeyler değil, fakat maddî ve mânevî, kudsî ve ebedî sandığımız ne varsa, telâkkilerle zevkler, âdetlerle usuller, servetlerle şöhretler, ilimlerle heyetler, dinlerle felsefeler, kıymetlerle medeniyetler, milletlerle devletler, hastalıklarla ilâçlar, ölçülerle ayarlar, kanunlar, hudutlar ve lisanlar, hepsi ve her şey gözlerimize sabit şekillerde göründükleri halde bir kasırganın savurduğu tozlar halinde havalanır, döner, döner, mütemadiyen şekil değiştirirler. Nasıl ki biz dünyayı da sabit duyarız, halbuki müthiş bir hızla dünya döner. Bütün bunlar birtakım nebatlar gibidir ki, zaman içinde kök salmaları, büyümeleri, solmaları ve kurumaları kendi hayatları iktizasındadır. Zira hayat ancak hali bozmakla devam eder. Nasıl ki bir insanın kendi de, ömrü ile, mazisinden ayrılır, uzaklaşır ve ona ihanet etmiş olur. Hayat dediğimiz şey bütün bunların zaman ile değişerek, karışarak meydana getirdikleri daima değişici, mutlaka muvakkat bir manzaradır.

Yaşlanan, ihtiyarlayan adam bütün bunların da zamanın zehri içinde hep bizim gibi zehirlenmeye, bizim gibi göçmeye mah-

kûm fânilerden ibaret olduklarını düşünmeye alışır. O kadar ki, bir insan hayatının bunların bazısının müddetinden daha uzun sürdüğünü, insanın kısa ömrü içinde onların kaçının devirlerini bitirip göçtüklerini görür. Fânî bir insan hayatının nice içtimaî usûl ve kaidelerden fazla devam ettiğine; hele meselâ bir timsahın, yahut bir çınarın tabiî ömürleri bunların çoğunun müddetinden ne kadar daha uzun sürdüğüne hayret eder. Öyle ki, biri çocukluğunda ötekinin ihtiyarlığını görmüş yedi asırdîde adamın ömürleri kadar zaman geçmeden evvel koca Osmanlı İmparatorluğu kurulmuş, yayılmış, kısılmış ve yıkılmıştır! Öyle ki, onun bu şeylerin hiçbirine artık mücerret bir ehemmiyet vermesi, bunları değişmez mefhumlar gibi telâkki etmesi imkânı kalmaz. Bu zamandan sonra, kendisi için artık bir rahat ve saadet yoktur. Gittikçe sönen kandillere dönen gözleri bütün mukaddesatının da söndüklerini görür.

Yaşlanan, ihtiyarlayan adam, vücudunun daha yıllarca evvel çökmüş olmasına rağmen, büsbütün harap olmamış ruhiyle, daha hâlâ güzellik, aşk, vuslat gibi sihirli kelimelerin ezelî ve ebedî tesirlerine inanıp bilinmez daha hangi hatânın tashihini umarak, gündüz nice hulyaları, gece nice rûyaları gizlice bekler. Böylece ruh için her mantık dışında, hulyalariyle ve rûyalariyle gizli bir diyar kalır. Ve orada bir yâr kalır ki, hayali cihan değer. Ve senelerden sonra, yârla tekrar buluşulsa bile, o da ihtiyarlamış, bozulmuş, biçareleşmiştir.

Yaşlanan, ihtiyarlayan adam, aşkı da kaybedince, hulyaları ve rûyaları da sona erip eyvâh! ne yer, ne yâr kalır!

Yaşlanan, ihtiyarlayan adam, gönlünün, sonbahar içinde çürüyen yaprakların yaydığı bir inhizam kokusuyla dolduğunu duymaya başlar. Vaktiyle bilmediği, tabiî bulduğu bir bahar içindeyken şimdi bir sonbaharın vücuduna sindiğini, ruhuna işlediğini duyar ve böylece kendimizden evvel sanki talihimiz bunar. Bir yaş gelir ki ondan sonra ehemmiyet verdiğimiz şeyler artık tarihe karışmış, yani hayattan çıkmıştır ve bütün duâlarımıza karşı sayıklıyan talihten artık hiçbir mâkul cevap almamıza imkân, yani bizim imkânımız kalmamıştır!

XIX
Fahim Beyin Son Zamanları ve Hakkında Son Hislerim

Şimdi onun teşkil olunan resmî bir dairede yine mütercim olarak yevmiye ile çalıştığını biliyordum. Bu müessesenin Fahim Beyi yeni tanıyan genç müdürü, onun odasında ve masasının başında, arasıra biraz uyuklayarak, saatlerce, hiçbir şey yapmadan ve hiç sıkılmıyormuş gibi bir ciddiyetle oturup beklemek kabiliyetine şaştığını söylermiş. Fakat o, sanki bütün hayatında böyle beklemiş değil miydi? Onu ikide bir, belki tramvaya bile binemediği için, yürüyerek geçtiği uzun tramvay yolunda, aynı edâ ve aynı mâna ile ve aynı taraftaki kaldırım üstünde görüyordum. Onun böyle geçtiğini o kadar görmüşüm ki, sanki hâlâ görür gibi oluyorum.

Fahim Bey, kâh o sarımtrak renkli esvaplariyle, kâh sarımtrak paltosuyla ciddî, silik, tevazulu, nazik, "bir yaşıma daha girdim!" diye tecrübesini arttırdıkça ruhu kurumuş ihtiyar, içinde belki işinin projelerini, belki gönlünün eseflerini, belki de sadece alafranga sefertasını sakladığı çantası kolunda, geçip gidiyor! Ona yanından ıslık çalarak geçenler kendisine ıslık çalıyorlarmış gibi geliyor. Fakat o, ayıp ve yersiz şeyleri görmemeğe itina eden azim ve ihtiyat dolu nazarlariyle, onları gûya kuşkulandırmamak için, görmemezliğe gelmeyi tercih ediyor. Her zaman hep karşısındaki istikamete bakan ve gûya tâ uzaklar içinden gelen bakışlariyle sanki hâlâ daha gülümsüyor ve yolunda kendisini ite kaka gidenlere o, sanki sürünmeden geçiyor. Geçtiği bu kalabalık yolun kargaşalığında yaşayan, kaynaşan, kabaran hakikatle, aralarında didiştiği hakikatlerle şimdi artık hakikaten hiçbir alâkası kalmamış gibi yürüyor! Bir haber vermeye, belki de imdat istemeye mecbur olmaktan çekinen, korkan bir hali var. Bir gün geçen birinin yanındakine: "Gençler için çiçeği burnunda diyoruz.

İhtiyarlar için de sümüğü burnunda diyebiliriz!" dediğini işitmiş. Bir an: "Acaba benim için mi söylüyor?" demek bir şimşek hızıyle hatırına gelmiş. Sonra, esmayi üstüme sıçratmayım, hastalığı kendime kondurmayım der gibi, bunu işitmemezliğe, düşünmemezliğe gelerek, kendini bir şey duymamış olmaya cebrederek, yürümüş, geçmiş. Bu uzun yolda böyle nice uzun senelerden beri yürüdüğünü hatırlayarak, gittikçe artan yalnızlığını duyuyor. Zira kendisini tanıyanlar azaldıkça yalnızlığı çoğalıyor. Onu böyle, kendi vücudünü bir yük imişçesine yorgun bir edâ ile sürükler gibi geçerken gördüğüm zamanlar, sırtındaki görünmez hâtıaların, arzuların, acıların ağırlığı altında iki büklüm olmuş sanırdım. Onun, insanların hep hüsnüniyet sahibi oldukları hakkındaki kanaatini düşünür, fakat bütün bu itimad ettiklerinden birinin olsun, kendisine bir küçük faydası olmuş muydu, ufak bir yardımı dokunmuş muydu, hatırlayamazdım. Hakikatle alâkaları kalmıyanlar, yollarında ancak kendileri gibi hayaletlere rastgelirler. Fahim Bey eğer etrafında gördüğü oynak ve şakrak adamları böyle değil de, kendisi kadar mütevekkil ve mütehayyil görse bile hepsi kendi gönüllerine uyan hayalperestlerden yine ürkecek, onlardan bile kaçınmak isteyecekti. Gençken insanın akrabaları, arkadaşları, ahbapları, ortakları, aşkları, hazları, tadları, sazları vardır. Fakat ihtiyarladıkça bunların hâtıralarından ve hulyalarından başka bir şey kalmaz. Hakikatle hiç bir alâkaları kalmıyan ihtiyarlara yoldaş olarak, ancak kendi gönüllerinde yaşayan hâtıralar ve nedametler kalır. İhtiyarlar ancak kendi ölmüşleriyle beraber dolaşırlar. Fahim Bey de içinden geçtiği bu şamatalı kalabalıktan ziyade kendi hususî âlemindeki yalnızlığına çekilmiş, orada yaşıyor! Hattâ bazan kendi kendine söylendiğine bile şahit oluyordum! Görülüyor ki, onda artık pesimizm hâkimdir!

Fahim Bey gittikçe uzamış gibi görünen bu uzun yolunda yürüyor, geçiyor! O, artık bütün tanıdıklarımız zümresinin dışında kalmış! Eskiden onu, babam gibi, sevenlerin ve Çamlıca'daki enistem gibi, sevmiyenlerin şimdi hemen hepsi ölmüşler, yahut, ölmüş gibi, hep birer köşeye çekilmişler! O, artık bu dirilerle o ölüleri birbirlerinden iyice ayıramıyor! İhtiyarların böyle, mezarlara düşmeden önce, düştükleri bir "a'râf" hayatı vardır. Ölüm, onlar daha hayat içindeyken, böyle yalnızlık, sükût ve inziva ile başlar. Onlar da, ölüler gibi, artık hayat dışında kalmışlardır. Ey-

vah! Şimdi onun en cemaziyelevvelini bilen, ne cemaziyelâhırını soran kimse kalmamış! Artık kimse gelip onunla bezik, poker veya briç gibi vaktiyle alafranga şimdi hemen millî oyunların gizli incelikleri hakkında istişare etmiyor, artık kimse gelip ona Avrupa politikasının esrarını, "Le Temps" gazetesinin yazdıklarını, Ispanya sefirinin, yahut Avusturya hariciye nâzırının ismini sormuyor. Yani, artık dört canibin hiçbirinden hiç kimse gelip onu ciddiye almıyor. O, gençliğinde gazetelerini okurken ve işaretlerken yaptığı gibi her şeyin birbiriyle râbıtası, dünya hayatının vahdeti yolundaki uzun nutuklarını, mev'izelerini artık söyliyemiyor, zira kulakları gittikçe ağırlaşan Saffet Hanımdan başka hiç bir dinleyicisi kalmamış! Gençlik zamanında kendisine ehemmiyet veren arkadaşlarının medh ile göklere çıkardıkları meziyetleri, ilimleri ilkbaharın sonbahar içinde erimiş ışıkları, silinmiş renkleri, uçmuş kokuları gibi izsiz geçerek yalnız kendisinde yaşadığını gördüğü bir hâtıraya dönmüşler. Yani hepsi birer duman haline gelerek zamanın boşlukları içinde dağılmışlar. O mazinin şimdi gönlünü memnun veya mütesselli edecek hiç bir alâmeti, hiç bir nişânesi kalmamış! O kadar ki, nezaket ve merhamet gibi kendi içinde hâlâ yaşadığını duyduğu faziletlerinin kendi kendisinden başka artık hiç bir müşahidi, hiç bir şahidi kalmamış!

Şimdi, gidip gelmesi o kadar kolaylaşan Bursa da ne kadar uzakta kalmış! Oradan hiç bir gelip giden yok! Hattâ bir haber alındığı yok! Vaktiyle -sonradan öğrenmiş olduğuna göre- kardeşlerinin meğer zaten satmak istedikleri hisselerini kendisine satmaya onları ikna için bin dereden su getirerek, "ekberi evlât" bulunduğunu ileri sürerek: "Ben ölünce yine size, çocuklarınıza kalır!" diyerek ve nihayet onları ikna edince: "Oh, hele şükür, rızalarını aldım!" diyerek sevinerek satın aldığı ve Saffet Hanıma: "Bir gün olur, tamir ettiririz, görürsün, inşaallah!" dediği o Bursa'daki baba yadigârı eski ahşap ev çarpılmış, yan tarafına doğru eğrilmiş, ayakta mucize kabîlinden durabiliyor, her an Belediyenin müdahalesiyle yıktırılmasından, yahut kendi kendine yıkılmasından korkuluyormuş. O uzak ve harab ev bu yoksul aile için hep bir endişe mevzuu olurmuş. Fahim Bey bazan: "Aman, Hanım! Bu gece rûyamda Bursa'daki evin yıkıldığını gördüm. Sakın bir felâket olmasın!" dermiş. Fakat kendilerinden başka hiç kimsenin ar-

tık bu felâkete verebildiği bir ehemmiyet bir mâna bile kalmamış!

Fahim Bey eskimiş ve artık kimsenin dinlemediği, duymadığı teranesini kendi kendisine tekrar ediyor ve sözünün bazan işitilse de anlaşılmadığını görüyor. O artık gençlerle aynı lisanı konuşmuyor. Bir gün, devam ettiği müessesede, adamsızlıktan, hizmetçi bulmanın güçlüğünden bahsolunuyormuş. O, dairenin genç memurlarına, lâtife yollu:

– Bereket versin bizim eski emektarlarımız Mefkud Efendiyle Nabedid Kalfaya! Onlar olmasa, halimiz yamandı! Allah selâmet versin, her işimizi onlar görürler! demiş.

Ciddî yüzlü genç memurlar, bakışları her türlü istihzadan âri olarak:

– Yâ? İnsanın böyle eskiden kalma adamları bulunması ne iyi şey! Biz her işimizi kendimiz görmeye mecbur oluyoruz! diye cevap vermişler ve Fahim Beye bu pek dokunmuş. Bu cevapla kendisinin de sanki Mefkud Efendiyle Nabedid Kalfaya döndüğünü, onlar gibi gaiblere karıştığını duymuş!

Imtiyaz meselesi büsbütün suya düşmemiş ama, o şimdi: "Bu işle meşgul olmaya hükûmet beni tavzif edecek!" gibi büsbütün yeni, başka bir şeyler söylüyor ve, benim, içimden: "Başka bir terane tutturmuş!" diyeceğim geliyor.

Bu işinden bahsetmesini o kadar dinlemiştim ki buna başladı mı, cümlesinin baş tarafını duyar duymaz, ardından gelecek kelimeler ve diğer cümlelerin hangileri olduğunu, hem ne diyeceğini, hem nasıl diyeceğini evvelinden bilirdim. Gûya kurulmuş bir plâk dinler gibi oluyordum. Artık bir zaman oldu ki hiç bir sözünün açık bir yalan olmadığına emin olduğum bu adam söylerken hakikatin çabuk, sert ve çapraşık seslerinden ziyade kendisine mi, kime hitab ettiği bilinmez bir mev'izenin evvelinden hazırlanmış âhenklerini, ölü dalgalarını, tekerrür eden nakaratını duyar gibi olurdum. Acaba bu sözlerini kaybına alışamadığı bir emelin mateminde bize gûya bir teselli payı çıkarmak için mi söylüyordu? Zira o bunları, biz onun pek yakınları, biz onun zımnî şerikleriymişiz gibi, gûya o eski ümitlerimizi hâlâ beslemek istiyen müşfik bir eda ile söylerdi. O gûya yüksek sesle rûya

görenlerin hareketsiz ve solgun sesiyle sayıklıyor gibiydi ve ben sözlerinde bir hulyanın ifadesini dinler gibi olurdum.

Hulyalarından aldıkları kâmla ünsiyet ve iktifa edenler, hakikatin tehditlerinden hiç birini ciddîye almamaları ve asıl dertleriyle meşgul olmamaları yüzünden, bir gün kendilerini büyük bir yoksulluğa düşmüş bulabilirler.

Fahim Bey, halden ziyade istikbalde yaşayan bir adamdı. Bunun için değil mi ki, dışardan bakanlara her şeyden mahrum ve bahtsız görünürken o, tok hattâ gına içinde, hakikatin değil de hayalin ülkesinde kendine göre mesud olabiliyordu. Hiç bir hayal gücü olmıyanların yaptıkları bütün işleri, tahakkuk ettirdikleri bütün servetleri, en ince teferruatına kadar düşünmek ve tahayyül etmekle iktifa etmiş olan bu adam, talihin garip bir cilvesiyle, kucakhyamadığı veya elinden kaçırdığı bütün avların gönlüne sürünen gölgelerini sevip bunları okşamayı tercih ederek, aklında kazanmayı kurduğu bütün servetlerden kendini mahrum da hissetmiyor gibiydi.

Fahim Bey, cidden, kendine mahsus bir hayal âleminde yaşıyan bir manyak, bir "mythomane" olmuş değil miydi? O bir ömürdür tahakkuk etmiyen bu işinden hâlâ aynı emniyetle bahsetmeye nasıl kuvvet buluyordu? Kaç seneden, kaç nesilden ve kaç devirden arta kalan bu işten hâlâ onun gibi ciddiyetle bahsetmeye artık imkân mı kalmıştı? Bu işin hikâye ve macerası onun için Ibsen'in dediği gibi bir "hayatî yalan" olmuş değil miydi. Bu halini göre göre Montesquieu'nün Romalılar için söylediğini ben onun için tekrar ile: "Fahim Beyin azamet ve inhitatı" diyebilecektim. Ona bermutat: "Nasılsınız?" diye sorduktan sonra: "İşinizden ne haber?" diyecek olsam kendime rağmen dudaklarımda bir istihza tebessümü beliriyor. Yahut, etrafımda, gözlere görünmez bir takım mahlûkatın gülüştüklerini duyar gibi oluyorum. Fakat, o, bunu bile anlamadan, hissedemeden, ne gariptir ki bu işine hâlâ inanıyor, ve aynı âhenkle onu anlatıyor, anlatmakla bitiremiyor, sizi de inanmaya cebretmek istiyen bunamış bir inat ve ısrar ile söylüyor, hâlâ söylüyor!

Ben, çoktan beridir, onun hayattaki günahının kendi gönlünde yaşıyan hulyaları ellerinin tutabileceği hakikatlerden ziyade sevmesi olduğuna inanmıştım. Bunun için bence onun talihinde

hayalden ve ölümden başka hakikat olamazdı. Halbuki ben hayatın ne kadar geçici bir şey olduğunu gittikçe daha çok his etmekle çoğalan bir ezâ duyuyordum ve artık tahammül kuvvetlerimi bitirdiğimdendir ki merhametimin bile ona bir faydası dokunacağını ummuyor, ve yolun karşıki kaldırımında Fahim Beyin geçtiğini görünce artık onu dinlemek için yanına gitmiyor, artık onu duymamak için, görmemezliğe gelerek, yolunda bırakıyor ve kendi yoluma devam ediyordum.

XX

Her Şeye Rağmen Gönülleri Şadeden Hayat

Hepimizin talih ve talihsizlik dediğimiz şeyler biribiriyle o kadar karışıktır ki bunları kendimiz bile birbirinden ayırd edemeyiz. Kader bize, aynı kayıdsız ellerle, yemekle zehri beraber verir. Bazan hayatımızda en büyük zarara girmemizle hayatımızı kurtarmamız aynı saate isabet eder. En mühim menfaatimizin bozulmasiyle yeise düşer: "Ne talihsizmişim!" diye söyleniriz. Lâkin yarım saat geçmez, yanımızdakileri yaralıyan ve öldüren bir kazadan biz sağ ve salim kurtuluruz: "Ne talihim varmış!" deriz. Talih nedir, talihsizlik nedir? Pek de bilemeyiz.

Lâkin talihli veya talihsiz bütün insanlara biraz dikkat edilse iç içe yaşadıkları iki ömürleri olduğu görülür.

Bunların biri herkesin gözleri önünde geçen zevahir hayatlarıdır. Bu zâhirî hayatımıza hariçten bakanların çok kere rikkatlerine dokunacak kadar kara olan bahtımız bizi ekseriya onların bile tasavvur edemiyecekleri kadar aldatır, kanatır ve ağlatır. Fakat yabancılar bu gizli dertlerimizi değil, ancak zevahir hayatımızın sathını görürler ve hakkımızda ekseriyetle onun bu haricî manzaralarına göre hüküm verirler. Halbuki çok kere bütün bunlar aldatıcıdır ve gizlenen hakikat bazan bu görünüşlerin tam aksinedir. Yabancılar evimizin yandığını, işimizin bozulduğunu, büyük bir haksızlığa dûçar olduğumuzu duyarlar ve bize acıdıklarını söylerler. Halbuki biz biliriz ki onlar tarafından acındığımız bu uğursuz sanılan zamanımız, bilâkis, hayatımızın en bahtiyar devresi ve yaşadığımız zamanın bizce en uğurlusudur. San'atkârız, en iyi eserimizi bitiririz. Kolleksiyoncuyuz, bütün emeklerimizi mükâfatlandıran bir hazine keşfederiz. Münkiriz, dinin vecdine ereriz. Hastayız, sıhhatimiz düzelir. Âşığız, sevgilime kavuşuruz. Sonsuz bir lezzet ruhumuzda çağlar. "Bu saadet bana yetişir! Ar-

tık ölümden bile korkmam!" deriz. Lâkin yabancılar ömrümüzün mahremiyetinde çağlıyan bu bahtiyarlığımızı duyamazlar. Onlar -bazan bizim bunlardan haberimiz bile olmazken- ancak bizi saadetten uzakta tuttuklarını sandıkları mahrumiyetlerimizi görürler. Yabancılar bazan bizi yaralamış olduklarını sanırlar ve bizi saran hayalimiz o kadar kuvvetlidir ki gönlümüze dokunmuş bile olamazlar. Bazan en hain ve acı hakikat ruhumuzun kalın zırhlarını o kadar az delebilir ki onun gelişinden, onun geçişinden haberimiz bile olmaz. Yabancılar bizi ezilmiş sanırlar ve biz kendimizi bir hayal içinden sıyrılmış duyarız. Hakikatin hakikatinden bile şüpheleniriz. Acaba hakikat miydi? deriz. Hayal nedir, hakikat nedir? Pek de bilemeyiz.

Adam yaşadıkça, yaşlandıkça görüyor ki insanlar bu zâhirî hayatlarının muvaffakiyetleri için ne kadar üzülseler bile, bütün bu hayatlarının tekmil vakaları ve facialarını yine hep sathî kalıyor ve ruhlarının selâmetine ancak hafif ve gevşek bağlarla bağlanıyor. Bu şeyler bizim maddî mevcudiyetimizi sarsarken daha derin ve mahrem bir tabakamız bunları sanki duymuyor. Çoğumuzun ruhu hayat için kurduğumuz ümitlere bile yabancı kalıyor ve böylece, insan, denilebilir ki, kendi talihine de lâkayt kalabiliyor. İnsanın kendi talihi de kendisine pek ehemmiyeti olmıyan bir şey diye gözüküyor. Zira -her ne kadar garip olsa da- mahrum olmak muhtaç olmak değil ve mahzun olmak mes'ud olmamak değildir. Şüphe yok ki aydınlık veya karanlık zamanlarımız olabilir. Lâkin neş'emizin ve hüznümüzün mayası asıl vücudümüzün ve ruhumuzun bir usaresidir. Aynı şartlar içinde memnun veya mahzun olabiliyoruz. İnsanlar başlarına hariçten gelen felâketlerden ve saadetlerden ziyade bu halleri duyuş ve hazmediş kabiliyetleriyle, dünya ile ve kendi nefisleriyle mücadele tarzlariyledir ki biribirlerinden ayrılırlar. Yani bunları yener, bahtiyar; yahut bunlara yenilir, bedbaht olurlar. Bazı tabiatların bedbahtlıkla, ve bazılarınınsa bahtiyarlıkla imtizaçları mümkün değildir. Bazılarının hayatında tesadüflerin bütün lezzetleri dinmiyen bir rahmet gibi yağsa onlar kendi kendilerinden intikam almaya başladılar mı, eyvah! artık hayatın bütün nimetleri kendi duydukları tabiî acıyı ve felâketi bir türlü söndüremiyecektir!

Her insanın zevahir hayatının altında bir de gizli kalan ve sırf kendi hilkati ve ruhiyle yaşadığı büsbütün mahrem bir ömrü var-

dır ki bu hayat içimizde kendi üstüne kapanmış olan bir âlemin mahsulüdür. Yabancılar bunu seçemez ve göremezler ve, talihin bütün engellerine rağmen, bu gizli ve mahrem hayatın insanı kısmen olsun tatmin etmesi mukadderdir. Çünkü günlerle gecelerimizin her saniyesinde bizi durmadan usul ile şiddetle kaderimize doğru iten, sürükleyen kuvvet kendi kendimiziz. Bu kör talihimizi nasıl hiç sevmemiş olabilir ve ondan nasıl hiç kâm almamış olabiliriz ki onu kısmen de yaratan kendi zevkimizdir. Talihimiz demek kısmen kendimiz demek ve kaderimizin tahakkuku demek de benliğimizin inkişafı demektir. Etrafımızda gördüğümüz dünya ve yaşadığımız hayat şahsî telâkkimizin birer mahsulüdür. Dünyamız bize göre olduğu gibi hayatımız da kısmen tabiatimizin yarattığı bir şeydir ve hilkatimiz neyi istiyorsa odur. Yaşadıkça kendi kabuğunu yetiştiren sümüklü böcek gibi talihimizi biz kendimiz öreriz. Talihimiz bizi tamamlıyan kendi varlığımız, kendi kurduğumuz bir ikinci vücudumuzdur ki herkese küserek bunun içine çekilmeyi severiz.

Talihimizin yoksulluğu ne olursa olsun ruhun kendini kurtaran gınaları ve istiğnaları, mest ve mağrur bırakan hulyaları ve rûyaları vardır. Talihin yükü altında ezilen insan bu yükle ezilmiyen bir ruha sahiptir. Bize tabiatımızı mukadder kılan ve her şeye rağmen de kudretini muhafaza eden işte bu ruhtur. Bu insan ruhu şahsî talihin fevkine çıkan, fâniliğinin içinden başını yükselterek kısmen de gökleri koklıyan, göklerin sonsuzluğuna karışan, ebediyetin lezzetini tadan ve onun mukadderatına iştirak eden bir ilâhdır ve bunun içindir ki yaşamakta daima hayvanî - ilâhî bir lezzet, bir tat duyulur. Saadet bilhassa fiziyolojik bir şeydir. Her mahlûk için dünya bir cennet, her can için hayat bir vuslattır. O kadar ki din ve iman dediğimiz şeyin esası bile ahrette yine hayata kavuşmak hulyası, yine yaşamak rûyasıdır ve bundan dolayıdır ki bir insan ömrünün semanın uzak mesafeleri kadar nâkıs ve noksan gördüğümüz genişliği yine insanın ruhuna sonsuz bir hayret verir.

Benim, Fahim Beyin eski bir rûyasını, zamanı geçtikten sonra gelen vuslatların beyhudeliği yüzünden, tenkid etmiş olduğum mağrur gençlik senelerimden beri tecrübem artmıştı. O zamanlardan beri görmüştüm ki asıl sevgilerimiz gönlümüzde yaşıyan hulyalarımız ve asıl sevgililerimiz hayat çölünde ufuklarımızı her

an süsleyen kendi ruhumuz ve kendi gözlerimizle yaratılmış seraplarımızdır. Hulâsa ancak kendi gönlümüzde ve hayalimizde yaşattıklarımızdır ve bize nasib olan vuslatlarsa onların vücutlarına nisbetle ancak gölgeleri gibi kalır. Her zaman hakikat içimizde kalan arzu, hayal ise elimize geçen vuslattır. Zira hayalin vardığı mesafeler dünyevî hiç bir hakikatte bulunamaz, mademki onlar bu yeryüzü hakikatinin dar ölçülerine uymaz ve dünyaya sığmaz. En samimî dostlarımız gibi en büyük hamilerimiz içimizdeki emellerimiz ve hulyalarımızdır. En büyük saadetimiz onların gölgesinde yaşıyarak, onların kevserine kanarak, onlarla anlaşmamız ve kaynaşmamızdır. Mahrum veya muhteşem işte bize miras olan talih budur!

Talihimiz, geceler ve günlerimizin zamaniyle, içimizde hulya ve arzularımızı dokudukça biz onlara varmış oluruz ve böylece bütün ömrümüzde beklediğimiz saadet gönlümüzü aşkiyle o kadar doldurur ki biz daha hasretini çekerken bile, çok kere bu mahrumiyetimizi duyamaz, kendimizi onun cennetinde sanırız. Zavallı Fahim Bey! Kim bilir o nâşad gönlünüz bile, bu yoksul günler ve gecelerinizin ezelî şiirinde, size kaç kere böyle şâd görünmüştür!

XXI
Bir Gün Olur...

Hattâ, kim bilir, belki bir gün olur, biz ölüm döşeğindeyken, talihimizin bu lûtfu hastalığımızın za'fiyle birleşerek, bize belki bütün ömrümüz boyunca beslediğimiz hulya ve arzularımızın olgun salkımlarını sunar. Zavallı Fahim Bey! Kim bilir, belki siz de, son gününüz veya gecenizde, bütün o mahrum hayatınızı, hattâ sizi aldatmış olan çünkü hiç bir va'di tahakkuk etmiyen o ilk rûyanızı unutmuş, kim bilir, belki bu defa da size bütün isteklerinizin vuslatını nasib ederek sizi ölümün kucağına doymuş ve tok götüren tatlı bir rûya görmüşsünüzdür. Hayatın başlangıcı gibi sonu da bir ninni, masal ve uyku ihtiyacını duyuyor. Belki, yanınızda Saffet Hanımın şefkatini bir ninni gibi duyduğunuz o sonuncu gün veya gece, bütün ömrünüz boyunca susamış olduğunuz nimetler, kim bilir, belki sizin olmuştu. Kim bilir, belki ömrünüzün bütün nahoş mevsimlerini, yoksul ve felâketli senelerini yorgun zihninizden silerek, ancak kuvvetlerinizin taze bulunduğu, ruhunuzu hulya ile dolduran ilk zamanlarınızın emellerini, konağınızın boş odaları içinden ve gençliğinizin eşiğinden her sabah kemanınızla hayata, saadete, kim bilir hangi muvaffakiyetlere ve hangi vuslatlara doğru saldığınız ısrarlı, uzun dâvetlerinizi hatırladınız. Kim bilir, belki de, siz, yatağınızda, ıztıraplarınıza merhemler gibi sürünen bir rahatlık hissiyle duydunuz ki artık işiniz muradınıza göre bir hakikat oldu. O kurak ve çorak hayatınıza bir altın yağmuru, bol bol ve çoktan beklediğiniz bir rahmet gibi yağdı. Saffet Hanımın harap gönlüyle Bursa'daki harap evinizi tamir ettiniz. Hayatımızda bize her adımda refakat eden fuzulî düşmanlarımızın ordusunu nadim ve mahcup gördünüz ve size bütün ömrünüzde hem gülmüş hem hased etmiş olanları siz ancak tebessüm eden bakışlarla süzmeyi kâfi buldunuz. Nihayet hayatın ve insanların artık umduğunuz gibi insaf ettiklerini görerek, kendinize hak verdiniz, ve böylece, kim bilir, belki

işinizi yoluna koymuş, talihinizi ikmal etmiş olduğunuza kanaatle memnun, müsterih ve rahat ölmüşsünüzdür.

Fakat kim bilir, bu belki de, size acıyan kalbimle, ancak benim görebildiğim bir rûyadır. Kim bilir, belki de yaşıyanlar hulya ve rûyalarına daha hâlâ doymamışlarken, ölecek olanlar, belki artık rûya göremezler. Akşamın vahim ruzgârı esmeye, gölgeler ürpertmeye başlayınca, hulyası içindeki ruh huylanarak bütün vücudünde bir titreme duyar. Ademin kendisini soğuk kucağı içine çekmeye başladığını hisseder. Ademin karanlığı gönlüne işler, fakat bunu duyan hiç kimse geçmiş zamanına ve rûyasına doğru geri dönemez. Herkes kendini ümit ve hayal âlemlerinde uçuran kanatların kapanmak sırası geldiğini, herkes önündeki gölgeye yıkılmaya mahkûm olduğunu anlar. Kim bilir, ölecek olanların belki gözleri artık açılır ve onlar yalnız kuru hakikati görürler. Öleceği sırada aklı başına gelmiş olan Don Kişot gibi, onlar da, saffet ve gafletleriyle, ömürlerinde neye kıymet verdiler, nelere fedakârlık ettilerse bunların hepsinin boş olduğunu, kimleri sevdiler ve kimlere ehemmiyet verdilerse onların kendilerini aldatmış olduklarını, ve kendilerinin ömürleri boyunca, bütün aldanmakla ve kendi kendilerini aldatmakla delicesine yaşamış olduklarını anlarlar. Kim bilir, belki de insanların çoğu böylece artık aldanmadıkları, artık ummadıkları, artık ümid edemedikleri, artık hayal kuramadıkları için ölürler ve gözler belki açıldığı içindir ki ilelebet kapanmaya mahkûm olur. Hayatın hulyası içinde yaşıyanların ölmeden önce böyle bir an için gafletlerinden uyanarak bütün ömürlerinin iflâsını görmeleri elbette fecî olacak. Ölümün geldiği bu anın ye'si o kadar vahşi olacak ki onu tasavvur ederken bile, ruh, haşyetle titriyor!

Evet, bir gün, olur, insan, gençken ruhunda parlıyan bütün yıldızların birer birer söndüğünü görür. Ruhumuzu içtiğimiz su ve yediğimiz ekmek gibi besliyen emeller ve ümitlerimiz birer birer bizi terkeder. Fakat bir gün olur, hayatımızdan kudsî bildiğimiz bu göklerimizi, bu yıldızlarımızı, bu hulyalarımızı zayi etmiş olduğumuza bile lâkayt kalırız. Bir gün olur, tılsımı bozulmuş gibi bütün dünyamızın benzi solar. Gönlümüzde bir şafak aydınlığı kararır, karanlığa döner, insan kendinin bütün kâinat içinde yalnızlığını duyar ve garipser, vücudumuzda haz almak imkânı kalmaz, ümitten aç, aşktan susuz, hulyadan havasız kalır,

sonuncu yalnızlığımıza ve çaresizliğimize düştüğümüzü duyarız. Artık bütün hayat boyunca beklediğimiz nimeti istemek bile bize tahammül edilmez bir külfet olur. Bir köşede hâlâ bizi bekler gibi duran babadan kalma ihtiyar evlerimiz, mucize kabîlinden ayakta duruşları bize ebediyete kadar sağlam birer mâbet gibi görünen kudsî itikatlarımız, unutmayı canımızla ödemeye razı olduğumuz nedametlerimiz, nefesleri kemiklerimize kadar işliyen yakın ve uzak sevgililerimiz, toprağın içinde çürüdükleri halde ancak biraz hafızamızda yaşadıkları için hâlâ yarın ahrette bulacağımızı umduğumuz ölülerimiz ve ruhumuzun teneffüs ettiği hava gibi duyduğumuz hâtıralarımız, bütün bu sağlı sollu, geceli gündüzlü sıyanet meleklerimiz, bir gün olur, hepsi ve her şey dermansız ruhumuzun kararan güneşiyle birlikte eriyerek, sönerek, ve dermansız vücudumuzun kanı gibi dökülerek, gözlerimizden düşerek, yerlere düşerek, bir gün olur hepsi ve her şey isimsiz bir çöküntü ve silinti içinde ezilir, birleşir, kararır ve biz artık bunları biribirinden ayıramayız. Biz artık ruhumuzun bin bir his, endişe, sual ve hayalini unutarak, tam bir kayıtsızlığa düşer, ne umduğumuzu, ne olduğumuzu, ve ne aramış ve ne yapmış olduğumuzu kendimiz bile hatırlıyamaz ve bilemeyiz!

XXII
Fahim Beye Hitaplar ve Sualler

Ey kendisini gören herkesin türlü türlü bulduğu, başka başka bildiği Fahim Bey! Size, belki kendisinden tevarüs ettiğiniz fikirleri ağzınızdan işittikçe "benim akıllı oğlum!" diye hitabeden babanızın, ve, vaktiyle "dünyanın en iyi adamlarındandır" diye sizi göklere çıkaran babamın mı hakları vardı. Halbuki enistemize göre, sadece bir frenk mukallidi, dolayısiyle dinsiz ve tehlikeli bir adamdınız. Kendisine bahşiş veremediğiniz han kapıcısı sizi "naletin biri" sayar, eski gazetelerinizin ince kâğıt parçalariyle işaretli yerlerini karıştırdığı için kendisine ifrit kesildiğinizi gören hizmetçi size bir nevi deli diye bakar, daha edeceğiniz nice iyilikleri bekliyen Reji hademesi sizi evliya bilir, bense sizi, hisler ve fikirlerim yavaş yavaş ve parça parça değiştikçe, geçmiş zamanın hoş görünüşlü, hoş sözlü, bir hayli vakit kaybettirici ve biraz safdil bir ihtiyarı bulurken, siz, hakikaten bütün za'fı ancak iyiliğinden gelen bir adam mıydınız? Hakh olanlar bizler miydik? Yoksa, Saffet Hanıma sizin karınız olmuş diye acıyan o hanımlar mıydı? Ve siz, za'fınızla bedbaht olup bedbaht eden akılsız ve uğursuz bir insan mıydınız? Hayatı ve dünyayı kendi iyiliğinize göre duyduğunuz için hep aldandınız mıydı? Aldanışınız kendinizi aldatmak mıydı, başkalarını mı aldatmaya yaradı? Sizi kendinize zengin bir iş sahibi farzettiren hulyalarınızı, hayatınızı tedavi için, bir ilâç gibi mi aldınız, yoksa bunları hayat içinde kalp akçalar gibi mi harcadınız? Bütün ömrünüz ciddî ve mâsum bir bekleyişle mi geçti, bu intizarı siz hodgâmlığınızı örten bir perde gibi mi kullandınız? Varmak istediği diyarı gönlünde taşıyan bir sairfilmenam gibi âdeta haberiniz olmadan mı geziyor, uyuyor gibi mi yaşıyordunuz? Arzunuzla iradenizi telif edebilmiş ve azminizi arzularınıza göre tahrik edebilmiş miydiniz? Yoksa iradenizin emirlerini hareketlerinizde zahmetle mi tatbik ediyordunuz? Başkalarını düşünmekten kendinizi düşünemediniz miydi? Yoksa

kendinizi düşünmekten başkalarını mı düşünemedinizdi? Yabancıların gözlerini boyayan feragatiniz arkasında siz rahatına düşkün bir hodgâm mıydınız? İçinizde, hepimizde olduğu gibi yaşıyan muhtelif şahsiyetleri telif edebilmiş miydiniz? Bunları kim bilir? Kim söyliyebilir? Hattâ siz bilebilir misiniz? Kendimizi biz bilebilir miyiz? Bizim hakkımızda kendimizin mi, kimin şahadeti makbuldür, kimin şahadeti makul olabilir? Kim bilir, kim diyebilir ki kendi kendimiz hakkında ilmimiz nerde biter, cehlimiz nerde başlar? Ve başkalarının cehli nerde biter, ilmi nerde başlar?

Kendimiz ve gördüklerimiz o kadar sarih tezadlarla vücude gelmişizdir ki kendimiz ve gördüklerimiz hakkında bir fikir edinmekte biz de müşkülât çekeriz. Zamanın içinde her hayatın çizdiği dairenin genişliği buna dışarıdan bakanların bütün tahminlerini aşar. Her insan ömrünün hudutları zamanın sularında halkalar gibi genişliye genişliye silinir. Bunlardan biz sanki ne duyarız? Bizim yabancı bir hayattan sanki bildiğimiz nedir? Ve başkalarının bizden bilecekleri sanki ne olabilir? Her insan münasebette bulunduğu adamı hemen bir tek yüziyle tanır. Kadın kendisini seveni zevc olarak, çocuk kendisine ders vereni hoca olarak, fakir kendisine para vereni iyi olarak tanır. Fakat onların başka yüzleri de vardır! Bir mahlûk, gönliyle yapyalnız kalınca nasıl değişir! Kimse bu değişmiş insanı tanıyamaz, kimse onun yalnızlığına giremez, kimse kimseyi tekmil yüzleriyle, bütün insanlığiyle bilemez? Başkaları bizi nasıl anlıyabilirler ki biz de senelerce zamanımızı bir adamı tetkik etmeye, duymaya ve hakkında hüküm vermeye, tahsis etsek ona dair söyliyebileceğimiz beş on sözün acaba kaçı doğru olabilir? Acaba bir tanesinin hakikate uygunluğu olabilir mi? Bir insanın kendi kendisinin olduğunu sandığı adamla onu başkalarının olduğunu sandıkları adam arasında ne ayrılıklar vardır! O kadar farklar vardır ki bunların arasında bazan bir benzeyiş bile kalmaz! Başka türlü yaşıyan bir adamın kafasında ise hayaliyle yaşadığı başka bir hayat vardır ve o kendini herkesin hakikî dedikleri hayatına değil, bu hayalî hayatına göre muhakeme eder. Halbuki hakikî ve hayalî bu iki hayatı yaşıyan adamlar arasında da ne tezatlar bulunur! Komşularının gördükleri ve bildiklerini sandıkları adam mı, aynasının karşısında görünen yüzüne şaşan ve buna değil ancak kendi içindeki görünmez benliğine inanan adam mı, yoksa bu inandığı şahsiyetine hayatın-

da daima ihanet ederek kendi inandığı sözlerine uymıyan hareketlere geçen adam mı hangisi hakikîsidir? Bunların hiç biri mi doğru değildir? Bunların hepsinin arasında bir ayrı hakikat, tevazününü bu tezatlardan bulan başka bir adam mı vardır? Kim bilir, kim diyebilir ki bir insanın hakikati ve olduğu nerde biter, rûyası, hulyası, yalanı ve olacağı nerde başlar?

Sanki ne biliyoruz? Ne kadar az biliyoruz! Hele bildiklerimizin ne kadar azını yapabiliyoruz! Ne olduğumuzu ve ne işlediğimizi hangimiz biliriz? Hele yabancılar nasıl bilsinler? Bir adamın gördüğümüze emin olduğumuz herhangi bir hareketi üzerine onun lehinde veya aleyhinde bir hüküm vermek yanlış ve haksız olabilir. Zira bir insanın kendi hareketleri bile, bazan, kendi aleyhine yalnız şahadet değil, hattâ iftira edebilir. Onun hakikî ahlâkının vasfını bilmek için böyle bir tek hareketi değil, hayatının bütünü hakkında bir fikir edinmelidir. Bir insanın içinde daima saklı kalan hakikî benliğini tanıdığını kim iddia edebilir? Muayyen bir noktasına kadar yaşadığımız bütün bir hayattan sonra biz ancak biraz kendimizi tanıyabildiğimizi zannederiz. Fakat bir an içinde bir hırs, bir kin, bir aşk yahut nefsimizi müdafaa kaygusu bizi sevk ederse nerelere kadar sürüklenebileceğimizi, nelere muvaffak olabileceğimizi biz kendimiz bile evvelinden nasıl idrak edebiliriz? Kimse göründüğü gibi değildir. Fakat kimse görünmediği ve kendi olduğunu sandığı gibi de değildir. Kimse bizi kendimizin olduğumuzu sandığımız gibi göremez. Kimsenin nasıl olduğunu hiç kimse bilmez. Başkalarının gözleri en tabiî mânamızı başka mânalara çekerler. Biz sevgiyle gülümseriz ve onlar yüzümüzü kin ile buruşmuş görürler. Yabancı gözler ve izânlar bizi olduğumuzdan büsbütün başka, ya şişman ve kısa, ya zayıf ve uzun gösteren bozucu ve güldürücü aynalardır. Bunların içinde biz kendi kendimizi görebilsek şüphesiz bildiğimiz kendimize benzetemezdik. Fakat bizi gören bu yabancı gözlerin koydukları şekillere girmeye mahkûmuz. Zira kendimizin olduğumuzu sandığımız şekilde görünmemizin ise hiç imkânı yoktur. Biz bile kendimizi en sadık bir aynada görmek istesek nefesimizin buğusu aynamızı bulandırır ve gözlerimizi şaşırtır. Ancak biz kendimizi o kadar kıymetli duyarız, kendi lüzumumuza o kadar kanarız ki başkalarının hakkımızdaki fikirlerini bu sağlam kanaatimize karşı birer ihanet sayarız. Biz usluyken bize deli dediklerini

işitiriz. Lâkin biz de bilmeyiz ki hayat içinde pek uslu olmakla biraz deli olmak aynı yola çıkar mı, çıkmaz mı? Kendi şuurumuz hayatımızın mantığını bir cinnet sayabilir. Fakat hayatımızın mantığı kendi izânımıza her an güler ve onu istihfaf eder. En mâkul adamların bile, en mâkul adamların hele, bazan delilik yapmaya meyilleri, istekleri, ihtiyaçları olmaz mı? Delilik, suların, havanın, bütün tabiatın bir nevi başıboş mantığı değil midir? Bunları nasıl bilelim ki hep buhar gibi kaynaşan hudutlar üstündeyiz! Bu hükmü kim verebilir ve bu işe kim hakem olabilir? Kim bilir, kim diyebilir ki delilikteki usluluk nerde biter, usluluktaki delilik nerde başlar?

Arşimed kendisine bu toprak dışında bir istinat noktası verilse dünyayı kaldıracağını söylermiş. Biz de kendimizi muhakeme, tâdil ve tedavi için kendimizin dışında dayanacak bir nokta bulmaktan aynen bu kadar imkânsızlıkla karşılaşırız. Biz en evvel başkalarına karşı vazifelerle mi bağlıyız? Yoksa en önce kendi ruhumuza karşı mı mesuliyetlerimiz vardır? En mahrem benliğimizin inkişafını temin etmek yabancılara olan vazifemizden daha az mı ehemmiyetlidir, yoksa daha mühim sayılmaz mı? Başlarımızda fikirlerimiz ve gönüllerimizde hislerimiz göklerde toplanıp bozulan bulutlara benzer. Daima muvakkat bir takım ihtişamlar kurar, sonra dağılırlar. İkide bir yapılıp yıkılan bu kâinatımızdansa yabancıların haberleri olmaz. Hattâ biz bile, bazan, onların gafili bulunuruz. Biz de, nice defalar, tanımadığımız, hattâ bir başkasının sandığımız bir zihniyetle harekete geçeriz. Bütün günlerimiz için kendimize bir yol çizer, sonra, her gün bunun aksine hareket ederiz. Kendimizi bazan kendimizden bile ne kadar uzak buluruz! Sanki tanımadığımız, yabancı bir kalble hissederiz. Bazan da kendi kendimizle mutabıkken o kadar herşeyden uzak ve yalnız kalırız ki bütün dünyanın kendimize karşı yabancılığını, yeryüzünün gurbeti içinde bir biykes hayatı yaşadığımızı duyarız. Ancak bütün bunlar o kadar içiçe geçen ve değişen duygulardır ki biz kendimiz de bilemeyiz, herkesle karâbetimiz ve dünya ile dostluğumuz nerde biter, dünyadaki yalnızlığımız ve herkese yabancılığımız nerde başlar?

Gönlümüzün hayal ve muhal iklimlerinde açılmış öyle samimî emelleri vardır ki vücudumuzun nesci kadar bizimken yine en tabiî zaaflarımız bunları bir takım yalanlara çevirir. Ahlâkî,

mânevî öyle meziyetlerimiz vardır ki irademizin ihmalleri bunları bir takım kusurlara döndürür. İçimizde öyle zaaflar vardır ki bunlar kendilerini tehlikede sandı mı, bize insan iradesinin üstünde bir takım kuvvetler verir. Zekâmızın öyle istiğnaları, ancak kendini tatmin eden öyle gururları ve ancak kendi kendisinin şahadetiyle iktifa eden öyle sükûtları olur ki bunlar bazan bizi hayat ve hakikat karşısında zekâdan büsbütün mahrum bir adamın kalacağı mevkide, hattâ onun kalmıyacağı mevkide bırakır. Çok kere, mazide, aklımızın bize yâr olmamış olduğunu, fırsat ve zaman geçtikten sonra farkederiz. Çok kere de kendi kendimize etmiş olduğumuzu bize hiç bir düşmanın yapamıyacağını görürüz. Ömrümüzün yarısı böyle, diğer kısmında işlemiş olduğumuz hatâları tamir ve tashih ile geçer, fakat yazık ki bütün bu tecrübelerimizden istifade etmek içinse önümüzde ikinci bir ömrümüz yoktur. Hayat içinde bunca emeklerimizin verdiği mahsuller bazan korkulu rûya ve kâbuslarda gördüğümüz acayip mahlûkları andırır. Bu çoşkun ejderhaların onları doğurmuş ve beslemiş olan mûnis arzularımıza ne kadar benzemediklerine elbette siz de şaşmışsınızdır. Bazan bir kalbi incitmekden çekiniriz ve sonra o kalbin bizim yıllarca sürmüş bir gafletimizle kırılmış olduğunu öğreniriz. Bazan iyilik yapmak hevesiyle fenalık etmiş olduğumuzu anlarız. Bazan da yaptığımız fena bir şeyden iyi bir netice doğar. Böyle, istemiyerek işlediğimiz fenalıkların ve bilmiyerek yaptığımız iyiliklerin haddi, hesabı mı vardır? Bunları kim bilir? Bilse bilse bir Allah bilecek değil midir? Gönlümüzün dikenleri kaç ele batmış ve kaç kalbi kanatmıştır! Gönlümüzün gülleriyse, hâlâ, asıl kıymetlerimiz gibi, kalbimizin kaniyle beslediğimiz sevgililerimiz değil midir? Her gün belki iyi diye yaptıklarımızdan çıkan menhus neticeleri gördükçe sanki hangimizin kime, ve sanki ne demeye hakkı olabilir? İyilik de, fenalık da, güvercinlerin boyunlarındaki tüylerin renkleri gibi, içiçe geçen ve morumsu olanların nerde başladığı, güvezimsi olanların nereye kadar devam ettiği ve pembemsi olanların nerde bittiği hiç de belli olmıyan, hattâ, dahası, gelen ışıklara, geçen rüzgârlara uyarak, daima değişen ve kâh böyle ve kâh öyle gözüken şeyler değil midir? Bunların sınırlarını kim tesbit edebilir; kim bilir, kim diyebilir ki iyilik dediğimiz şeyler nerde biter, fenalık dediğimiz şeyler nerde başlar?

Hayatın mânaları çıplak vücutlarımızı sararak havalanan meşlâhlar gibi dünyanın hep birbirine zıt rüzgârlariyle, talihimizin etrafında savrularak, şekilden şekle giriyor, her an biçim değiştiriyor. Acaba hayat nedir, bizim yaptığımız bir şey mi, bizim vasıtamızla yapılan bir şey midir? Acaba kader ve talih nedir? Bizimle biten bir şey mi, bizden evvel başlamış, bizimle süren, ve bizden sonra devam edecek bir şey midir? Ömrümüzü saran mânevî iklimler arasında hangisi bizim için hakikîsidir? Asıl hangisi ruhumuzun iklimidir? Hangisine hakikat demeliyiz? Bir zâhirî hakikat vardır ki sathî ve aldatıcıdır. Bir de geçici hakikatler vardır ki hep birer hususiyetten ibaret değil midir? Hakikatin binbir cephesi, çehresi, mânası ve başka başka görünüşleri yok mudur? Ruhunun itikadiyle yaşıyan mutekit ve hayalperest, başkaları onu ne kadar hayal içinde sanırlarsa sansınlar, kendisi hakikî hayatını yaşamış olmaz, kendisi için bir hakikat hayatı yaşamış sayılmaz mı? İhtiyacımız olan yani aşkını duyduğumuz hakikatle erişebildiğimize emin olduğumuz hakikat bir değil midir? Adımlarımızı sevk ve idare eden biz değilken yolumuzu nasıl anlarız? Vardığımız yeri bilmezken bize lâyık yeri nasıl tasavvur edebiliriz? Bütün ömürlerin sonu iflâsken hangi muvaffakiyetlerden bahsedebiliriz? Kim bilir, kim diyebilir ki hayatın galebesi nerde biter, iflâsı nerde başlar?

Bir gün bize ölümü mukadder kılan za'fımız kadar hayatta bizi riyazî bir kat'iyetle sürükliyen kuvvetler vardır. Kendimizi her zaman bunların hâkimi sanırken daima onlara tâbi oluruz. Hükmettiğimizi umduğumuz hislere zincirlerle bağlı mahkûmlar olduğumuzu ilmimiz arttıkça öğreniyoruz. Var olmadan önce yok olduğumuz gibi, var olduktan sonra da yine yok olacağımızı anlıyoruz ve bütün insanların, yeryüzünün en büyük mücrimleri gibi, hep ölüm cezasına mahkûm olduklarını biliyoruz. O iki kat'î yokluk arasındaki bu cüz'i varlığın mânası değil, ancak fâniliğinden dolayı ruha acımsı gelen tadı, lezzeti duyuluyor. Sonunda mademki tamamen mahvolacağımız bellidir, esasta mevcut olan ancak ölüm demektir. Bu ölümün geçmiş bütün insanlara ettirdiği feryatlar hafızamızda inlerken her ümit ve her hesap nafiledir, zira ölüm her imanı tekzib eder, her şeyin abes olduğunu gösterir ve her şeyi geçer. Her hayat, her vuslat ve her muvaffakiyetin rikkatimize dokunan şivesi bunların boş karanlıklar içinde

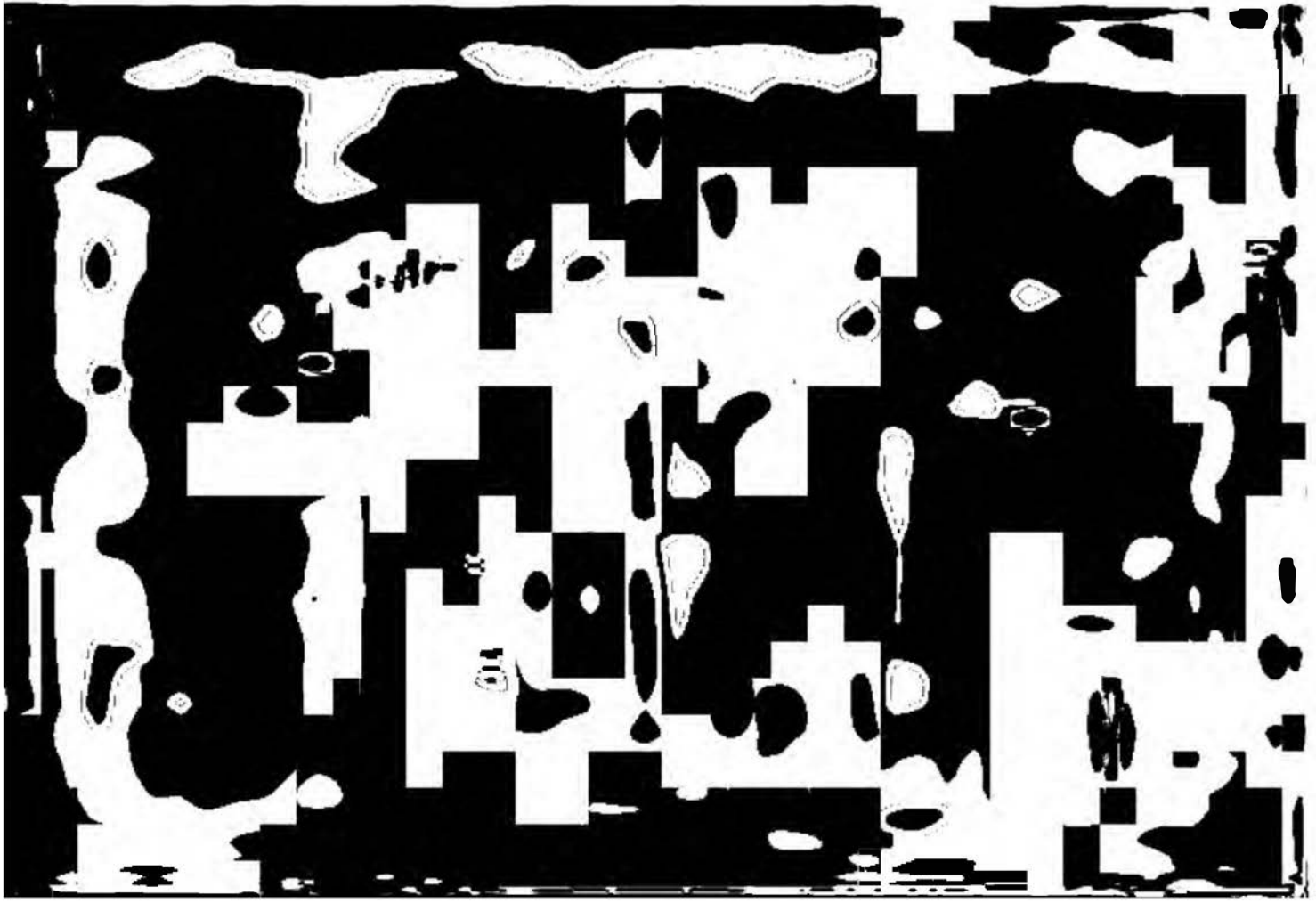
birer havaî fişek tarzında yanan ışıklarla yüksele yüksele vardıkları noktada, gönlümüze hayret veren müşfik ve parlak renklerle bir an açılarak sonra yine, çaresiz, karanlığın boşluklarına dökülüp sönmeleridir. Biz böyle boş karanlıklarda parlarken canımızla ödediğimiz bu hayat içinde kim bilir, kim diyebilir ki ölümün zaferi nerde başlar, ölümün zaferi nerde biter?

***

Ey kendisini gören herkesin türlü türlü bulduğu, başka başka bildiği Fahim Bey! Siz de, o dermansız halinizle, kendinizi bu tahlil edilmez kör, sağır, dilsiz ve hep kendi kafalarına göre giden kuvvetlerin mâsum bir esiri ve kurbanı olarak duymuş değil miydiniz? Kat'î yalnızlığa ve sükûta düşmeden, her zerreniz çürüyüp dağılmaya razı olmadan ve ölüm sizin yüzünüze de sırrını saklıyan meçhul ve efsanevî bir adam maskesi geçirmeden evvel siz bu meseleleri halleden vâzıh bir tahlile varabildiniz miydi? Siz acaba kendiniz hakkında söylenenleri duymuş, tartmış ve düşünmüş müydünüz? Acaba kendiniz hakkında siz ne teşhis koymuş ve son olarak ne hüküm vermiştiniz?

Bu son dermansızlık, istiğna ve mutavaat anında ölümün o mutlak sükûtuna ererken, şüphem yok ki insan kendisini yerden göğe kadar mağdur ve mâzur duyacak ve kendi kendisi hakkında insaf ve merhamet hisleriyle dolmuş, taşmış olacaktır. Şüphem yok ki kendimiz için ağzımızla sönecek son söz bir af ve merhamet sözü ve gönlümüzde eriyecek son his bir şefkat, muhabbet ve hasret duygusu olacaktır.

Siz gidince büsbütün yardımsız ve yoksul kalan Saffet Hanımın, ruhunda sizin beslediğiniz hulyaların sizinle birlikte göçtüklerini görmekle, arkanızdan, ak saçlı ve ağrılarına karşı sargılı başına kurumuş ellerinin yumruklariyle vurarak: "Beni böyle bırakıp gidecek miydin?" diye dövündüğünü ve böylece belki giden sizden ziyade, kalan kendisi için ağladığım bize naklettiler. Onun size ait hislerinde bir isabet veya ihanet olup olmadığını bilmem, fakat ben sizin kendi hakkınızda bu mûnis ve müşfik hislerden başka duygularla mütehassis olabileceğinizi tahayyül edemiyorum.

Abdülhak Şinasi Hisar, Bugün....

Selim İleri

Çağdaş Türk edebiyatının düzyazısında, Tanpınar, Nahid Sırrı ve Ziya Osman Saba'yla birlikte sayılı İstanbul yazarından olan Abdülhak Şinasi'yi o kent ve o kentin insanları nasıl alımlıyor bugün?

Belki bu soruyu yanıtlamak istiyorum.

Kentten önce edebiyatımızın tavrına bakmakta yarar var: Yaratıcı yazarın amacına, ülküsüne, ütopyasına açık, inceliklerden yana bir 'eleştiri' geleneğimiz pek olmadığından, demin adlarını andığım yazarlar, neredeyse 'hiçbir zaman' okura gerçekten ulaştırılmamışlardır. Onların çabası tekil, bireysel girişimler niteliğiyle kalakalmıştır, dense, yeridir.

Tanpmar'ın ölümünden onca yıl sonra, o da kısa bir süre için, parladığını biliyoruz. *Huzur*'u bütünleyen, biri *Huzur*'a önsöz, ötekisi *Huzur*'a ilk sözler kapsamında romanlar, *Mahur Beste, Sahnenin Dışındakiler* yazarın sağlığında 'kitaba' bile dönüşmemiş. Tanpınar yeniden keşfedildi, 1970-1980 arası en azından 'bazı' okurlarca okundu, hakkında yazıldı çizildi; ama Tanpınar'la ilgili çok da ciddi araştırmalara ne yazık ki yol alınamadı.

Nahid Sırrı ise bugün bir iki yayınevinin çabasıyla okura sunulmak isteniyor. Dilerim dikkat çeker.

Çocukluğunun ve gençliğinin İstanbul'unu anı-öykülerinde dile getiren, böylece bir İstanbul yaşama biçimi kültürüne bizi alıp götüren Ziya Osman Saba'yı ise, sanırım daha çok şiirleriyle tanıyor ve her biri bir üslûp şöleni olan öykülerini bir türlü gönlümüzden okumuyoruz.

Aynı kader, bütün bu 'İstanbul edebiyatı' yazarlarının tuhaf talihi, Abdülhak Şinasi'nin eserine de yansımıştır. Onun eseri yıllardan beri okurdan uzak, adeta unutulmuş, bir köşeye neredeyse terkedilmiş ...

Abdülhak Şinasi'nin tuhaf talihinde okunmak-okunmamak, okura 'iletilmek' sorunlarının ötesinde, bir de, yeterince 'anlaşılmamak' sorunu öne çıkar. Eserine birçok zaman, hatta çok değerli eleştirmenlerimiz, geriye dönük bir çabanın verimi diye bakılmış, bakmışlardır.

Onun geçen yüzyılın sonu, bu yüzyılın başı İstanbul'a...rahat, erinçli, artık azıcık masala karışmış bir İstanbul'a, mutlu geçtiği ileri sürülen bir çocukluk döneminin perspektifinden baktığı sanılmıştır. Bu yaklaşım, Abdülhak Şinasi'ye yönelik değerlendirmelerin en iyimseri, en olumlusudur.

Kimi eleştirmenlerimiz, edebiyat tarihçilerimiz ise, büsbütün insafsız davranarak, Abdülhak Şinasi Hisar imzalı eserlerin toplum sorunlarını özellikle görmezden geldiğini, bu sorunlara bakmaya üşendiğini belirtmişler ve yazarın handiyse 'gerici'liğinde karar kılmışlardır.

Böylece zaman geçip gitmiş, yargılar yinelenmiş, Abdülhak Şinasi edebiyatımızdan usul usul silinmiştir.

Ne var ki, emek silinemiyor.

Abdülhak Şinasi'nin toplu eserine şimdi yeniden eğilirken, onun öyle mutlu bir çocukluğun gözlüğünden rahat, kaygısız bir İstanbul'a bakmadığını, toplum sorunlarına omuz silkmekle yetinmediğini, neyi yazarsa yazsın, has bir edebiyatın, kişisel üslûbunun ardını kovaladığını gönülden saptıyoruz.

Daha *Fahim Bey ve Biz*'de yiten İstanbul'u görmüştür. Düşlerin avcısı Fahim Bey, değişen hayata bir biçim vermeye çalışırken, bir yandan da iktisadî bozgunlarla boğuşur; *Fahim Bey ve Biz*'ın daha ilk satırında hep yıkımlardan geçtikten sonra ölüp gider. O, bir anlamda, imparatorluk başkentinin son insanıdır.

Fahim Bey'i, Çamlıca'daki enişteyi, Ali Nizami Bey'i ve ötekileri anlatmaya koyulan yazara, 'anlatıcı'ya gelince, bir çöküş etrafında çöküş sebeplerini saptamak, söylemek, kaleme getirmek için didinip durmuş, yeni yeni çöküşlerin -'geçmiş za-

man'dan ibret alınarak- 'yeni zaman'da artık olmasını belki boş yere temenni etmiştir.

Boğaziçi'nden, Çamlıca'dan, Büyükada'dan ve hep ferah hayatlardan söz açıyor görünen bu eser, gerçekte, ne kadar karanlık, ne kadar kasvetli ve ne derin acılardan konuşuyor:

Daha Şair Nigâr Hanım portresi çizilirken (*Boğaziçi Yalıları*), geçip giden zamanın bir 'yokluk'la noktalanacağı vurgulanır. Yani anlatıcı yola koyulduğunda zaten her şey yok olup gitmiştir. Ama yazar için bir olanak sözkonusudur: Yokluk yazı aracılığıyla bir 'varlık' olup çıkabilir. *Boğaziçi Mehtapları*'nın eşsiz "Başka Dünyaların Bizden Görebilecekleri" bölümü, özetlemeye çabaladığım yokluğun varlığa dönüşmesi serüvenini açıkça yansıtmaktadır. Burada Abdülhak Şinasi'yi, anlatıcıyı, ışık hızına erişebilmiş bir taşıtta bütün zamanlara yol alırken görür gibi oluruz...

Geçen yüzyılın ve bu yüzyılın başındaki İstanbul da yekparedir, asla eksilmemiş, eksiltilmemiştir. Öte yandan yazar onu, kentin yekpareliğini, çoktan parçalanmış, çoktan eksilmiş bir kentte yazmaya çalışmakta, belki de artık yalnızca kendisinin 'tasarladığı' bir ütopik kenti dile getirme kaygısı gütmektedir.

Kent bir kez 'tasarlanır' hale getirilince, yazarın didiştiği güncel sorunlar, olsa olsa, eserde aranmamalı, yaşamın ta kendisinde aranmalıdır. Abdülhak Şinasi'yi okurken, eserini kaleme getirdiği toplumsal-siyasal ortamı kapsayan bir koşut okumaya baş vurmak herhalde bir sentez fırsatıdır.

İmparatorluğun en zengin kültür beşiği İstanbul, birçok sebepten dolayı göçüp giderken, yazar da boyun eğmiş, "Bir Boğaziçi Yalısı Müzesi"yle (*Seçmeler* kitabı ya da *Türk Yurdu* Dergisi 1955 Ağustos sayısı) yetinmek durumunda kalmıştır:

"Medeniyetler tarihî rollerini ikmal edince onların hatıralarının bir mahfaza, yani bir müze içine konulması lâzım gelir."

Uygarlığın burada "tarihî" rolünü ne kerte "ikmal" ettiği meselesi bir yana; öylesi müzelerin artık kotarılamayacağı bugün büsbütün hissediliyor.

O zaman geriye ne kalıyor, denecek. Geriye kalan 'İstanbul edebiyatı'na açılmış eserlerdir: Başta Abdülhak Şinasi'ninkiler, andığım öteki yazarlarımızınkiler... Ahmet Haşim'in İstanbul'a ilişkin düzyazılarını da unutmamak gerekiyor elbette.

Mimarinin silinmiş, eşyanın har vurulup harman savrulmuş olması, bizi büsbütün umutsuzluğa yönlendirmemeli: Abdülhak Şinasi'nin sayfalarındaki gönül duyuşu, okuru yeni ve güzel tasarımlara açabilecektir. Burada, sanıldığınca 'geçmiş zamana özlemi' konuşmuyor, tam tersine, bir uyarlık muhasebesine girişiliyor.

Öyleyken, kentin insanı okusaydı, ola ki sorumluluk duyar, hiç değilse vicdan azabı çekerdi...

Yine de:

Git git Arabistan'a dönmüş, Honkong ya da Şikago batakhaneleriyle donanmış şimdiki kentte, Abdülhak Şinasi'nin ve 'İstanbul edebiyatı'nın sağlayabileceği 'tahayyül'le 'güzeli tasarlamak' hiç yabana atılacak bir ilk adım değil.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın Hayatı

Sermet S. Uysal

Abdülhak Şinasi Hisar, 1888 yılında, anne tarafından büyükbabası Muhtar Bey'in Rumelihisarı'ndaki yalısında doğmuştur.

Yazarın babası Mahmut Celâlettin Bey, gençliğinde iki yıl Paris'te öğrenimde bulunmuş, yurda döndükten sonra kadınlarla ilgili *Mürüvvet* adlı bir dergi çıkarmıştır. Ayrıca birkaç kitap bastırır. Bir de *Hazne-i Evrak* adlı bir edebî dergi yayınlar ki bunda: Abdülhak Hâmid, Ziya Paşa, Recaizâde Ekrem'in şiirleri bulunur. Ayrıca gençleri destekler. Bu hususta Halit Ziya Uşaklıgil şunları yazıyor: "Zannederim ki ilk yazılarımı mektep vazifeleri arasında ve (Tarihi tabiî)ye dair taslaklar şeklinde yazar ve bunları o zaman İstanbul'un en mühim mecmuası olan (*Hazine'i Evrak*)'a gönderirdim.

"Gariptir ki bu makale karalamalarımı o vakit mecmuanın başında bulunan Abdülhak Şinasi Hisar'ın babası Celâlettin Bey -ki beni hiç tanımazdı- büyük bir iltifatla dercetmeğe başladı." (*Son Posta*, 6 Şubat 1943).

İstibdadın artıp fikir ve san'at adamlarının herbiri bir yana gönderilirken Mahmut Celâlettin Bey de önce Cezâir-i Bahr-i Sefid ve sonra Beyrut Maarif Müdürlüğü'ne yollanır.

Osmanlı Nuri'nin "*Şehreminleri*" adlı eserine göre yazarın babasının dedesi şehreminliği yapmış ve Mısır Kethüdalığı'nda bulunmuş olan Tanzimat ricalinden Hacı Rüstem Efendi'dir. O da: "Enderun-u Hümayun'dan muharreç Mustafa Efendi'nin oğlu'dur. (aynı eser, s. 54). Sicilli Osmânî yazarının anlattığına göre: "ziservet (servetli) ve halim"dir. Hüsam Efendi'nin oğlu, Şehremâneti Genel Müfettişliği'nde bulunmuş olan Selâhattin Bey; onun oğlu da yazarın babası Mahmut Celâllettin Bey'dir.

İstanbul'da bulunduğu zamanlarda ise, arkadaşları ile buluşup, sofra başında sohbet etmeyi sever: "Yeni açılmış Bomonti bahçesinde Abdülhak Hâmid'le birlikte, bir akşamdan gece yarısına kadar güle eğlene iki küçük bira fıçısını nasıl içerek bitirmiş ve sonra buna nasıl gülmekten katılmış olduklarını hikâye eder." (*Fahim Bey ve Biz*, sayfa: 114)

Hattâ yazar, Fahim Bey'i bile, babasının: "Galatasaray'ın karşısındaki bir binanın birinci katında bulunan bir lokantaya bir iki kadeh rakı içmeye" gitmiş olduğu bir akşamı tanır. (*Aynı eser*, s. 12).

İşte devrine göre bu kültürlü ve zevk ehli insan bir gün Neyir Hanım'ı görüp beğenir... Ve âilesine istetir. Fakat kız tarafı, Mahmut Celâlettin Bey o zamanlar için uzakça bir yer sayılan Büyükada'da oturuyor diye, ilk zamanlar bu evlenmeye pek yanaşmak istemezler. Fakat iş sonra tatlıya bağlanır.

Yazar bunu *Geçmiş Zaman Köşkleri* adlı eserinde şöyle anlatıyor: "Babamın âilesi anneminkine müracaatle oğullariyle kızlarının birleşmesini teklif ettiği zaman annemin akrabası bir kararsızlık devresi geçirmişler. Zira -bir bahriyelinin tertemiz ve ütülü esvabında müstakbel fırtına ihtimallerini görür gibi- Büyükada'da oturan erkek tarafının mahallesini biraz daha fazla, denizaşırı bulmuşlar. Az kalmış söz verilemiyecek, bu yüzden de ben dünyaya gelemiyecekmişim. Fakat damat beyin Rumelihisarı'ndaki eve yerleşeceği ve Büyükada'ya ise arada bir, iyi havalarda gidileceği kararıyle mesele halledilmiş." (s. 16).

Neyir Hanım'la Mahmut Celâlettin Bey'in, evlenmelerinden bir yıl sonra bir erkek çocukları olur. Tanzimat'ın idealist siması Şinasi'yi ve en zarif san'atçısı Abdülhak Hâmid'i çok seven baba, oğluna bu iki insanın adını birleştirerek verir: Abdülhak Şinasi...

İki yıl sonra bir oğulları daha olur: Selim Nüzhet...

Bu iki çocuğun hayatları bir masal havası içinde geçmeye başlar: "Bâzı gecelerde, yemekten sonraları, hanımlara bir bülbül

* Neyir Hanım da köklü bir soydandır. Bilinen ataları arasında II. Mahmut devrinde yaşamış olan Veli Paşa vardır. Veli Paşa'nın oğlu son Belgrad muhafızı olan Selim Paşa'dır. Onun da oğlu Tophâne-i Âmire kâtibi Muhtar Bey'dir (ki, Abdülhak Şinasi onun yalısında doğar).
Muhtar Bey'in bir kızı olur: Neyir Hanım... Ve baba yavrusunun kültürüne çok önem verir.

dinlemek arzusu gelir ve çocuklar da hareket ve değişiklik zevkiyle, hemen bu arzuya uyarak, bu fikri sevinçle alkışlardık. Bâzan, nizama riayet etmek için ucunda bir fener yanan kayığa biner, Baltalimanı'ndan geçer, Körfez'e ve Dere'ye bülbül dinlemeğe giderdik. O zamanlar Baltalimanı'nın, Körfez'in ve Dere'nin, aksi sadaların cevap verdiği bülbülleri ve deredeki mezarlıkların serviliklerine gizlenen eski bülbül yuvaları meşhurdu. Burada ihtiyar ağaçlar ve onlar kadar ihtiyar mezarlar vardı. Bütün bunlar dinlediğimiz bülbül seslerine tarif edilmez bir takım romantik hisler katardı. Bu derin gecelerin de gûya susup dinledikleri o mezarlıkların yüksek ağaçlarında dem çeken bülbüllerin ruhlara saldıkları artık hiçbir zaman unutulmaz seslerini ve sözlerini uzun uzun dinledikten sonra dönerdik." (*Boğaziçi Mehtapları*, s. 45-46).

Bir gün, deniz dönüşü, Abdülhak Şinasi komşuları olan Nigâr Hanım'ın yalısına gider. Yazar, o günün anısını uzun yıllar unutamaz: "Eserlerini gûya bir edebiyat için yarattıklarını hayâl eden san'atkârlar gibi, bu hanımlar da kendi güzelliklerinin bir ebediyetle alâkalı olacağını umarlar, belki bundan, ebedîleşememiş bir güzelliğin daha bu dağılışı karşısında yeni nevmit olurlardı. Belki bundan, hanımların, bu akşam karanlıkları arasında, aynaları karşısında aldıkları tavırlar bir nevi bozgun edası taşırdı.

Bir böyle akşam kayıkla dönüşümüzde bana vereceği bir kitabı almak için Nigâr Hanım'ın yalısına gitmiş ve kendisiyle, odasına çıkmıştım. Bu, üst katta, pencereleri denize bakan, alçak tavanlı bir odaydı. Nigâr Hanım, vereceği kitabı aramadan evvel aynasının önüne geçti ve ağır ağır başından yaşmağını çıkarmağa başladı. Lâmbasız odanın içinde renkler büsbütün solmuş, demin görülen şeyler artık seçilmez olmuştu.

Ben, oturmuş, sessizliği bozmadan bekliyordum. Ve Nigâr Hanım da susuyor, ayna karşısında, yavaş yavaş başından yaşmağını hotozunu iğnelerini çıkarıyor, süslerini, saçlarını bozuyordu. Sessizlik gitgide derinleşiyor, akşamın renkleri gittikçe koyulaşıyor ve açık pencerenin önünden geçen Boğaziçi sularının koyu bir gölge hâlinde aktığı görülüyordu. Bu gölgeler, bu karanlık, bu sessizlik, demin seyrettiğim guruptan ruhuma sinmiş renkler ve mânalar beni artmış bir düşünme ve duyma kabiliyetiyle hazırlamış ve ben yavaşça açılan, doğrusu yarım açılan mânevî gözlerle biten bu akşam ve solan bu ayna karşısında bozulan

bu süslere baktıkça her şeyin nasıl zeval bulmağa mahkûm olduğunu, bu nazlı ve ihtişamlı güzelliklerin fâniliğini ve bundan gelen melâllerini gizliden gizliye, derinden derine duymağa koyulmuştum.

Daha hemen çocuktum. Fakat çocuklar daha teferruatiyle düşünmedikleri şeyleri bile bir his bütünlüğiyle bulur, kavrarlar. Ve ben hayatı tecrübelerimle değil, fakat ancak hayâl ile hisseden ben, bu anlarda, hiç aldanmadan, hem tekmil hülyalarımı, hem gelecek bütün saadetler ve mahrumiyetlerimi şimdiden beraber kucaklıyor gibi olmuştum. Sanki bu ayna karşısında birden gözlerim gelecek ve geçecek zamanları görmüştü. Tâ ileride, uzak ve çorak bir mevsime vâsıl olarak gelecek akşamların da birer çiçek gibi solduklarını, gelecek baharların da birer akşam gibi geçtiklerini, açılacak güzelliklerin de sonbahar içinde dökülen yapraklar gibi çürüdüklerini ve bütün bu şeylerin hep sönerek yokluğa inkılâp etmekte olduklarını, bir anda istikbâli de kavrayan bir bakışla görmüştüm. Ve, başdöndürücü bir hızla akan Boğaz'ın suları gibi, içimde birçok hislerle mevsimlerin ve gûya hayatların kafileleri, küçük dalgaları birbirlerine karışarak ve hafif köpükleri birer birer sönerek geçip gittiler.

Boğaz'ın bütün suları ruhumun içinden geçiyor, akıyor, ademe doğru kayıyor ve ben onları tutamıyordum." (*Boğaziçi Mehtapları*, s. 78-79).

Bâzan donanma gecelerine katılırlar: "Çocukluğumda, senede bir, Ağustosun ondokuzuncu günü gecesinin, diğer geceler arasında bir hususiyeti olurdu. O gece akrabalarımız veya dostlarımıza dâvet edilmiş bulunurduk. O gece Şirket vapurları tarifesi değişmiş olur, donanma şerefine donanmış vapurlar işler, Boğaziçi mahalleleri ve yalıları önlerinden geçerek bahçeleri, bağları ve dağlarında mumları yanan fenerlerin şiir ışıkları döktüklerini seyreder, bir mahalleden başka bir yere giderken bir Binbir gece masalı diyarına uğramış olurduk. Gördüklerimiz rüyalara benzer; gönül sesleri duyuran vapurlar seslenirler, bu şâir geceler rüyalarımız içine girerdi. Bu geceler, kadın ve erkeklerin hâtıraları içinde yer alırdı. Bu gecelerde İstanbul'un ve İstanbulluların şekilleri, huyları, âdetleri, yerleri değişmiş gibi görünürlerdi. Gûya daha eski geçmiş zamanlarda bir imparatorluk gecesinden biri daha geçmiş bulunurdu.

"Çocukluğumda, birkaç defa kadınların yanında bu donanma geceleri şerefine, bir çatana içinde, Boğaziçi'nin iki sahilinde, Anadolu kıyısı önlerinde, Moda'da, Fener'de, Caddebostanı'nda, Bostancı'da ve uzaktan Adalar karşısında gezintiler yapmıştık. Bu seyyar gecelerin yavaş yavaş sabahlara kadar yaklaşan uzun saatlerinde uykusuzluk ve yorgunluk, ince bir acı tatlı hâlet duyulurdu. Bütün bu mahalleler her zamanki yüzlerini ve huylarını değiştirerek birer şiir söylemeğe koyulurlardı. Bâzı geceler güzelliklerini söyler ve bazıları ise haykırırlardı. Mor karanlıklar içinde bu şeydâ mahallelerde fener ışıklarından dökülen şiir bana hep rüyalar içinden akıyor gibi gizli, esrarlı, kıymetli hâtıralarıma karışarak ben onları bir yıldan bir yıla gelen perili geceler gibi duymağa alışmıştım." (*Geçmiş Zaman Fıkraları,* s. 177-178).

Bir arkadaşları, Rûşen Eşref Ünaydın, bir vesileyle uğradığı Abdülhak Şinasi'lerin yalısındaki havayı şöyle anlatır: "Bir yolcudan sınıf arkadaşımın yalısını sordum. Kapısını çaldım. Loş ve sessiz bir taşlıktan geçtim. Duvarları, -siyah raf çizgilerinin ortalarındaki rengârenk- kitaplarla kaplı aydınlık, serin güzel kokulu bir odaya girdim.

Bu yalı Selim Nüzhet'indi. Bu raflar da ağabeysi Abdülhak Şinasi'nin kütüphanesi inmiş. O titizcesine temiz odada...

"Sofrada, billûr bir tabaktan bir zeytin alırken onu kar gibi beyaz, lâvanta çiçeği kokulu ve üzeri ipek çilekler işlemeli örtüye düşürdüm... Bağrıma varan bir tatlı serinlik ve kulağıma gelen hafif bir su mırıltısı bu odanın havasına öyle anlatılmaz bir dinlemişlik veriyordu ki bütün heyecanları yatıştırıyor, gönüle, bir okşayıcı söz gibi tesir ediyordu." (*Boğaziçi Yakından*, s. 136).

Rumelihisarı'ndaki bu yalı, Bebek'ten Hisar'a giderken, Nigâr Hanım'ınkinin biraz ilerisinde bulunmaktadır.

Hisar'larm yalısı, meyilli bir araziye kurulduğundan denizden üç, kara yönünden iki kath görünür... Birinci katta: Aşçı, uşak ve kayıkçı odaları; ikincide: Âilenin iki erkek çocuğunun odaları, yemek odası ve hizmetçilerin odası, üst katta: üçü deniz üstünde olmak üzere sekiz oda vardır.

Yalıdakilere gelince: Muhtar Bey'in annesi Nazperver Hanım, Muhtar Bey, eşi Mihricemal Hanım, Neyyir Hanım, Mahmut

Celâlettin Bey, Abdülhak Şinasi, Selim Nüzhet... Ayrıca hizmetçiler, uşak, aşçı ve kayıkçı...

Yalıdaki tatlı âhenk, uzun müddet hep bir arada devam etmez. Mahmut Celâlettin Bey, ileri fikirliliğinden dolayı sarayın hışmına uğrayıp önce Cezâir-i Bahr-i Sefit ve sonra da Beyrut Maarif Müdürlüğüne yollanır... Neyyir Hanım, 1894 yılında, büyük oğluyla İstanbul'dan Beyrut'a giderek eşine kavuşur. Orada Abdülhak Şinasi fransız mürebbiyesinden fransızca öğrenmeye başlar. Dönüşte mürebbiyeyi de İstanbul'a getirirler.

Rumelihisarı iskelesinin bitişiğindeki kayınbabasının yalısında oturan Tevfik Fikret önce Abdülhak Şinasi'ye, sonra da kardeşine özel olarak türkçe dersleri verir.

Küçük Abdülhak Şinasi yalılarındaki eski âhenge kavuştuğundan çok memnundur. O günleriyle ilgili anıları bir çok eserlerinde yer alır. *Geçmiş Zaman Fıkraları*'ndaki şu parça yazarın geçmiş günlerine nasıl bağlı olduğunu daha iyi belirtmektedir:

Geçmiş Zaman Hülyaları,

Yahmızın arka tarafındaki yolun karşısında küçük bir duvarla çevrili küçücük bir bahçemiz vardı. Bu duvarın daha ötesinde de küçük, ahşap ve harap bir evin arkası görünür; bu evin bu tarafında tek bir göz gibi, bir tek küçük pencere bulunurdu. Bu küçük arsa ile bu simsiyah ve harap ev Vefik Paşa'ya âitmiş.

Büyük babam, arada bir Vefik Paşa'nın ziyaretine gidermiş. Bir gün o küçük harap ve siyah evde hiç kimsenin oturmadığını, yıkılacak olsa ancak küçük bahçemizin biraz genişliyebileceğini, o kasvetli küçük pencerenin yıkılmasiyle evindeki hanımların ona minnettar olacaklarını söyleyerek bu ufak arsayı muvafık bir bedel mukabilinde kendisine satılmasına müsaade buyurulması ricasında bulunmuş. Paşa ise, hiç tahmin etmediği halde, 'Ben ömrümde hiç bir mal satmam; âdetim budur.' diye cevap verdiğinden büyük babam bu müracaatta bulunduğuna pek ziyade canı sıkılmış.

Bir müddet sonra Vefik Paşa ağır hasta olduğunu duyarak büyük babamı çağırtmış: 'Hani bahçenizin yanında küçük, harap ve ahşap, bir evceğiz vardır, onu size hibe etmeğe karar verdim.' demiş. O zaman da büyük babam izzetinefsini menfaatinin fevkinde tutarak: 'Efendim, bendeniz de ömrümde hiç bir zaman ihsan

kabul etmedim. Âdetim budur' diyerek bu hibeyi kabul etmemiş." (s. 158).

Yazları, arasıra, büyükbabası Selâhattin Bey'in Büyükada'da, Hristos Tepesi yakınındaki köşklerine giderler: "Vapur Büyükada'ya gelince, iskelenin sağ tarafı hizasından, çamlığın en yüksek noktasına bakarsanız, oraya sokulmuş, kârgir, sarı boyalı, yeşil pancurlu bir ev görürsünüz. Bu, ikişer katlı ve yanyana yapılmış iki binadır. Bir harem ve bir selâmlık. Hayatta yalnız kalmak ve dünyaya yüksekten bakmak ister gibi bu evin çamlığa tırmanmış ve sıkışmış hâlini ve önünde ancak kendisine mahsus olan geniş yokuşunu pek severim.

Ezanî saatle yaşanan bu eski zamanlarda son vapur iskeleye sular kararırken yanaşırdı. Vapurun suların üstünde siyah ve hemen hareketsiz bir gölge gibi süzülerek iskeleye yaklaştığı görülünce evdeki hanımların bahçeye çıkarak selâmlığın arka tarafına gelen set üstünde toplanmaları âdet olmuştu. Sarı, yuvarlak, demir bir masa etrafında demir, gösterişli ve rahatsız bahçe iskemlelerine oturarak büyükbabamın gelmesini beklerlerdi...

Bu, hanımların kalpleri daha iyileşerek nazarları daha yumuşadığı, çiçeklerin, hele yaseminlerin kokularını daha çok yaydığı, her şeyin dünyaya en son güzelliğini ve iyiliğini vermeğe koyulduğu bir zaman, günün en sevdiğim, en rikkatli ânı idi. Artık oyunlarımı bırakır ve bütün dikkat kesilirdim. Hanımlar gözlerinde derin şefkatlerini taşıyarak susarlardı. Ve ruhlar gûya bir sünger kâğıdı gibi dünyadaki bu nazlı havayı ve lezzeti kendilerine çekerek bol bol içerdi.

Sonra, sokak kapısının önünde gezinen Hüseyin Efendi memnun bir eda ile: 'Beyefendi geliyor!' derdi. Ve büyükbabamı istikbal için koşardım. Büyükbabam beyaz merkebinin (zira o zamanın vokabüllerince bu hayvana eşek diyemezdik) üstünde, kapının önünde durmuş olurdu. Merkepten yanındaki uşakla Hüseyin Efendi'nin yardımlariyle, dikkatle, yavaş yavaş inerdi. Her hareketinde mutlaka homurdanır veya inilder gibi bir takım ihtiyarlık sesleri çıkardığından bunlar yaşlı yüzündeki ciddiyeti artırarak her bir hareketine bir muvaffakıyet ehemmiyeti verirdi. Biraz dinlensin diye, yemeğe gitmeden evvel, burada otururduk. Hanımlar, onun hal ve hatırını sorarlardı.

Başımızın üstünde, yuvarlak, parlak ve gittikçe koyulaşan gökyüzünde birçok yıldızlar açarak inanılmaz bir güzellik ve sihirle parıldamaya başlardı. Ben susardım. Kenan illerinde Yakup ile Yusuf'un maceralarını gösteren bir takım gravürler vardır. Eğer bunlara bakarak o mukaddes tarih âlemini duymadmızsa ben size bu muhitten aldığım hisleri nasıl duyurayım? Kendimi böyle kudsî bir zaman içinde sanır ve âilemin efradını Kısas-ı Enbiyâ eşhası ile karıştırırdım." (*Geçmiş Zaman Köşkleri*, s. 7-8).

Rumelihisarı'ndan Ada'ya geldiğim günler vapurdan iskeleye çıkar çıkmaz buranın kendine mahsus deniz havalı rüzgârları -gûya beni tanımışlar da seviniyorlarmış gibi- etrafımı sararak ve boynuma sarılarak bana Ada'nın selâmlarını söyler ve vaidlerini söylerdi. Bu rüzgârları yüzümde gözümde, taranmış saçlarımızın nizamını, üstümüzün, başımızın intizamını bozan sevdalı eller gibi duyar ve birdenbire denize dalmış gibi Ada'nın mutlu hayatına girmiş olduğumu ve su içinde nasıl bütün denizin vücudumuzu büyüttüğünü sanırsak, öylece Ada'nın beni tamamladığını duyardım.

Ada, benim için yâdettiğim bu eski zamanda, ancak benim gözlerimin seçtiği gizli bir takım varlıklar ve mahlûklarla doluydu. Bir ağaç kabuğunda gülen bir ağız, birkaç dalın teşkil ettiği bir kümede sallanan bir çocuk, bir duvarın sıvasında yeisli bir takım hayvanlar ve ağlaması dinmeyen bir sürü maskeler, bir evin cephesinde ciddî ve hüzünlü bir çift gözün üstünde çatılmış iki hançerkaş görürdüm. Ve böylece başkalarına gizlenen fakat bana işaret eden, gülen, söyleyen gözler, ağızlar, yüzler, vücutlar ve ruhlardan yapılma bir takım tanışlarım vardı. Bunlar esir bulundukları köşelerinde kendilerine mahsus ömürlerini sürerler ve ben yalnız benim için yaşıyan bu mahlûkların gizlendikleri yerleri bilir ve önlerine gelince onlarla görüşürdüm. Bütün hayatlar gibi, onların ömürleri de yavaş yavaş, başka şeylere inkılâp ederek dağılır ve geçer ve bâzan bir ağız artık susar, bir göz artık kör olur, bir ruh artık uçar, fakat bâzan da yerlerine başkaları doğar, hemen her mevsim yeni bir hayalet nesli açardı. (*Aynı eser*, s. 17-18).

Buradaki bâzı köşeler yazarın şuur altına kuvvetle sinmiştir: "En çok sevdiğim, annemin her zaman, biraz pudra ve lâvanta kokan, koyu perdeli, mavimtrak odasıydı. Annem büyük aynalı

dolabının önünde, akşam saatleri, krem maşlahını giyer, beyaz başörtüsünü örter, bir iki damla lâvanta sürünür, bu pek sevdiğim kokusundan biraz da bana verirdi. Ve gezmeğe Hristos'a giderdik. Ziyaret olunacak akrabalarımız, yahut alınacak şeyler için İstanbul'a indiği ve bizi akşama kadar yalnız bıraktığı bâzı talihsiz günler onun sabahleyin, çarşafını, eldivenleri giymiş bulurdum. Peçesini açarak beni yüzümden öper ve: 'Uslu otur!' derdi. O kadar sevdiğim lâvantasının kokusunu, bir an, tâ ruhuma kadar çekerdim ve sanırdım ki tuttuğum göz yaşlarının acılığı içimde bu kokuya karışıyor ve şimdi ruhumda bu kokuları ve bu acıları karışmış duyuyorum.

Evin içinde büsbütün hususî bir köşem vardı. Bu, salondaki fantazist ve akaju bir yazı masasının altı idi. Bu masanın çekmeleri gittikçe küçüldüğünden bunların araları bir eski zaman (8) ine benziyordu. Burasını hayata küstüğüm vakitler için kendime bir nevi "kürsi-yi istiğrak" edinmiştim. Burada dünyanın nizamsızlığı ve hayatın haksızlığı hakkında düşüncelere koyulurdum. Annemin İstanbul'a indiği günler bedbin oluyordum. Kaldığı günlerse şimdikinden ziyade iyimser olduğumu hatırlıyorum.

Evin alt kattaki bir odasında, o zamanlar gülünç bulmadığım bir levha asılıydı: 'Birbirine girdiler, dolâblerle âbler - Âbler galip gelince döndüler dolâbler!' ben bunu ezber bildiğimden, misafirleri bu levhanın önüne götürerek okumak taklidi yapardım. Ve bilmem bu mısralar mı, okumak tarzım mı, onların hoşlarına gider, bana gülümsiyerek: 'Âferin!' derler ve bâzan da: 'Nasıldı, dolâblerle âbler?..' diye sorarlar, tekrar ettirirlerdi." *(Geçmiş Zaman Köşkleri*, s. 10-11).

"Sabahleyin bahçede ve bahçenin sedlerinde ve balkonlarda, saksılarda veya vazolarda tabiatın mücevherlerine benziyen fakat bir kalp rikkati ve bir yüz güzelliği gösteren çiçekleri bulurdum ve bütün gün birinden ötekine koştuğum bu çiçeklerle âdeta sarhoş olurdum. Bahçede kenarları lâvanta dikili yollardan geçilince, arka tarafta kârgir, tek kat bir takım odalar vardı. Çocuk kendi dünyasını öyle canlandırır ki, buraya gelmekle kendimi bir seyahat yapmış gibi duyardım. Burada bulduğum başka kıt'alardı.

Asya: Civcivleri, dolan sürahileri taklit ediyor gibi seslerle kabaran hindileriyle bütün bir âlem olan kümes; sabun suyu ile yı-

kanmış bir hava kokan çamaşırhane. Ve Afrika: Kömürlüğü ve boşluğu insana sahra gibi bir korku hissi veren bir oda...

"Her ay, mehtapta bir iki kere merkeplerle tura çıkardık. Bu işi gayet ciddiye alan hamarat eşekçilerin yanında bu geceler biz bir vesile ile gülmekten katılırdık. Ve en çok hoşumuza giden, başkalarının altındaki yürümeyen eşeklerin inadını ve bunların üstündekilerin hallerini görmek olurdu. Kuzgunî siyah olan Ferahıdil kalfa kendine isabet eden eşeklerin yürümediğini göre göre, artık bu gezintilerimize iştirak etmez olmuştu. Zavallı kadın eşeklere küserek: 'Benim talihim yok' diyordu.

"Aynı zamanda Büyükada'da geçirdiğim günleri hep gizliden gizliye, benim için ehemmiyeti daha büyük olan, Rumelihisarı'na dönmek intizariyle geçirdiğimi de bilirim. Beni dünyaya gelmiş olduğuma memnun eden bu uzun günleri hatırlıyorum. Bu ilâhî zamanlardan gönlümde yakıcı bir toz kalmış. Ve içimi çektiğim zamanlar Rumelihisarı'yle birlikte Büyükada'yı duyuyorum. Gûya ruhumun temelleri bu yerler, bu günler olmuş gibi." (*Aynı eser*, s. 11-14).

"Yüksekte bulunan evimizden, geceleri, Büyükada'nın evleri, birer birer yanan ışıklariyle, önümüzde, birer birer yere inmiş yıldızlar gibi ışıldar ve bu sessiz, hareketsiz binlerce kandiller hayatımızın etrafında bildiğimiz ömürlerin tadını aydınlatır, şiirini kurardı. Bâzan bir yıldız düşer gibi bir ışığın söndüğünü ve bâzan yeni bir yıldız doğar gibi başka bir lâmbanın yandığını görürdük...

Biz, harem tarafında, merdivenlerden çıkınca sağdaki odada yatardık. Bahçemizde dalları bu odanın camlarına sürünen çam ağaçları olduğu gibi bahçe duvarına bitişik olarak bu ağaçların devamı büyük bir çam ormanı vardı. Ona bâzen koru, bâzen orman, fakat en çok kereler, bu güzel kelimeyi kullanarak çamlık derdik. Ve odamız âdeta içine girmiş bulunduğu bu çamlığın bütün kokularını, seslerini ve ürperişlerini duyardı." (*Aynı eser*, s. 27).

Küçük Abdülhak Şinasi, arasıra mürebbiyesiyle Nizam Caddesinde gezintiye çıkar: "Bir yaşıma daha girmiştim. Şimdi hepimizin sadece matmazel diye çağırdığımız, yarı çocuk bakıcısı, yarı fransızca hocası bir mürebbiyem vardı. Onunla her akşam pek

beğendiğim Nizam Caddesi'nde gezinmeğe çıkardık. Guruba karşı geçen bu romantik ve hülyalı saatleri yalnız hatırlamakla kalmıyarak rüyalarımda hâlâ bâzen ziyaret eder ve tekrar yaşarım." (*Geçmiş Zaman Köşkleri*, s. 24).

Hisar, ayrıca Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği adlı eserinde Büyükada'da geçen günlerini uzun uzun anlatmaktadır.

Abdülhak Şinasi'nin aynı yıllarda Çamlıca'da kaldıkları köşk de hâfızasının derinliklerinde izler bırakmıştır: "Eve döndüğüm zaman -gûya mehtapta denize girmiş de üstünde kalmış mehtap parçalaları parlıyan bir adam gibi- sihirli bir ülkeden dönmüş olduğumu duyar, içimde yanan sıcak güneş pırıltıları bulurdum. Hattâ uykuya yattığım zamanlar köşkün dışından taşan tabiatın ve baharın gûya yatağımın içine kadar gelerek beni yalnız bırakmıyan, saran, bana karışan tatlarını, ışıklarını, seslerini, kokularını duyardım. Gûya onlar beni bir yatak gibi serdikleri karışık kucaklarına alırlar ve sallıyarak bahar, manzara, ışık ve ses dolu bir âlem içinde uyuturlardı." (*Aynı eser*, s. 57-58).

Yazar, Çamlıca'daki Enistemiz'de ise vaktiyle burada geçirmiş olduğu güzel geceleri hazla anar: "Hele aylı gecelerde, karşıki sâhil, açık deniz ve yatık adalar Karacaahmet'in çoğu birleşmiş ve ancak kenarlarındaki, bâzıları, teker teker, sürüden biraz ayrılan servileri; suların kenarında nazlı çizgisini belirten Sarayburnu, içli, hisli ve sırlı bir nur içinde parıldar, tılsımlaşır ve ruhu öyle cezbederdi ki gecenin ezelî bir rüyasına dalmışız ve ayın üstümüze dökülen büyülü ışığı içimize sinmiş gibi olurdu. Bütün o zamanlarda, mehtapta, bana burada gûya gizli, uzak ve ilâhî bir çalgı çalındığını duyar gibi olurdum. Zira, bilirsiniz, ayın mehtap dediğimiz sihirli ışığı uzak ve yakın evlere sürünür, geçenlere sürünür, elbiselere sürünür, sonra süründüğü şeylere siner, gönüllere girer, hülyalara girer, hâtıralara girer ve şüphesiz ki böyle duyurduğu ancak bir musikinin verdiği tesire benzerdi." (s. 75).

Hisar'lar, arasıra Beyoğlu'na çıkarlar. San'atçının o günleriyle ilgili anıları, bu semtin eski hâlini belirtmesi bakımından da önemlidir: "Çamlıca'nın günleri güneşle, geceleri ay ve yıldızlarla ne kadar nurlu ve parlak olsa da İstanbul'un bütün daüssılalı semtlerinde oturanların hemen hepsinin âdet edindikleri gibi, biz de, arada sırada, bu sevgili mahallemize ihanet etmeyi ve gidip

Beyoğlu gecelerinin içkisini tatmayı severdik. Şüphe yok ki burada daha hızlı bir hayat neşesine kavuşuyorduk.

Insanlar gibi şehirler de nasıl değişiyor! Hâtıralarımız hakikatleri görüp de tanımıyor, hâtıralarımın sarayları şimdi gördüğüm mahallelere sığamıyor, kubbeleri hâlâ eski velvelerlerle dolup taşıyor, ve etrafımdaki şehir bana artık yabancılaşmış gibi görünüyor.

O zamanlar Beyoğlu geceleri Tünel'den Halep çarşısına kadar canlı ve eğlenceliydi. Elektrik yok, havagazı vardı. Barlar, sinemalar yok, lokantalar ve çalgılı gazinolar vardı. Otomobiller yok, ucuz faytonlar, kupalar vardı. Elhamra sinemasının yerinde, üst katta -merdiven başında şekilleri değiştirici ve güldürücü aynalariyle- Palais de Cristal kafe şantanı ve karşısında, şimdi, kırmızı Saint-Antoine kilisesinin olduğu yerde Konkordia tiyatrosu vardı. Halep çarşısından itibaren Taksim'e kadar nisbeten daha tenha ve karanlık bir mıntıka başlar ve ortasında büyük ağacı, bunun yanındaki Hamidiye çeşmesiyle, küçücük Taksim meydanı geçildikten sonra, seyrek ve hafif ışıkların yarı gösterdiği babayâni ve karanlıkça bir yol Şişli'ye kadar uzardı." (*Çamlıca daki Enişte miz*, s. 83).

Abdülhak Şinasi 1898'de Galatasaray Sultanisine girer. Yazarın buradaki durumunu okul arkadaşı Gaziadi şöyle anlatıyor: "Galatasaray'ın dördüncü sınıfında bulunduğu sırada edebiyatla meşgul oluyor, ruhî ve fikrî bakımdan tercih ettiği şeyler dikkati çekiyordu... Vücut bakımından nahif, hareketleri zarif ve ince, itinalı giyimli ve daima nezaketle gülümseyen, bâzı arkadaşlarının kaba hareketlerinden ıztırap çeken bir çocuk." (*Fahim Bey ve Biz*, Recit, Abdülhak Şinasi Hisar, *Le Journal d'Orient,* 2 Ekim 1941).

İzzet Melih de Hisar'ın o zamanki durumunu belirtirken ayrıca yazı yazmıya başladığını da açıklıyor: "Galatasaray Sultanisi'nde nazik simalı, uslu ve kibar bir talebe; lâübalî şakalara, patırdılı oyunlara karışmıyor; yalnız edebiyat meraklısı üç, dört arkadaşla görüşüyor; Türkçe ve Fransızca neşriyatı takip ederek muttasıl okuyor; genişçe, uzun kordelâlar şeklinde kesilmiş kâğıtlar dolduruyor ve kimseye göstermeden cebine yerleştiriyor. Bir gün her nasılsa bana 'Martılar' isimli bir mensure gösterdi. Tabiî

iyice hatırlamıyorum, ama o deniz, gök, kuş ve gönül şiiri, sonraları kaleme aldığı eserlere muhakkak benziyordu." (*Yeni Sabah*, 2 Aralık 1952).

Yazarın kendisiyse o zamanki öğretmenlerinden birisini şöyle anlatıyor: "Galatasaray'da Farisî hocamız Muallim Feyzi Efendi'ydi. O kadar su katılmamış bir şarklıydı ki, her görüşüne şaşar ve her sözüne hayran olurduk. Tebriz civarında doğmuş, Mısır'da, Cami-i Ezher'de tahsil etmiş, Sami Paşa maiyetinde Mısır'dan İstanbul'a gelerek, resmen de Osmanlı olmuştu. Ancak kendisine daima Acem Feyzi denilirdi. O kadar mutaassıp, sert, ters, öfkeli bir adamdı ki, arkadaşımız Ahmet Hâşim onun Acem olduğuna inanmaz, çocukluğunda Bağdat'ta bulunurken tanıştığı Efgan'lı lalaların kendisine bıraktıkları hâtıralarla onun da mutlaka Efganh olduğunu iddia ederdi." (*Geçmiş Zaman Fıkraları*, s. 202).

Yine öğretmenlerinden birisiyle ilgili acı bir Galatasaray anısı vardır: "Bir gün Galatasaray'da arabî hocamız Mecit Efendi derse her zamanki eski cübbesi yerine yepyeni, pırıl pırıl, lâcivert bir cübbe ile gelmişti. Bu, orta boylu, orta yaşlı, sert sakallı, beyaz sarıklı, etrafları kendiliğinden sürmeli gibi gözlü, mutekit ve inatçı nazarlı ve tamamen bir papağana benziyen kocaman başlı bir adamdı. Ders arası bahçeye çıkmış, yine kendisinin vereceği ikinci derse girmiştik. Merhametsiz bir talebe, siyah tahtaya, tebeşirle şunu yazmış bulunuyordu:

"Merkep o merkep, semer değişmiş!"

Mecit Efendi bunu görünce pek ziyade müteessir oldu. Başı, fena halde kabarmış bir papağan halini aldı. Ders nazırını çağırttı. Bunu kimin yazdığını bulmak müşkülâtından, ders nazırı Cemil Bey, gülmemek için dudaklarını ısırarak: 'Hocam, yazan kendi ismini yazmış! Allah onun cezasını verir' diye tahtadaki yazıyı sildirmekle iktifa ederek çekildi, gitti. Zavallı Mecit Efendi'nin isteği, imkânı olmayacak mutantan bir adâlet sahnesiydi. Bundan mahrum kalınca, yeni cübbesi içinde aczinden ne yapacağını bilmediğini, kalkıp gitse, nasıl bir daha dönebileceğini düşünerek ağlıyacak kadar müteessir olduğunu görüyordum. Ona o kadar acıdım ki ağlamaya başladım ve gözlerim yaşarırken bunu benim yazdığıma zahip olarak nedamet hissiyle ağladığıma mı

hükmeder diye korkuyordum, fakat yine bu zavallı adama ağlamıya devam ediyordum."(Mustafa Baydar, A.Ş. Hisar'la Bir Konuşma, *Varlık,* 1 Temmuz 1952).

Abdülhak Şinasi, 1905 yılında, âilesine haber vermeden Galatasaray Sultanisi'nden ayrılarak Paris'e gider. Orada Ecole Libre des Sciences Politiques'e girer ve 1908'e kadar okur.

Paris'te sık sık görüştüğü Türkler arasında Prens Sabahattin, Dr. Nihat Reşat Belger, Ahmet Rıza Bey ve Yahya Kemal vardır. Hattâ 1907'de Hürriyet taraftarlarının düzenledikleri kongrelere katılır.

O zamanlar asıl hayran olduğu yazar, kendisine fikir bakımından etkisi dokunan Maurice Barres'dir. Hattâ bu ünlü yazarla tanışır... Ayrıca Jean Moréas, Emil Faguet, Henri'de Régnier ve Jean Cocteau tanıştığı san'atçılar arasındadır.

Sonra, Paris Öğrenciler Birliği'ne girmiş olduğundan, birliklerinin çıkaracağı L'A adlı dergiye yazı yazması için, arkadaşları ile Anatole France'ın Villa Said adlı evine gider. Bir Mısırlı'dan alınmış olan Villa Said'den genç Abdülhak Şinasi çok hoşlanır. Hele üst kata çıkarken merdivenin sağ yanında bulunan kitaplığı pek beğenir.

1908'de, İkinci Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'a döner ve zamanın bütün ünlü edebiyatçıları ile tanışır.

1909'da Baron de Lormais'in şirketinde çalışır. Hisar, *Fahim Bey ve Biz*'de hayatının o günleriyle ilgili olarak şu satırları yazıyor: "... temsil ettiği sermayeye yüksek kârlı işler arıyan bir Fransız iş adamının yanında çalışıyorum." (s. 74).

1913'de Kozlu, Kilimli ve Kandilli madenlerini işlettiren Stines'in müessesesinde hükûmetimizle ilgili işleri düzenliyen genel kâtiptir... Birinci Dünya Harbi ve mütareke yıllarında aynı işte kalır.

1918'de babasını kaybeder. Yavaş yavaş talihi ters dönmektedir... 1922'de Nigâr Hanım'ın yalısında çıkan yangın söndürülemez ve Abdülhak Şinasi'nin, ileride bir çok yazılarında yer alacak olan, yazıları yanar; bu arada kitapları, hazırladığı notları da kül olur.

İleri gazetesi ve *Dergâh* dergisinde yazılar yazmıya başlar.

1924'de Reji'de çalışır. 1925'de Reji hükûmete geçince, hükûmet memuru olur.

1928'de çok sevdiği annesini kaybeder.

1931'de Balkan Birliği'ne kâtip olur ve Ankara'da, Evkaf apartımanına yerleşir.

1936'da Dışişleri'ne müşavir olarak girer ve Montreux mukavelesinin uygulanmasiyle ilgili dairede çalışır.

Bir yandan da eserlerini hazırlar...

1941'de *Fahim Bey ve Biz*'i bastırır.

1942'de bu eserinin ikinci baskısı yayınlanır. Aynı yıl, *Boğaziçi Mehtapları*, 1944'de *Çamlıca'daki Enişte*miz çıkar.

1945'de; öğrenimine Galatasaray Sultanisi (Lisesi)'nde başlayıp Lausanne'de devam eden; edebiyatımıza: *Tiyatro Tarihi, Tiyatro Bilgisi, Türk Matbaacılığı, Salıncak Safası, Türk Temaşası, Türk Taş Basmacılığı, Türk Gazeteciliği* gibi eserler vermiş olan pek sevdiği kardeşi Selim Nüzhet'i kaybeder.

Aynı yıl, Milletlerarası Barış Konferansı'na katılmak için Amerika'ya gider. Orada en çok Niyagara şelâlesine hayran olur.

Ankara'ya döndüğünde, tansiyonu yüksek olan Abdülhak Şinasi'ye doktorlar başkentte oturmamasını tavsiye ederler. O da müşavirlikten ayrılıp, 1948'de, İstanbul'a gelerek, Ayaspaşa'da, Boğaz'a bakan bir apartımana yerleşir. Kendisine Meclis-i İdare âzalığı verilir... Artık daha bol yazı yazmak fırsatını ele geçirmiştir.

Devamlı bir çalışmadan sonra 1952'de *Alı Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği* adlı romanını yayınlar.

1954'de *Boğaziçi Yalıları* ve ayrıca *Fahim Bey ve Biz*'in almancası basılır.

1955'de "Aşk imiş her ne vâr âlemde" adlı antolojisi ile *Fahim Bey ve Biz*'in üçüncü baskısı yapılır.

1956'da *Geçmiş Zaman Köşkleri* çıkar. Aynı yıl *Boğaziçi Mehtapları*'nın ikinci baskısı ile *Çamlıca'daki Enişte*miz'in ikinci baskısı yapılır.

1958'de *Geçmiş Zaman Fıkraları* ile *İstanbul ve Pierre Loti*, 1959'da *Yahya Kemal'e Vedâ* adlı eserleri basılır.

Abdülhak Şinasi'nin bunlardan başka, henüz yayınlanmamış fakat yazılması bitmiş olan *Edebiyat-ı Cedide, Geçmiş Zaman Edipleri, Romana Dâir, Ahmet Hâşim* ve *Abdülhak Hâmid ile Süleyman Nazif* adlı eserleri vardır.

Fahim Bey ve Biz

ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR

Abdülhak Şinasi Bey, bu çoğunu başkalarının ağzından dinlediği muhtelif şahsiyet yapıcı çizgileri birbirine eklemeden evvel, onların üzerinde düşünüyor, hayat tecrübelerinin meyvelerini topluyor. Kendisini tahlil ediyor, zamanın akışını, hakikatlerin firari yüzünü seyrediyor, sonra tekrar yapmakta olduğu portreye dönüyor. Onun etrafına kendi benliğinden birtakım zenginlikler ilave için, yine duruyor. Ve böylece, bu ağır işçi çalışması, bu şair ve hekim içlenmesi bütün kitap boyunca devam ediyor. Ağır ve yavaş, tıpkı su içinde yürür gibi veya mazlum ve hulyalı Fahim Bey'in adımları, önünde hayatın dikenlerini ayıklıyormuş veyahut talihinin geçmesi için seçtiği yolu mütehammil bir nefis muhasebesi karşısında daha kabule değer bir şekle sokmak içinmiş gibi, bu üslûp ve arkasında titiz ve itinalı şahsiyetiyle bütün muharrir, Fahim Bey'in ömrü boyunca, bu ömrün paradoksal merhalelerini katediyor.

Ahmet Hamdi Tanpınar

Tasvir-i Efkâr, nr.4816, 15 Eylûl 1941

Abdülhak Şinasi, bu suretle, kendi iç dünyasının hazinesini zenginleştirmiş olarak geniş bir edebiyat kültürü ve olgun bir edebî şahsiyetle karşımıza çıkmış bulunuyor. Hiç şüphe etmiyorum ki, Abdülhak Şinasi Hisar, *Fahim Bey ve Biz* çapında daha birkaç eserle Türk edebiyatında, kendisine göre müstakil bir âlemin sahibi olacak ve Fransız edebiyatında Barresien bir eda, Proustien bir hava, Anatole France'vari bir hassasiyet denildiği gibi Türk edebiyatında da daima Abdülhak Şinasi'ye maledilen, bir hâlis ve asîl san'atkâr edası, hayatın gerçek ve basit realitelerinden müteşekkil bir feerie havası, merhamet ve istihza ile karışık bir insanî hassasiyet bulunacaktır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Akşam, 24 Ekim 1941

ISBN 975-7696-91-9

9 789757 696919